

VLADA
HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE
ŽUPANIJE/KANTONA

**Strategija razvitka
Hercegovačko-neretvanske
županije/kantona
za razdoblje 2021.-2027. godina
Socio-ekonomska analiza**

Ukupno	4.401	216.248	49,1
---------------	--------------	----------------	-------------

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka

Prirodne i zemljopisne značajke ovoga područja su raznolike, od plodnih, prostranih polja i nepreglednih pašnjaka, rijeka i jezera pa do stoljetnih listopadnih i vazdazelenih šuma, i pružaju obilne mogućnosti za život i gospodarski razvitak temeljen na poljoprivrednoj proizvodnji, stočarstvu i drvnoj industriji. Na sjeveru HNŽ/K-a prevladava umjereno kontinentalna, na planinama planinska, a na jugu mediteranska klima. Ekološki čista i netaknuta priroda, zemljopisni položaj i blizina i dobra prometna povezanost sa susjednom Republikom Hrvatskom, tj. njezinim vratima u svijet - Srednjom Dalmacijom, kojoj ekonomski i tradicionalno gravitira, bitni su čimbenici za gospodarski prosperitet ovoga kraja.

Geoprometno gledajući, HNŽ/K je raskrižje dva osovinska komunikacijska pravca - regionalnoga, državnog, međudržavnog (BiH-RH) i europskoga karaktera - što determinira sadašnju, ali određuje i buduću poziciju Hercegovine u ovome dijelu Europe. Oba pravca su podjednakoga značaja, ali se onom osovine sjever - jug daje veći prioritet. Ta poveznica mora i kopna, dolinom Neretve, je završni dio vertikale europskih komunikacija iz poznatoga Koridora Vc (Baltik-Adriatik). Druga osovina, Jonski pravac, slijedi obalu Jadranskoga mora i povezuje Europu preko Balkana s Bliskim istokom. Cestovna mreža veže regiju sa susjednim državama Republikom Hrvatskom i Crnom Gorom i nadalje s ostatkom Europe. Mreža željeznice veže Mostar sa Sarajevom i lukom Ploče na Jadranskoj obali u Hrvatskoj, koja je izgrađena da poglavito služi potrebama Bosne i Hercegovine i koja predstavlja prirodni transportni ulaz i izlaz za državu, ali i za regiju.

Zračni promet u regiji funkcionira preko jedine regionalne zračne luke u Mostaru koja se nalazi u južnoj mostarskoj kotlini, u naselju Ortiješ, samo 6 km od središta Mostara i 35 km od Međugorja.

HNŽ/K, sa svojim prirodnim parkovima i brojnim prirodnim ljepotama, ima veliki turistički potencijal. Najveće turističke atrakcije u HNŽ/K-u su Stari grad u Mostaru, Blagaj kod Mostara, Međugorje i Neum (jedini izlaz Bosne i Hercegovine na more).

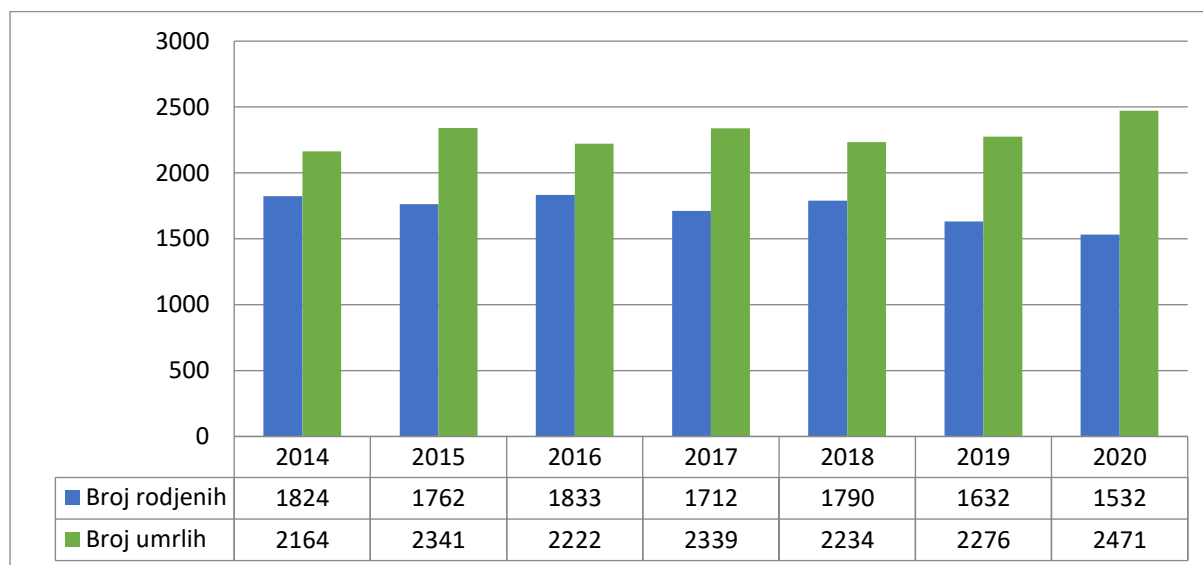
Demografske značajke i kretanja uključujući stanje dijaspore

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine, HNŽ/K je imala 222.004 stanovnika (6. u Federaciji BiH) i gustoću naseljenosti od 51 stanovnika/km², čime se ubraja u kategoriju rijetko naseljenih županija. Procijenjeni broj stanovnika u 2020. godini je 216.248, što je za 5.756 ili 2,66% manje u odnosu na popis iz 2013. godine. Skoro polovica stanovnika HNŽ/K-a je naseljena u Mostaru, koji je najveće urbano, obrazovno, zdravstveno, kulturno, turističko te ekonomsko središte HNŽ/K-a, ali i Hercegovine, iako i Mostar bilježi kontinuirani pad broja stanovnika u razdoblju 2015.-2020. godina. Također, u ostalim se gradovima i općinama HNŽ/K-a uglavnom bilježi negativan migracijski saldo koji je ponajviše uvjetovan ekonomskim razlozima (Tablica 2.).

Tablica 2. Pregled broja stanovnika po općinama HNŽ/K-a prema popisu stanovništva iz 2013. godine i procjeni broja stanovnika za razdoblje 2015.-2020. godina

Naziv grada/općine	2013.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Čapljina	26.157	22.483	25.410	25.160	25.024	24.892	24.807
Čitluk	18.140	15.857	18.043	17.997	17.955	17.944	17.916
Jablanica	10.111	11.493	9.889	9.801	9.730	9.658	9.622
Konjic	25.148	27.141	24.501	24.285	24.140	23.959	23.770
Grad Mostar	105.794	112.347	105.661	105.417	105.371	105.203	105.074
Neum	4.653	4.335	4.507	4.461	4.432	4.389	4.369
Prozor-Rama	14.280	15.498	13.896	13.747	13.643	13.515	13.414
Ravno	3.219	1.419	3.191	3.207	3.201	3.209	3.197
Stolac	14.502	12.898	14.297	14.398	14.269	14.201	14.079
Ukupno	222.004	223.471	219.395	218.473	217.765	216.970	216.248

Broj stanovnika na popisu iz 2013. godine je za 45.626 ili 17,05% manji u odnosu na popis iz 1991. godine. Etnička struktura stanovništva s popisa ukazala je kako 53,29% stanovništva čine Hrvati, 41,44% Bošnjaci, 2,9% Srbi te ostali 2,38%. Osnovna izmjena u etničkoj strukturi u odnosu na 1991. godinu je značajno smanjen udjel Srba u strukturi stanovništva s 14,07% na 2,9% te porast udjela Hrvata s 40,68% na 53,29%.

Grafikon 1. Pregled prirodnoga prirasta stanovništva u HNŽ/K-u za razdoblje 2014.-2020. godina

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka

Analiza trenda prirodnoga prirasta stanovnika HNŽ/K-a u razdoblju 2014.-2019. godina, prikazana na Slici 2., ukazuje na kontinuirani negativni prirodni prirast s rastućim trendom, gdje je primjetna sve značajnija razlika između broja umrlih i broja novorođenih (u 2020. godini je za 939 više umrlih nego novorođenih osoba, dok je 2014. godine ta razlika bila 340 osoba). Negativan prirodni prirast je trend prisutan u cijeloj Bosni i Hercegovini, a uzročnici leže u nestabilnoj političkoj situaciji, težem zapošljavanju mladih, kasnijem otpočinjanju samostalnoga života i zasnivanju obitelji te sve većem broju odlazaka mladih iz Bosne i Hercegovine.

Prema dostupnim podacima, starosna struktura stanovništva ukazuje na to da HNŽ/K prati starosnu strukturu stanovnika FBiH (Tablica 3.), s tim da je značajnije izražen porast udjela stanovništva starijeg od 65 godina s 10,92% u 2016. na 16,34% u 2020. godini te istovremeno smanjenje udjela stanovništva mlađeg od 14 godina s 18,53% u 2016. na 14,38% u 2020. godini.

Tablica 3. Starosna struktura stanovništva u HNŽ/K-u i Federaciji BiH u 2016. i 2020. godini

Godina	2016.				2020.			
	HNŽ/K		Federacija BiH		HNŽ/K		Federacija BiH	
Starosna dob	Broj stanovnika	Udjel	Broj stanovnika	Udjel	Broj stanovnika	Udjel	Broj stanovnika	%
0-14	39.005	17,78%	408.724	18,53%	29.348	13,57%	314.266	14,38%
15-64	151.314	68,97%	1.556.536	70,55%	146.950	67,95%	1.513.497	69,28%
65+	29.076	13,25%	240.971	10,92%	39.950	18,47%	356.917	16,34%
Ukupno	219.395	/	2.206.231	/	216.248	/	2.184.680	/

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

Ovi podaci, zajedno s negativnim prirodnim prirastom stanovništva, ukazuju na to da HNŽ/K i Federacija BiH postaju zemlja staraca, što će u narednome razdoblju imati negativne implikacije na gospodarski i društveni razvitak ovoga područja.

Pregled stanja i kretanja u ekonomiji uključujući potencijale i sudjelovanje dijaspore

Indeks razvijenosti HNŽ/K-a i jedinica lokalne samouprave je ključni pokazatelj i komparativni pokazatelj razvitka koji se koristi u Federaciji BiH od strane Federalnoga zavoda za programiranje razvitka. Za izradu indeksa razvijenosti se koriste sljedeći pokazatelji: prihodi od poreza na dohodak po stanovniku, stupanj zaposlenosti, kretanje stanovništva, udjel starog stanovništva u ukupnome stanovništvu i stupanj obrazovanja radne snage.

Prema podacima za 2019. godinu, predstavljenima u Tabeli 4., HNŽ/K zauzima 2. mjesto od deset županija unutar Federacije BiH, odmah nakon Sarajevske županije, koja je administrativno i ekonomsko sjedište ovog entiteta. HNŽ/K zauzima drugo mjesto od 2018. godine, do kada je bio treća najrazvijenija županija odmah nakon Sarajevske i Zapadnohercegovačke županije.

Tablica 4. Indeks razvijenosti županija Federacije BiH u 2019. godini

Elementi indeksa razvijenosti	Prihod od poreza na dohodak pc 2019.	Stopa zaposlenosti 2019	Kretanje stanovništva 2013.-2019.	Udjel starog stanovništva 2013.-2019.	Stopa obrazovanja stanovništva 2019.	Indeks 2019.	Rang
Županija							
Sarajevska	3,15	2,31	1,83	0,79	1,47	2,03	1
Hercegovačko-neretvanska	1,36	1,19	0,73	0,55	1,46	1,1	2
Bosansko-podrinjska	1,29	1,78	0,55	0,32	1,17	1,07	3
Zapadnohercegovačka	0,77	0,79	0,92	0,77	2,00	1,05	4
Zeničko-dobojska	0,48	0,94	0,90	1,26	0,81	0,84	5
Tuzlanska	0,53	0,85	0,98	1,03	0,78	0,81	6
Središnja Bosna	0,20	0,63	0,84	1,30	0,73	0,68	7
Unsko-sanska	0,04	0,00	0,82	1,52	0,00	0,40	8
Posavska	0,15	0,15	0,01	0,61	0,59	0,28	9
Hercegbosanska	0,00	0,01	0,00	0,00	1,34	0,27	10

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvoja

Ako se promatraju porezni prihodi u HNŽ/K-u, u 2019. godini ostvareni su porezni prihodi u iznosu od 47.583.646 KM, što je u odnosu na 2018. godinu porast od 2,9 %. Najviši porezni prihodi u HNŽ/K-u ostvareni su u Mostaru, u iznosu od 31,10 mil. KM, a najniži u općini Ravno, u iznosu od 79.500 KM.

Tablica 5. Porezni prihodi HNŽ/K-a i Federacije BiH za 2019. godinu

HNŽ/K	Stanovništvo	Prihodi u KM	Prihodi/PC u KM	Prihodi/PC u KM FBiH=100
HNŽ/K	216.970	47.583.646	219,3	118
Federacija BiH	2.190.098	427.995.851	195,4	100

Izvor: Porezna uprava Federacije BiH

Porezni prihodi po glavi stanovnika (prisutni broj stanovnika) u HNŽ/K-u u 2019. godini iznosili su 219,3 KM te su kontinuirano iznad prosjeka Federacije BiH u promatranom razdoblju. Ukoliko se promatra kretanje osnovnih pokazatelja razvitka HNŽ/K-a u razdoblju 2016.-2019. godina, može se zaključiti da HNŽ/K bilježi pozitivan trend u većini pokazatelja, uključujući iznos poreznih prihoda po stanovniku, zaposlenost, poduzetničku aktivnost, plaće i mirovine, kako će biti elaborirano detaljnije u nastavku (Tablica 6).

Tablica 6. Temeljni pokazatelji razvitka HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2016.-2019. godina

Elementi	HNŽ/K				Federacija BiH			
	2016.	2017.	2018.	2019.	2016.	2017.	2018.	2019.
Stanovništvo u tisućama	201	218	218	217	2.206	2.201	2.196	2.190
Porezni prihodi po stan. u KM	129	216	212	219	156	163	181	195,4
Industrijska proizvod. - indeks	96,5	92	122,3	97,5	103	104	100,8	97,3
Pokrivenost uvoza izvozom u %	59,3	57,3	61,9	49,9	57	58	59,6	55
Trg. bilanca u mil. KM (deficit)	-446.487	-584.452	-532.026	-724.367	-4.665,6	-5.180,6	-5.354,7	-6.224,7
Zaposlenost - prosjek	48.068	48.459	54.133	55.213	457.974	467.894	519.800	531.483
Stupanj regis. zaposl. u %	31,8	32,2	36,2	37,2	29,4	30,2	33,8	34,8
Stupanj aktivnosti u %	53,8	53,6	56,7	56,9	53,6	53,3	55,6	55,3
Nezaposlenost	33.318	32.282	30.652	29.221	377.854	357.971	335.610	313.570
Stupanj reg. nezaposlenosti u %	40,9	40	36,2	34,6	45	43	39,2	37,1
Neto plaća - prosječna u KM	928	933	946	1011	839	860	889	928
Mirovina - prosječna u KM	403	409	441	465	370	372	399	416
Broj umirovljenika	37.546	37.603	38.279	38.605	404.165	409.100	416.828	424.009
Broj poslovnih subjekata	13.476	13.335	13.945	14.200	105.083	105.961	110.536	112.955

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

Vanjskotrgovinska razmjena

Na području HNŽ/K-a u promatranom petogodišnjem razdoblju (2015.-2019. godina) bilježi se kontinuirano **povećanje izvoza** do 2018. godine te značajan pad vrijednosti izvoza tijekom 2019. godine (Tablica 7.). Izvoz HNŽ/K-a u 2019. godini sudjeluje u ukupnom izvozu Federacije BiH s 9,46% u 2019 godini.

Tablica 7. Izvoz na području HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2015.-2019. godina

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
HNŽ/K	587.176.000	651.641.000	784.529.000	863.117.000	721.180.000
Federacija BiH	6.142.381.000	6.259.782.000	7.254.540.577	7.911.909.721	7.620.113.876
Udjel HNŽ/K-a %	9,56%	10,41%	10,81%	10,91%	9,46%

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

U izvozu na području HNŽ/K-a u promatranom petogodišnjem razdoblju prednjači prerađivačka industrija. Gospodarski subjekti iz ove djelatnosti ostvarili su 573.291.502 KM izvoza u 2019. godini, što čini 70% ukupnog izvoza HNŽ/K-a u spomenutoj godini.

Uz zabilježeni kontinuirani rast izvoza, na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina bilježi se **kontinuirano povećanje uvoza**. U odnosu na 2018. godinu zabilježen je rast uvoza od 3,48%, a u odnosu na 2015. godinu spomenuto povećanje iznosi 26,11%. Rastući trend uvoza na području HNŽ/K-a prati trend zabilježen i na razini Federacije BiH, u čijem ukupnom izvozu HNŽ/K u prosjeku sudjeluje s 10% (Tablica 8.).

Tablica 8. Uvoz na području HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2015.-2019. godina

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
HNŽ/K	1.068.147.000	1.098.128.000	1.368.980.000	1.395.143.000	1.445.547.000
Federacija BiH	10.678.330.000	10.925.411.000	12.435.049.185	13.266.590.789	13.844.811.056
Udjel HNŽ/K-a %	10,00%	10,05%	11,01%	10,52%	10,44%

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

HNŽ/K od 2015. godine bilježi **trgovinski deficit**, koji se kretao od 480,97 milijuna KM u 2015. godini do 724,37 milijuna KM u 2019. godini (Tablica 9.), a koji je posljedica neujednačenog rasta izvoza i uvoza tijekom promatranoga razdoblja. Trend rasta trgovinskoga deficita je razvidan i na razini Federacije BiH.

Tablica 9. Trgovinska bilanca HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2015.-2019. godina, u milijunima KM

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
HNŽ/K	-480,97	-446,49	-584,45	-532,03	-724,37
Federacija BiH	-4.536,0	-4.665,60	-5.180,60	-5.354,70	-6.224,70

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

Postotak pokrivenosti uvoza izvozom u Federaciji BiH u 2019. godini iznosio je 55,0 % i niži je za 4,6 % u odnosu na 2018. godinu kada je pokrivenost iznosila 59,6% (Tablica 10.). S druge strane, postotak pokrivenosti uvoza izvozom u HNŽ/K-u u 2019. godini iznosio je 49,89%, što je za 12% manje u odnosu na 2018. godinu, odnosno za 5% manje u odnosu na 2015. godinu. Postotak pokrivenosti uvoza izvozom HNŽ/K-a je oscilirao u promatranom razdoblju, ali je činjenica da je u 2019. godini značajno manji u odnosu na 2015. godinu.

Tablica 10. Pokrivenost uvoza izvozom HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2015.-2019. godina

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
HNŽ/K	54,97%	59,34%	57,31%	61,87%	49,89%
Federacija BiH	57,5%	57,3%	58,3%	59,6%	55,0%

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

Zasigurno je da će na prethodno opisane pokazatelje i pozitivne ostvarene trendove u oblasti izvoza HNŽ/K-a negativan utjecaj imati pandemija COVID-19, koja se pojavila u ožujku 2020. godine te prouzročila privremene i/ili trajne obustave rada gospodarskih subjekata i dovela, uslijed zatvaranja granica i otežane vanjskotrgovinske razmjene, do smanjenja izvoznih parametara gospodarskih subjekata s područja ove županije/kantona, ali i cijele Federacije BiH.

Industrijska proizvodnja

U 2019. godini u Federaciji BiH ostvaren je pad fizičkog opsega industrijske proizvodnje po stopi od 2,7%. Prateći i ostale pokazatelje, u HNŽ/K-u je došlo do pada fizičkog opsega industrije za čak 24,8% u 2019. godini u odnosu na 2018., što je posljedica obustave rada u gospodarskome društvu Aluminij d.d. Mostar. Promatrajući pokazatelje za 2019./2018. u odnosu na 2016./2015., primjećuje se da je pad industrijske proizvodnje za 1%, što je manje u odnosu na pad u Federaciji BiH za isto razdoblje koji iznosi 4,9%.

Tablica 11. Indeksi industrijske proizvodnje za HNŽ/K i Federaciju BiH u razdoblju 2015.-2019. godina

	HNŽ/K				FEDERACIJA BIH				
	2016./2015.	2017./2016.	2018./2017.	2019./2018.	2015./2014.	2016./2015.	2017./2016.	2018./2017.	2019./2018.
INDUSTRIJA UKUPNO	96,5	91,5	122,3	97,5	102,2	102,6	103,8	100,8	97,3
Intermedijarni proizvodi	101,3	113,9	101,5	75,5	107,2	102,3	103,8	98,7	95,5
Netrajni proiz. za široku potrošnju	97,9	93	90,3	110,6	96,4	101,7	105,5	101,3	100,2
Prerađivačka industrija	102,2	102,3	101	79,6	104,2	102,8	104,6	99,8	97,9

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Zbog globalne pandemije bolesti COVID-19 uvedene su mnogobrojne mjere prevencije širenja bolesti u ožujku 2020. godine, što će, zasigurno, utjecati na pad prometa industrije HNŽ/K-a tijekom 2020. godine, s mogućim posljedicama i u godinama koje slijede.

Ulaganja i izravna strana ulaganja

Ostvarena ulaganja u nova stalna sredstva po namjeni ulaganja i tehničkoj strukturi se odnose na ulaganja na teritoriju HNŽ/K-a i djelatnostima kojima su ulaganja stvarno namijenjene bez obzira na to u kojoj je djelatnosti registriran ulagač i gdje mu se nalazi sjedište. Ovo načelo je najrelevantnije kada su u pitanju županije.

U razdoblju 2015.-2018. godina ostvarena ulaganja u nova stalna sredstva po spomenutom načelu u HNŽ/K-u iznose 1.123.832.000 KM, odnosno kreću se od 301.070.000 KM u 2015. godini do 295.797.000 KM u 2018. godini, od kada su dostupni posljednji podaci (Tablica 12.). Razvidan je negativan trend kretanja ulaganja u HNŽ/K-u, što je suprotno od trenda prisutnoga u FBiH-u te se iz toga razloga udjel ostvarenih ulaganja na području HNŽ/K-a, u ukupnoj vrijednosti ulaganja u FBiH, smanjio s 10,69% u 2015. na 8,71% u 2018.

Tablica 12. Ostvarena ulaganja u nova stalna sredstva u mil. KM – načelo čiste djelatnosti na području HNŽ/K-a i FBiH-a u razdoblju 2015.-2018. godina

	2015.	2016.	2017.	2018.
Ostvarena ulaganja u nova stalna sredstva u mil. KM / načelo čistih djelatnosti	301.070	259.021	267.944	295.797
Ostvarena ulaganja u nova stalna sredstva u mil. KM / načelo čistih djelatnosti - FBiH	2.816.607	2.875.950	3.292.112	3.397.560
Udjel HNŽ/K –a u FBiH-u	10,69%	9,01%	8,14%	8,71%

Poslovni subjekti HNŽ/K-a

U promatranom razdoblju od 2016. do 2019. godine na području HNŽ/K-a došlo je do kontinuiranoga rasta broja poslovnih subjekata te je u 2019. godini broj registriranih poslovnih subjekata iznosio 17.593, što je za 970 ili 5,83% više od 2016. godine, odnosno za 383 ili 2,18% više nego u 2018. godini. Udjel broja poslovnih subjekata s područja HNŽ/K-a u ukupnom broju poslovnih subjekata F BiH je isti i iznosi cca 15,5% (Tablica 13.).

Tablica 13. Kretanje broja poslovnih subjekata, pravnih osoba i obrta na području HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2016.-2019. godina

Godina	Administrativna jedinica	Ukupno poslovnih subjekata	Pravne osobe	Jedinice u sastavu pravnih osoba	Fizičke osobe - obrtnici
	1	2=3+5	3	4	5
2019.	HNŽ/K	17.593	7.267	3.393	6.933
	Federacija BiH	112.955	59.199	30.868	52.161
	HNŽ/K %	15,58	12,28	10,99	13,29
2018.	HNŽ/K	17.210	7.036	3.265	6.909
	Federacija BiH	110.536	59.199	29.539	51.337
	HNŽ/K %	15,57	11,89	11,05	13,46
2017.	HNŽ/K	16.536	6.800	3.201	6.535
	Federacija BiH	105.961	57.143	29.378	48.818
	HNŽ/K %	15,61	11,90	10,90	13,39
2016.	HNŽ/K	16.623	6.658	3.147	6.818
	Federacija BiH	105.083	55.487	28.936	49.596
	HNŽ/K %	15,82	12,00	10,88	13,75

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

Promatrajući oblik organizacije poslovnih subjekata, najveći porast u promatranom razdoblju su zabilježile pravne osobe, čiji je broj povećan za 9,14% ili 609 subjekata, dok je broj obrta povećan za tek 1,68% ili 115 novoregistriranih obrta u odnosu na 2016. godinu. Tijekom 2019. godine na prostoru HNŽ/K-a je zabilježen rad 6.933 obrta, koji čine 14% obrtnika na području cijele Federacije BiH.

Sektorskom strukturom obrta na području HNŽ/K-a u 2019. godini prevladavaju obrtnici koji djeluju u djelatnosti pružanja smještaja i pripreme i usluživanja hrane (29,7%), djelatnosti trgovine na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikla (25,13%) te prerađivačke industrije (10,7%) (Tablica 14.)

Tablica 14. Sektorska struktura obrta na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina

Vrsta djelatnosti	Broj obrta				
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	339	361	403	481	473
Vađenje ruda i kamena	4	3	2	2	1
Prerađivačka industrija	706	704	718	742	745
Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	10	14	18	20	30
Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti saniranja okoliša	5	5	5	5	5
Građevinarstvo	250	248	243	251	243
Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	2.095	1.856	1.729	1.807	1.742
Prijevoz i skladištenje	431	396	367	371	359
Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	2.026	2.003	1.873	1.988	2.065
Informacije i komunikacije	61	61	56	61	65
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	6	8	7	7	12
Poslovanje nekretninama	19	18	16	16	15
Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	339	334	328	341	343
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	120	122	113	119	121
Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osigur.	-	0	0	0	0
Obrazovanje	50	45	44	54	50
Djelatnosti zdravstvene i socijalne skrbi	80	78	72	67	67
Umjetnost, zabava i rekreacija	72	77	72	81	81
Ostale uslužne djelatnosti	510	485	469	496	516
Djelatnosti kućanstava kao poslodavca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	0	0	0	0	0
Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela	0	0	0	0	0
Ukupno	7.123	6.818	6.535	6.909	6.933

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Najveći broj registriranih obrtnika u 2019. godini je na području grada Mostara (3.579), nakon čega slijedi Čitluk s 836 obrtnika i Konjic sa 753 obrtnika (Tablica 15.).

Većina lokalnih zajednica bilježi rast broja obrtnika iz godine u godinu, s iznimkom općine Čitluk i općine Prozor-Rama koje su zabilježile pad broja obrtnika u promatranom razdoblju. Međutim, okvirni pokazatelji iz 2020. godine pokazuju da je u prvih devet mjeseci tekuće godine u HNŽ/K-u s radom prestalo 145 obrta kao posljedica krize izazvane pandemijom COVID-19. Obrtnici su najteže pogođeni ovom krizom zbog svoje veličine, ali kako se obrti u HNŽ/K-u uglavnom vežu za turističku djelatnost taj utjecaj je još i veći. Prema podacima iz Obrtničke komore HNŽ/K-a, zatvoreni obrti su uglavnom suvenirnice, taksij prijevoznici i ugostiteljski lokali.

Tablica 15. Pregled broja obrta prema lokalnim zajednicama HNŽ/K-a u razdoblju 2016.-2019. godina

Općina	Broj obrta			
	2016.	2017.	2018.	2019.
Čapljina	578	450	498	500
Čitluk	873	832	817	836
Jablanica	349	353	373	316
Konjic	695	721	773	753
Grad Mostar	3.422	3.237	3.461	3.579
Neum	269	273	279	300
Prozor-Rama	271	287	295	238
Stolac	339	362	391	387
Ravno	22	20	22	24
HNŽ/K	6.818	6.535	6.909	6.933

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Jedan od osnovnih razvojnih problema glede razvitka obrtništva na prostoru HNŽ/K-a je **nepostojanje obrtnoga centra u gradu Mostaru**, odnosno nedovoljno naglašen značaj institucionalne povezanosti između obrazovnih institucija i obrtnika na području HNŽ/K-a. Osnovni cilj obrtnoga centra bio bi razvijati obrtništvo kroz edukaciju budućih obrtnika s fokusom na praktičnu nastavu, potom kvalifikaciju i prekvalifikaciju za rad na strojevima te kvalifikaciju i prekvalifikaciju za zanatska zanimanja. Kroz suvremeni obrazovni pristup bilo bi moguće učiniti obrtništvo atraktivnijim izborom za nove naraštaje te približiti značaj obrta kao potencijalnog obiteljskoga biznisa, čime bi se riješio radni status kako za pojedinca tako i za cijelu obitelj. Pored toga, kroz obrtni centar bi se uspjeli sačuvati stari tradicionalni zanati, što bi dalo izrazitu kulturološku vrijednost te poduprlo razvoj turizma na području HNŽ/K-a. Uspostava obrtnoga centra dala bi snažniji zamah razvitku obrtništva na području HNŽ/K-a, a samim time i aktivno doprinijela ekonomskome razvitku i umanjeњу stope nezaposlenosti stanovništva.

Na temelju podataka iz TRON baze, ukupan broj poduzeća (gospodarskih društava) na području HNŽ/K-a koja su predala završno financijsko izvješće za 2019. godinu iznosi 2.637 i manji je za 131 (4,7%) u odnosu na prethodnu godinu, kada je taj broj iznosio 2.768 i kada je zabilježen rast od 273 poduzeća u odnosu na 2017. godinu. U ukupnom broju poduzeća na području FBiH HNŽ/K sudjeluje s 11,4%. Sličan trend u kontekstu broja poduzeća bilježi se i na razini Federacije BiH u kojoj je u 2019. godini zabilježen rad ukupno 23.120 poduzeća, ali i pad od 1.851 u odnosu na prethodnu godinu (Tablica 16.)

Tablica 16. Broj poduzeća na području HNŽ/K-a i Federacije BiH u razdoblju 2017.-2019. godina

	Broj poduzeća			Broj zaposlenih		
	2017.	2018.	2019.	2017.	2018.	2019.
HNŽ/K	2.495	2.768	2.637	33.857	35.253	35.954
FBiH	22.314	24.971	23.120	344.120	356.226	365.563

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH), dostupni podaci za razdoblje 2017.-2019. godina

U 2.637 poduzeća na području HNŽ/K-a u 2019. godini zaposleno je ukupno 35.954 osoba, što čini 65,1% od ukupnoga broja zaposlenih na području ove županije/kantona. Naime, prema posljednjim dostupnim informacijama, prosječan broj zaposlenih na području HNŽ/K-a u 2019. godini iznosio je 55.213. Iako je zabilježen pad broja poduzeća u 2019. u odnosu na 2018. godinu, broj zaposlenih u istim se povećao za 701, čime je nastavljen rast broja zaposlenih u ovim gospodarskim subjektima

zabilježen od 2017. godine. S druge strane, radi se o malim poduzećima, odnosno poduzećima koja u prosjeku zapošljavaju 9 osoba. Trend rasta broja zaposlenih u poduzećima na području HNŽ/K-a prati trend zabilježen na razini Federacije BiH (Tablica 16.).

Uz rast broja zaposlenih, bilježi se i pozitivan trend rasta ukupno ostvarene dobiti poduzeća u HNŽ/K-u, koja se s 258.133.944 KM u 2017. godini povećala na 320.083.420 KM u 2019. godini, što čini 12,88% ukupno ostvarenih prihoda poduzeća Federacije BiH. Pokazatelji prihoda od prodaje i prihoda od izvoza bilježe promjenljiv trend, odnosno nakon rasta u 2018. u odnosu na 2017. godini oba pokazatelja bilježe pad u 2019. godini. Ukupan prihod od izvoza 2.637 poduzeća na području HNŽ/K-a u 2019. godini iznosi 808.554.571 KM i čini 15,05% ukupno ostvarenih prihoda od prodaje (Tablica 18.). Najveći izvoznici s područja HNŽ/K-a su poduzeća Aluminij d.d. Mostar, Igman d.d. Konjic i Zinkteknik Bosnia d.o.o. Mostar. Glede udjela prihoda od prodaje, izvoza i dobiti, isti je približan udjelu broja poduzeća s područja HNŽ/K-a u ukupnom broju poduzeća Federacije BiH (Tablica 17.).

Tablica 17. Kretanje ukupnih prihoda od prodaje, prihoda od izvoza i ukupne dobiti poduzeća u HNŽ/K-u i FBiH u razdoblju 2017.-2019. godina

Pokazatelj	Godina	HNŽ/K	Federacija BiH	Udjel HNŽ/K-a/FBiH (%)
Ukupan prihod od prodaje (u KM)	2017.	5.458.054.586	46.283.970.487	11,79
	2018.	5.490.042.427	48.331.506.051	11,36
	2019.	5.370.481.443	50.060.210.175	10,73
Ukupan prihod od izvoza (u KM)	2017.	857.171.357	7.253.043.095	11,82
	2018.	961.052.251	7.868.359.376	12,21
	2019.	808.554.571	7.623.491.189	10,61
Ukupna dobit (u KM)	2017.	258.133.944	2.034.064.424	12,69
	2018.	271.393.067	1.956.598.854	13,87
	2019.	320.083.420	2.485.119.098	12,88

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim finansijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Ukoliko se promatra sektorska struktura poduzeća, glede broja poduzeća i pokazatelja njihove uspješnosti, najpropulzivnije djelatnosti na području HNŽ/K-a su trgovina, prerađivačka industrija i proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija. U Tablici 18. dan je pregled pokazatelja uspješnosti poduzeća na području HNŽ/K-a u 2019. godini prema sektorskoj strukturi.

Tablica 18. Pregled pokazatelja uspješnosti poduzeća na području HNŽ/K-a u 2019. godini

Djelatnost	Broj poduzeća	Broj zaposlenih	Ukupan prihod od prodaje	Prihod od izvoza	Ukupna dobit (u KM)
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	86	613	32.132.763	7.169.333	1.698.903
Vađenje ruda i kamena	30	152	9.760.536	369.891	201.230
Prerađivačka industrija	415	7.312	1.146.652.499	573.291.502	-32.373.775
Proizvodnja i opskrba el. energijom, parom	53	2.277	604.372.970	48.129.379	3.974.342
Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda	28	887	63.443.429	10.936.873	1.236.479
Građevinarstvo	212	3.090	441.812.906	4.136.383	148.553.017
Trgovina	815	7.126	2.079.542.925	62.680.250	103.438.892
Prijevoz i skladištenje	147	2.434	191.751.198	29.207.909	5.560.639
Hotelijerstvo i ugostit.	164	1.420	74.298.938	10.496.190	3.752.236
Informacije i komunikacije	116	2.213	270.857.158	46.805.697	12.389.725
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	16	87	3.426.274	47.417	321.870
Poslovanje nekretninama	53	162	19.595.368	0	6.995.564

Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	240	1.062	60.288.886	5.999.202	8.764.290
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	116	868	41.969.145	5.612.509	7.080.748
Javna uprava i obrana	1	8	415.252	0	84.129
Obrazovanje	42	271	8.590.528	8.510	865.041
Zdravstvo i socijalni rad	40	4.359	191.861.021	11.640	-8.457.104
Umjetnost, zabava i rekreacija	19	1.453	122.982.732	3.488.150	55.915.501
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	44	160	6.726.915	163.736	81.693
UKUPNO	2.637	35.954	5.370.481.443	808.554.571	320.083.420

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Trgovina prednjači u svim pokazateljima izuzev u pokazateljima prihoda od izvoza, gdje značajno prednjači prerađivačka industrija. Naime, najveći broj poduzeća na području HNŽ/K-a (815) djeluje u djelatnosti trgovine, pa poduzeća iz ove djelatnosti ujedno zapošljavaju najveći broj ljudi (7.126) i ostvaruju najveći ukupni prihod od prodaje (2.079.542.925 KM). Analizom uspješnosti poslovanja poduzeća iz djelatnosti trgovine HNŽ/K-a pokazuje se kontinuiran rast ove gospodarske grane po svim temeljnim parametrima (Tablica 19.).

Tablica 19. Temeljni pokazatelji poduzeća iz djelatnosti trgovine HNŽ/K-a u razdoblju 2017.-2019. godina

Pokazatelji	2017.	2018.	2019.
Broj poduzeća	786	859	815
Ukupan broj zaposlenih	6.846	6.872	7.126
Prosječan broj zaposlenih	9	8	9
Ukupan prihod od prodaje (KM)	1.815.378.284	1.906.370.987	2.079.542.925
Prihod od izvoza	61.581.145	57.978.120	62.680.250
Ukupna dobit (KM)	73.518.379	98.792.098	103.438.892

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Za razliku od trgovine, **prerađivačka djelatnost**, koja je druga grana po ostvarenom prihodu od prodaje, bilježi ne tako uspješne rezultate u prethodnom razdoblju. Dok većina pokazatelja stagnira u vrijednostima, zanimljivo je primijetiti da su poduzeća iz ove grane tijekom 2018. i 2019. iskazala gubitak u poslovanju. Ipak, ohrabruje činjenica da je iskazani gubitak u 2019. godini dvostruko manji od iskazanog gubitka u 2018. (Tablica 20).

Tablica 20. Temeljni pokazatelji poduzeća iz djelatnosti prerađivačke industrije HNŽ/K-a u razdoblju 2017.-2019. godina

Pokazatelji	2017.	2018.	2019.
Broj poduzeća	402	433	415
Ukupan broj zaposlenih	7.204	7.412	7.312
Prosječan broj zaposlenih	18	17	18
Ukupan prihod od prodaje (KM)	1.256.400.409	1.364.147.781	1.146.652.499
Prihod od izvoza	659.460.128	735.374.280	573.291.502
Ukupna dobit (KM)	11.632.331	-70.724.995	-32.373.775

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Poduzeća prerađivačke industrije HNŽ/K-a najveći su izvoznici s područja HNŽ/K-a. Iako nešto manji u odnosu na 2018. godinu, prihod od izvoza u ovoj industriji činio je 74.3% od ukupno ostvarenog izvoza poduzeća u ovoj djelatnosti u 2019. godini. Na području HNŽ/K-a posluje 19.2% poduzeća iz oblasti prerađivačke industrije Federacije BiH.

Tablica 21. Osnovni pokazatelji po oblastima prerađivačke industrije HNŽ/K-a u razdoblju 2017.-2019. godina

PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	Ukupan prihod od prodaje (KM)	Prosječan prihod od prodaje (KM)	Prihod od izvoza	Ukupna dobit (KM)	Broj poduzeća	Broj zaposlenih
Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	380.822.998	5.600.338	263.370.808	31.975.914	68	2.896
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	168.207.446	2.850.974	8.829.831	19.096.904	59	988
Proizvodnja pića	51.533.235	1.982.048	14.062.056	2.546.798	26	454
Proizvodnja namještaja	22.691.095	1.134.555	8.904.637	2.270.059	20	205
Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	15.633.699	1.202.592	9.003.232	1.877.756	13	45
Proizvodnja papira i proizvoda od papira	21.085.349	1.757.112	3.262.536	1.243.496	12	113
Proizvodnja računala te elektroničkih i optičkih proizvoda	35.228.402	3.522.840	2.983.146	1.149.366	10	163
Prerada drveta i proizvoda od drveta	11.895.717	283.231	5.595.606	705.824	42	216
Proizvodnja tekstila	11.767.951	1.961.325	2.536.811	533.400	6	102
Proizvodnja električne opreme	7.276.411	727.641	1.124.651	408.293	10	32
Proizvodnja odjeće	4.652.184	422.926	2.551.632	279.763	11	253
Ostala prerađivačka industrija	2.728.950	227.412	1.254.796	67.342	12	55
Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	988.595	247.149	0	53.140	4	9
Popravak i instaliranje strojeva i opreme	2.115.319	192.302	238.543	-249.778	11	34

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Ukoliko se promatra uspješnost prerađivačke industrije po oblastima, razvidno je da su najznačajnije oblasti proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme, proizvodnja prehrambenih proizvoda, proizvodnja pića i proizvodnja namještaja. Ove oblasti imaju najznačajnije pokazatelje ukupnoga prihoda, ukupne dobiti i broja zaposlenih. Također je interesantno primijetiti da su poduzeća iz oblasti metalne proizvodnje, proizvodnje pića i proizvodnje kemikalija najveći izvoznici s područja HNŽ/K-a. Zbog važnosti oblasti metalne proizvodnje i oblasti prehrambene proizvodnje u nastavku se daje pregled osnovnih pokazatelja uspješnosti ove dvije oblasti.

Tablica 22. Osnovni pokazatelji uspješnosti poduzeća iz oblasti metalne proizvodnje HNŽ/K-a u razdoblju 2017.-2019. godina

Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	Ukupan prihod od prodaje (KM)	Prosječan prihod od prodaje (KM)	Prihod od izvoza	Ukupna dobit (KM)	Broj poduzeća	Broj zaposlenih
Proizvodnja oružja i municije	131.082.343	131.082.343	124.885.082	14.410.771	1	1.232
Proizvodnja ostalih gotovih proizvoda od metala	166.496.989	7.928.428	106.337.428	9.627.435	21	652
Površinska obrada i presvlačenje metala, strojna obrada metala	50.509.194	5.050.919	22.748.293	5.987.690	10	610
Proizvodnja metalne konstrukcije	24.058.035	801.934	8.870.783	1.594.299	30	222
Proizvodnja sječiva, alata i metalnih proizvoda za opću namjenu	3.044.483	1.522.242	368.590	198.282	2	86
Kovanje, presovanje, štancanje i valjanje metala; metalurgija praha	5.631.954	1.407.988	160.632	157.437	4	94

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Oblast metalne proizvodnje je značajna zbog postojanja tvrtke za proizvodnju oružja i streljiva „Igman“ d.d. Konjic, koja, kao što je razvidno iz Tablice 22., zapošljava 1.232 osobe i ima opseg izvoza od 124 milijuna KM. Pored proizvodnje oružja, značajne su djelatnosti proizvodnje armaturnih mreža (Ferro Keš d.o.o), lijevanja metala (Zinkteknik Bosnia d.o.o Mostar), i čelične konstrukcije (SIK d.o.o. Mostar).

Tablica 23. Osnovni pokazatelji uspješnosti poduzeća iz oblasti prehrambene proizvodnje HNŽ/K-a u razdoblju 2017.-2019. godina

	Ukupan prihod od prodaje (KM)	Prosječan prihod od prodaje (KM)	Prihod od izvoza	Ukupna dobit (KM)	Broj poduzeća	Broj zaposlenih
Proizvodnja mliječnih proizvoda	97.147.820	10.794.202	25.917	14.480.114	9	410
Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	25.590.919	2.326.447	4.116.329	2.691.851	11	101
Prerada i konzerviranje mesa i proizvodnja mesnih proizvoda	14.649.122	1.831.140	254.158	924.658	8	94
Prerada i konzerviranje voća i povrća	11.509.835	1.278.871	1.504.290	455.890	9	30
Proizvodnja mlinskih proizvoda, škroba i škrobnih proizvoda	6.001.123	3.000.562	10.790	223.003	2	75
Proizvodnja pekarskih proizvoda	7.520.492	537.178	152.543	175.130	14	199
Prerada i konzerviranje ribe, ljuskara i mekušaca	3.332.584	3.332.584	2.709.649	76.233	1	53
Proizvodnja pripremljene hrane za životinje	1.446.085	482.028	0	46.536	3	14
Proizvodnja biljnih i životinjskih ulja i masti	1.009.466	504.733	56.155	23.489	2	12

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

S druge strane, u oblasti prehrambene proizvodnje, prema pokazateljima ostvarene dobiti, najznačajnija je oblast proizvodnje mliječnih proizvoda dok je, prema pokazateljima prihoda od izvoza, najznačajnija oblast ostalih prehrambenih proizvoda, odnosno poduzeće Eurovip d.o.o. Čitluk koje se bavi proizvodnjom i prodajom kave (Cafe Brazil).

Područje **Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija** bilježi kontinuiran rast iznosa pokazatelja uspješnosti poslovanja od 2017. godine, izuzev ukupne dobiti. U 2019. godini u 53 poduzeća koja su registrirana za ovu djelatnost zaposleno je ukupno 2.277 osoba, a prosječan broj zaposlenih u ovim poduzećima iznosi 43.

Tablica 24. Osnovni pokazatelji poduzeća iz djelatnosti proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija HNŽ/K-a u razdoblju 2017. - 2019. godina

Pokazatelji	2017.	2018.	2019.
Broj poduzeća	49	55	53
Ukupan broj zaposlenih	2.221	2.251	2.277
Prosječan broj zaposlenih	45	41	43
Ukupan prihod od prodaje (KM)	385.140.673	713.029.729	604.372.970
Prihod od izvoza	12.596.198	26.619.815	48.129.379
Ukupna dobit (KM)	2.377.427	23.193.404	3.974.342

Izvor: TRON baza podataka zasnovana na predanim financijskim izvješćima pravnih osoba u FIA (FBiH)

Poljoprivreda

Poljoprivredno zemljište je temeljni čimbenik poljoprivredne proizvodnje (nezamjenjiv, neistrošiv i neprenosiv), što nalaže obvezu odgovornog i racionalnoga korištenja. Ukupna površina HNŽ/K-a iznosi 440.000 ha i ona je druga najveća administrativna jedinica u FBiH-u.

Ukupna površina poljoprivrednoga zemljišta na području HNŽ/K-a iznosi 222.851 ha (50,64%). Po izuzetno povoljnim agroekološkim svojstvima i proizvodnim površinama, u kojima na obradivo zemljište otpada **73.887 hektara ili 33,16 %**, HNŽ/K predstavlja jedan respektabilno snažan potencijal za poljoprivredni razvitak. Ipak, njezin daleko veći poljoprivredni zemljišni ostatak od **146.524 hektara** otpada na **pašnjake**. Uz poznate skromne značajke tla, značajan ograničavajući čimbenik pašnjačkoga, pa i livadskog, prostora HNŽ/K-a stoji u činjenici da se veliki dio tih površina nalazi **na nagibima koji su veći od 8**, što sprječava učinkovitiju obradu tla i ograničava izbor načina njegova korištenja.¹ **Na šume otpada 185.925 ha ili 42,25% i ostalog zemljišta cca 31.324 ha ili 7,12 %**.

Katastarski registriranoga privatnog poljoprivrednog zemljišta na području HNŽ/K-a ima oko 134.085 hektara, što mu u ukupnome poljoprivrednome zemljišnome fondu daje primjetno nizak udio od oko 60%, kakav je uglavnom primjeren za brdske i planinske prostore u kojima prednjače pašnjaci nad obradivim, a pogotovo oraničnim površinama.

Poznavanje zemljišnih resursa veoma je bitan preduvjet za planiranje njihova racionalnog i optimalnoga korištenja. Sukladno Zakonu o poljoprivrednome zemljištu („Službene novine Federacije BiH, broj 52/09), namjena zemljišta u planovima prostornog uređenja utvrđuje se na temelju karte uporabne vrijednosti zemljišta i to:

- zemljište od 1. do 4. bonitetne kategorije utvrđuje se isključivo kao poljoprivredno, odnosno šumsko zemljište;
- zemljište od 5. do 6. bonitetne kategorije utvrđuje se kao poljoprivredno, šumsko i izuzetno kao zemljište za ostale namjene;
- zemljište od 7. do 8. bonitetne kategorije utvrđuje se kao zemljište koje će se prema potrebama koristiti i za druge namjene.

Slika 2. Karta uporabne vrijednosti zemljišta HNŽ/K-a, Izvor: Strategija poljoprivrednog razvitka i razvitka poljoprivrede u ruralnim područjima HNŽ/K-a (2012. – 2017. god.), str. 109., Mostar, 2012. god.

Krajem 2008. godine Vlada HNŽ/K-a, odnosno njezino Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede sagledalo je potrebu izrade karte uporabne vrijednosti zemljišta, pa je naručilo projekt „Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, u mjerilu 1:25 000“ (Slika 5.).

¹ Veće nagibe od 8° nikako ne bi trebalo koristiti kao stalne oranice, nego ih oplemenjivati i proizvodno usmjeravati za umjetne ili čak prirodne livade. To se može postići primjenom mineralne fertilizacije, nadosijavanjem travnih smjesa, uporabom skarifikatora i sl.

Kao što je razvidno iz Tablice 25., u HNŽ/K-u ne postoji poljoprivredno zemljište I. bonitetne kategorije i da je svega 2.256,85 ha zemljišta (1,11%) II. bonitetne kategorije. Zemljišta III. bonitetne kategorije je, također, vrlo malo (6.613,38 ha ili 3,12%). Isto tako, zemljište IV. I IV b. bonitetne kategorije zauzima 12.331,24 ha ili 5,96%. S gledišta zakonske zaštite poljoprivrednoga zemljišta od 1. do 4. bonitetne klase, a kojega u HNŽ/K-u ima samo 21.230,48 ha ili svega 10,28% , može se zaključiti da se, zbog prirodno oskudnoga kvalitetnog zemljišnog fonda na području HNŽ/K-a, osobita pozornost treba posvetiti racionalnome korištenju, čuvanju i zaštiti poljoprivrednoga zemljišta. Naime, ne smije se dozvoliti daljnji gubitak kvalitetnoga poljoprivrednog zemljišta jer je ispravljanje takvih grešaka u budućnosti otežano ili praktično nemoguće.

Tablica 25. Bonitetne kategorije zemljišta u HNŽ/K-u

	I.	II.	III.	IV. a	IV. b	V.	VI.	VII.	SVEGA:
Čapljina	0,00	1.655,30	1.448,26	379,51	784,12	1.239,50	1.388,24	8.587,78	15.482,71
Čitluk	0,00	0,00	2.045,97	40,46	1.981,98	526,36	178,55	2.951,44	7.724,76
Jablanica	0,00	0,00	72,64	218,05	263,34	651,16	325,37	10.126,73	11.657,29
Konjic	0,00	0,00	256,28	0,00	1.779,81	6.707,14	9.183,90	35.151,48	53.078,61
Mostar	0,00	0,00	701,37	1.109,37	2.162,97	3.347,73	22.881,83	30.539,73	60.743,00
Neum	0,00	0,00	400,38	0,00	123,84	512,85	804,60	6.693,99	8.535,66
Prozor-Rama	0,00	0,00	0,00	0,00	1.206,27	1.509,54	4.736,01	17.315,92	24.767,74
Ravno	0,00	630,56	1.306,56	0,00	59,67	665,66	971,46	7.924,70	11.558,61
Stolac	0,00	0,00	381,92	0,00	2.221,85	1.388,70	6.084,21	3.189,44	13.266,12
TOTAL	0,00	2.285,86	6.613,38	1.747,39	10.583,85	16.548,64	46.554,17	122.481,21	206.814,50
Postotak (%)	0,00%	1,11%	3,20%	0,84%	5,12%	8,00%	22,51%	59,22%	100,00%

Izvor: Strategija poljoprivrednog razvitka i razvitka poljoprivrede u ruralnim područjima HNŽ/K-a 2012. – 2017. god., str. 107., Mostar, 2012. god

S gledišta kvalitete poljoprivrednoga zemljišta, najviše su zastupljena zemljišta V., VI. i VII. bonitetne kategorije s 89,73 %, dok je udio najkvalitetnijeg zemljišta od I.-IV. bonitetne kategorije samo 10,27%, što zahtijeva provođenje agrotehničkih i hidrotehničkih mjera u cilju poboljšanja proizvodnih sposobnosti zemljišta. Jedan od glavnih razloga niske i neučinkovite poljoprivredne proizvodnje, i najveći ograničavajući čimbenik povećanja njezine konkurentnosti, je mali posjed, dislociranost i usitnjenost parcela.

Izostanak kvalitetnih polica osiguranja i neizgrađeni sustavi protugradne zaštite su čimbenici koji nedostaju za konkurentnu proizvodnju voća. Vremenske (ne)prilike uvelike određuju urode voća po ha. Ovome valja pridodati nedostatne rashladne kapacitete (pakirnice, sortirnice i hladnjače). Ukupan broj rodnih stabala voća u 2014. godini iznosi 1.655.517 ili 25,60 %.

Tablica 26. Tipologija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-a) u HNŽ/K-u

Tipovi OPG-a po veličini	Ukupan broj OPG-a	Postotak (%)	Ukupna površina OPG-a [ha]	Postotak (%)	Prosječna površina po OPG-u (ha)
Broj 0-1 [ha]	2.371	65,66%	752,88	13,15%	0,32
Broj 1-3 [ha]	831	23,01%	1.444,58	25,24%	1,74
Broj 3-5 [ha]	187	5,18%	718,12	12,55%	3,84
Broj 5-10 [ha]	134	3,71%	921,45	16,10%	6,88

Broj 10-50 [ha]	87	2,41%	1.613,08	28,18%	18,54
Broj iznad 50 [ha]	1	0,03%	274,21	4,79%	274,21
Ukupno	3.611	100,00%	5.724,32	100,00%	1,59

Izvor: FMPVŠ, Registar poljoprivrednih gospodarstava, 2016.

Od ukupno 3.611 registriranih poljoprivrednih gospodarstava čak 65,66% raspolaže poljoprivrednim zemljištem površine do 1 ha, odnosno 23,01% s površinama do 2 ha. Na ove dvije kategorije otpada 3.202 registrirana poljoprivredna gospodarstva ili čak 88,67%. Samo 3,71% gospodarstava raspolaže površinama većim od 5 ha. Prosječna površina poljoprivrednoga zemljišta kojim raspolažu poljoprivredna gospodarstva na području HNŽ/K iznosi 1,59 ha, a u zemljama članicama Europske unije 14,30 ha (skoro 9 puta više).

Biljna proizvodnja. U odnosu na 2015. godinu kad je bilo zasijano 711 ha sjetvenih površina, u 2019. godini je zasijana površina značajno smanjena i iznosi 429 ha. Posljedično je smanjen i prinos žitarica koji je u 2019. godini iznosio 1.770 tona, odnosno 16,78% manje nego u 2015. godini. U strukturi proizvodnje žitarica dominiraju pšenica, ječam i kukuruz s približno sličnim prinosima.

Tablica 27. Proizvodnja žitarica na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina

Žitarice	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)
Pšenica	863	799	881	800	601
Raž	59	45	39	41	29
Ječam	787	746	732	813	560
Zob	112	54	35	42	40
Kukuruz	306	308	214	199	540
Ukupno	2.127	1.952	1.901	1.895	1.770

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Aluvijalna tla u donjem toku rijeke Neretve (od Salakovca do Metkovića) pogodna su za proizvodnju povrtlarskih kultura. Najzastupljeniji među povrtlarskim kulturama je krumpir s oko 27,8 tona prinosa godišnje. Od 2016. godine je omogućen izvoz krumpira u EU-28, što je dodatni poticaj za daljnje unaprjeđenje kapaciteta uzgoja krumpira. Ostale značajne povrtlarske kulture uključuju rajčicu (10,2 tone godišnje), kupus (9,1 tona godišnje) te papriku i luk. U prethodnom razdoblju nije došlo do značajnoga povećanja ni sjetvene površine ni prinosa kada je riječ o povrtlarskim strukturama.

Tablica 28. Proizvodnja povrća na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina

Povrće	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)
Krumpir	26.418	28.541	18.884	27.773	27.843
Luk	5.167	5.161	4.952	5.120	4.880
Kupus	7.606	8.570	4.086	9.492	9.110
Rajčica	11.110	11.091	9.853	9.762	10.196
Paprika	6.731	6.423	6.119	6.372	5.841
Ukupno	57.032	59.786	43.894	58.519	57.870

Izvor: Federalni zavod za statistiku

U strukturi voćarskih kultura zastupljena je proizvodnja jabučastoga, jezgričavog, koštičavoga i jagodičastog voća. U ukupnoj voćarskoj proizvodnji dominira proizvodnja jabuke (9,3 tone u 2019. godini) i breskve (8,6 tona u 2019. godini). Pored toga, značajan je i uzgoj grožđa, koji u posljednje tri godine bilježi značajan rast u prinosu pa je godišnji prinos u 2019. godini bio oko 30 tona.

Tablica 29. Proizvodnja voća na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina

Voće	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)	količina (u tonama)
Trešnje	1.534	1.581	1.406	1.874	1.606
Jabuke	7.652	8.832	6.196	10.129	9.306
Šljive	2.204	2.609	500	5.050	1.298
Breskve	6.316	6.075	4.079	7.386	8.678
Grožđe	-	-	18.350	31.030	29.013
Ukupno	17.712	19.097	30.531	55.469	49.901

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Na području HNŽ/K-a značajne površine se koriste za proizvodnju vinove loze (vinsko i stolno grožđe). Ukupan broj trsova loze iznosi 8.825.620 (od čega je 500.000 trsa stalnoga grožđa, a ostalo je vinsko grožđe). Od ukupnoga broja hektara (2.840), prema statističkim podacima (Federalni zavod za programiranje razvitka, 2015., str. 56.), na HNŽ/K otpada 1.862 ha ili 65,56%. Najveći potencijal leži u razvitku proizvodnje ranoga povrća, vinogradarstva, uzgoja ljekovitoga bilja i mediteranskih voćnih vrsta (šipak, maslina, smokva). Maslina i aromatično i ljekovito bilje su dvije iznimno neprofitabilne grane poljoprivrede.

Animalna proizvodnja. U strukturi animalne proizvodnje na području HNŽ/K-a najveći značaj ima proizvodnja mlijeka (19.577 tisuća litara u 2019. godini). Prosječna proizvodnja mlijeka od 1.981 litara po kravi je skoro 3 puta manja u odnosu na prosjek EU-28. Brojno stanje stoke, prema statističkim izvorima, ima trend smanjenja, s iznimkom proizvodnje jaja i meda.

Tablica 30. Brojno stanje stoke i stočna proizvodnja na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019. godina

Stočarstvo i peradarstvo	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Broj grla stoke	11.838	11.623	11.424	10.640	9.881
Broj grla ovaca	90.770	89.620	95.890	94.034	94.872
Broj koza	10.880	11.430	12.225	11.665	11.737
Broj svinja	10.745	10.191	14.984	11.312	9.994
Broj kljunova peradi	160	162	154	381	162
Broj košnica pčela	34.307	33.698	34.600	39.160	42.721
Proizvodnja jaja (000 kom)	26.625	23.975	22.898	23.423	27.872
Proizvodnja kravljeg mlijeka (000 litara)	22.363	22.748	22.387	21.383	19.577
Proizvodnja ovčjeg mlijeka (000 litara)	2.404	2.475	2.462	2.401	2.359
Proizvodnja kozjeg mlijeka (000 litara)	1.269	1.623	1.424	1.770	1.727
Proizvodnja meda (000 kg)	340	268	208	367	374
Proizvodnja vune (000 kg)	108	112	113	113	114

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

U razdoblju od 2009. do 2017. godine zabilježen je porast proizvodnje mlijeka uz istodobno smanjenje broja mliječnih grla, što ukazuje na pozitivan trend rasta mliječnosti, odnosno produktivnosti po mliječnome grlu. Nakon 2017. godine proizvodnja mlijeka bilježi trend pada uz istovremeno smanjenje broja grla stoke.

Na području HNŽ/K-a postoji suvremena farma za proizvodnju mlijeka s oko 600 mliječnih grla i oko 500 ha poljoprivrednoga zemljišta za proizvodnju stočne hrane. Osim ovog izdvojenog slučaja, postoji nekoliko manjih farmi s oko 20-30 grla, dok je ostalo ekstenzivna proizvodnja s vrlo starom tehnologijom. Radi se o malim farmama slaboga genetskog potencijala proizvodnih grla, bez neophodne opreme za mužu koja bi osigurala proizvodnju po propisanim mikrobiološkim standardima za sirovo mlijeko.

Za postizanje održive proizvodnje nužna je kombinacija sustava novčanih potpora (izravna plaćanja po grlu i hektaru) uz povoljne kreditne linije koje bi bile subvencionirane s 25 – 40 %, uz subvencije kamata. Također, potrebno je institucionalno ojačati stručnu savjetodavnu službu u poljoprivredi. Dakle, bez transfera novih znanja i tehnologija, uz stalnu edukaciju proizvođača, ovakva ekstenzivna proizvodnja mlijeka je ekonomski neodrživa. Najveći potencijal leži u razvitku ovčarskih farmi za proizvodnju mesa (janjetina) i ovčjega sira koje je vrlo lako uklopiti u razvitak ruralnoga turizma (kratki lanac opskrbe).

Izdvajanjem značajnih sredstava za potporu otkupljivačima poljoprivrednih proizvoda djelomično se kompenzira odsustvo prerađivačkih kapaciteta na području HNŽ/K-a, koji su dovoljni samo u sektoru prerade mlijeka, a apsolutno su nedovoljni u sektoru prerade voća i povrća koje se proizvodi na području HNŽ/K-a. Dio otkupljenoga voća i povrća se djelomično izvozi, a najveći dio se utroši za stolnu (sezonsku) potrošnju. Ipak, pozitivan ali nedovoljan pomak napravljen je posljednjih godina u povećanju instaliranih rashladnih kapaciteta za čuvanje voća i povrća.

Šumarstvo i vodni resursi

Od ukupnih površina HNŽ/K-a na šumsko zemljište otpada 187.505 ha ili čak 42,45 %. Od toga je 131.796 ha u državnome vlasništvu (80.0%), dok je 20% u privatnome vlasništvu. Procijenjena zaliha drvene mase u HNŽ/K-u iznosi 14.014 milijuna m³, a drvna masa 458 m³ /ha.

Šume i šumska zemljišta na teritoriju HNŽ/K-a prekrivaju površinu od 54 % ukupne površine HNŽ/K-a. U ovoj županiji/kantonu šumarstvo je prostorno organizirano kroz četiri šumskogospodarska područja i jedno šumsko područje koje nije formalno ustanovljeno:

- ŠGP „Srednje-neretvansko“
- ŠGP „Srednje-neretvansko-krš“
- ŠGP „Konjičko“
- ŠGP "Konjičko-krš," i
- „Šuma na kršu“ izvan ŠGP-a.

Inventure šuma za ŠGP „Srednje-neretvansko“, „Srednje-neretvansko-krš“, „Konjičko-krš“ i inventura šuma u privatnome vlasništvu su urađene prije rata, zbog čega se svi prikazani podatci mogu promatrati samo kao orijentacijski.

Tablica 31. Struktura površine šuma i šumskih zemljišta u HNŽ/K-u

R/D	Šume i šumsko zemljište	Kategorija	Ukupno (ha)
1.	Obraslo šumsko zemljište	Visoke šume	42.045
		Izdanačke šume	43.480
2.	Šumske kulture		2.373
3.	Neobraslo šumsko zemljište	Sposobno za pošumljavanje	34.348
		Nesposobno za pošumljavanje	58.525
4.	Ukupno šumska zemljišta		181.134
5.	Ukupno šume		88.261
6.	Ukupno neobraslo šumsko zemljište		92.873
7.	Ukupno prod. zemljišta		122.609

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

Tablica 32. Stanje drvene zalihe, volumnoga prirasta i sječivoga etata

Podaci za drvenu masu	Vrsta drveća	ŠGP „Srednje-neretvansko“	ŠGP „Konjičko“	ŠGP „Šume na kršu“	Ukupno (m ³)

DRVNA ZALIHA	Crnogorica	1.152.002	722.833	225.750	2.100.585
	Bjelogorica	4.003.399	6.071.707	677.250	10.752.356
	UKUPNO:	5.155.401	6.794.540	903.000	12.852.941
GODIŠNJI VOLUMNI PRIRAST	Crnogorica	37.979	23.631	6.074	67.502
	Bjelogorica	129.820	107.673	14.578	252.071
	UKUPNO:	167.617	131.304	20.652	319.573
GODIŠNJI SJEČIVI ETAT	Crnogorica	20.014	4.459	-	24.473
	Bjelogorica	49.975	68.916	118.891	92.873
	UKUPNO:	69.989	73.375	-	143.364

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka

Ukupna zaliha drvene mase je procijenjena na 14 014 milijuna kubičnih metara. Na sjevernom području HNŽ/K-a susreće se vegetacija kontinentalnoga kao i mediteransko-planinskog karaktera. Posebice je u tome karakteristično područje Prenja. Od listopadnih šuma ovdje se nalazi bukva u zajednici s javorom i jasenom. Na većim nadmorskim visinama bukva se miješa s borom i jelom. Na ostalim područjima rastu listopadne i mješovite šume brdskih i pretplaninskih područja.

Najviše šuma je na području općina Konjic, Jablanica i Prozor-Rama. Kako bi se održavalo kontinuirano upravljanje, planiranje i gospodarenje ovim značajnim resursom u cilju njegove zaštite, treba donijeti Zakon o šumama HNŽ/K-a i na taj način područje šumarstva zakonski urediti na županijskoj/kantonalnoj razini, do donošenja federalnoga Zakona o šumama (u proceduri).

Sa stajališta zaštite i spašavanja, nužno je obratiti osobitu pozornost i inzistirati na racionalnom upravljanju šumama i to iz nekoliko razloga: pretjerana deforestacija zbog potreba industrija, a posebice ilegalna neplanska sječa, može dovesti do problema da tlo nedovoljno zadržava vodu, odnosno padaline, što može pomoći nastanku poplava te prouzročiti klizišta; obzirom da je u većini slučajeva čovjek uzročnik šumskih požara, nužno je izvršiti dodatnu edukaciju i provesti kampanje podizanja razine svijesti, posebice u smislu sve veće prisutnosti ljudi u šumama kroz turističke aktivnosti.

Značajni problemi sektora poljoprivrede i šumarstva ogledaju se u niskoj produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, nedostatku kritične mase poticajnih sredstava razvitka, nedostatnoj i neadekvatnoj tehnološkoj opremljenosti poljoprivrednih proizvođača, nedostatku prerađivačkih kapaciteta, lošoj educiranosti poljoprivrednih proizvođača, neadekvatnim mjerama prevencije i pripravnosti u smislu odgovora na vremenske nepogode i katastrofe, nedovoljno razvijenoj integralnoj zaštiti šuma, postojanju značajnih miniranih površina šumskoga zemljišta i nerazvijenoj finalnoj preradi drveta.

Zaštita i upravljanje šumama. Upravne, nadzorne, stručne, analitičke, operativne i druge poslove², koji se odnose na izvršavanje zakona, propisa i drugih općih akata u okviru nadležnosti, obavlja Uprava za šumarstvo, koja se nalazi se u sastavu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ/K-a.

² obavlja upravne, nadzorne, stručne, analitičke, operativne i druge poslove koji se odnose na izvršavanje zakona, propisa i drugih općih akata u okviru mjerodavnosti, a posebice: pripremanje propisa iz oblasti šumarstva; praćenje podataka o stanju i razvitku šuma i upoznavanje javnosti s time; donošenje županijskoga razvojnoga plana i usuglašavanje šumskogospodarske osnove s prostornim planom HNŽ/K-a i općina; pripremanje i izradu programa iz oblasti šumarstva koji se financiraju ili sufinanciraju iz namjenskoga fonda HNŽ/K-a; iskorištavanje šuma i praćenje stanja drvnog fonda; poslove u svezi zamjene šumskoga zemljišta; uzgoj i zaštitu šuma; praćenje realizacije Programa integralne zaštite šuma; pripremanje i davanje mišljenja za proglašenje zaštitnih šuma i šuma s posebnom namjenom; praćenje stanja i stupnja oštećenosti šuma putem podataka izvještajno-dojavne službe; pošumljavanje degradiranih i prorijeđenih šuma, goleti i krša; osiguravanje neposredne zaštite šuma putem čuvarske službe; proizvodnju i promet šumskog sjemena i sadnoga materijala, uz vođenje propisanih evidencija; rekonstrukciju i izgradnju šumskih prometnica i zaštitu izvorišta i vodotoka unutar šuma uz suglasnost mjerodavnoga tijela za poslove vodoprivrede; lov i lovno gospodarstvo; proizvodnju i promet sporednih šumskih proizvoda (ljekovitoga bilja, gljiva, puževa, šumskih plodova i dr.); provođenje programa i iniciranje znanstveno-istraživačkoga rada u šumarstvu; izdavanje stručno-popularnih publikacija o stanju šuma i njihovom značaju i ostale poslove sukladno Zakonu i drugim propisima.

Gospodarenje šumama bilo je propisano Zakonom o šumama („Službene novine Federacije BiH”, broj: 20/02, 29/03 i 37/04), a kasnije Uredbom o šumama („Službene novine Federacije BiH”, broj: 83/09, 26/10 i 38/10). Međutim, na područja HNŽ/K-a u ovom razdoblju se nisu u potpunosti proveli ni Zakon o šumama ni Uredba o šumama. Od 06.12.2011. godine, presudom Ustavnoga suda, prestala se primjenjivati i Uredba o šumama. Od tada pa sve do danas ne postoje propisi kojima se uređuje oblast šumarstva, što predstavlja veliki problem u oblasti šumarstva kako s aspekta upravljanja i zaštite tako i s aspekta uporabe ovoga najvažnijeg resursa HNŽ/K-a i države BiH.

Donošenje Zakona o šumama je veoma važno i s aspekta zaštite šuma od požara. Tim zakonom propisat će se obveze Federalnoga i županijskog/kantonalnog ministarstva – federalne i županijskih/kantonalnih uprava za šumarstvo, obveze korisnika šuma, ali, što je još važnije, osigurat će se i namjenska sredstva koja će se moći koristiti i za financiranje mjera i aktivnosti vezanih za zaštitu šuma od požara i za saniranje požarišta.

Obzirom da nema Zakona o šumama Federacije BiH, a posljedično tome i Zakona o šumama HNŽ/K-a, ovaj problem predstavlja temeljnu prepreku za učinkovito upravljanje šumskim resursima na području HNŽ/K-a jer nisu donesene šumskogospodarske osnove koje bi imale različita razdoblja važenja – od 2016. godine do 2020. godine. Dominirajuće vrste drveća su bjelogorične vrste, a drvene zalihe su najveće u općini Konjic (50,12% ukupnih drvnih zaliha). Značajne zalihe drvene mase postoje u gradu Mostaru (22,81%), u općini Prozor-Rama (10,55%) i općini Jablanica (10,08%).

Kako je to područje većim dijelom i zaštićeno područje (Park prirode Prenj), u narednome planskom razdoblju će biti potrebno osobitu pozornost posvetiti kontroli i ograničavanju pojave nelegalne sječe. Osim toga, postojećim zakonom o šumama je predviđeno uspostavljanje čuvarske službe u okviru Uprave za šumarstvo HNŽ/K-a.

Sukladno prethodnom Zakonu o šumama („Službene novine Federacije BiH”, broj: 20/02, 29/03 i 37/04), Skupština HNŽ/K je 2005. godine utemeljila Javno poduzeće Š.G.D. „Šume Hercegovačko-neretvanske“ d.o.o. Mostar i jedino je ovo javno poduzeće imalo potpisan Ugovor o prijenosu poslova gospodarenja šumama i šumskim zemljištem na području naše županije/kantona.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ/K-a u svom sastavu, kao unutarnju organizacijsku jedinicu, ima Upravu za šumarstvo. Županijska/kantonalna Uprava za šumarstvo operativne poslove obavlja putem područnih jedinica - odjela za čuvanje i nadzor šumskih resursa izvan svoga sjedišta u općinama HNŽ/K-a, kako slijedi:

1. Područna jedinica – Odjel 1 sa sjedištem u Mostaru, za državne šume i privatne šume u granicama grada Mostara i općine Čitluk – ukupno 8 djelatnika;
2. Područna jedinica – Odjel 2 sa sjedištem u Konjicu, za državne i privatne šume u granicama općine Konjic – ukupno 22 djelatnika;
3. Područna jedinica – Odjel 3 sa sjedištem u Prozor-Rami, za državne i privatne šume u granicama općina Prozor-Rama i Jablanica – ukupno 13 djelatnika;
4. Područna jedinica – Odjel 4 sa sjedištem u Čapljini, za državne i privatne šume u granicama općina Čapljina, Stolac, Neum i Ravno – ukupno 8 djelatnika.

Dakle, iz spomenutog je razvidno kako navod „postojećim Zakonom o šumama je predviđeno uspostavljanje čuvarske službe u okviru Uprave za šumarstvo HNŽ/K-a“ nije točan jer je već unutar Uprave za šumarstvo formirana čuvarska služba.

Prema ranijoj zakonskoj regulativi, u nadležnosti je županijske/kantonalne Uprave za šumarstvo i praćenje izrade i realizacije šumskogospodarskih osnova.

Za Šumskogospodarsko područje „Srednje-neretvansko“ osnova je vrijedila do 2000. godine, a za područje krša nisu rađene šumskogospodarske osnove.

Šumskogospodarskoj osnovi za Šumskogospodarsko područje „Konjičko“ je istekao rok važenja sa 31.12. 2014. godine, a šumskogospodarska osnova za Područje „Konjičko-krš“ je rađena za razdoblje od 1981.-1995. i od tada nije rađena nova šumskogospodarska osnova.

Šumskogospodarske osnove za privatne šuma za općine HNŽ/K-a nisu urađene.

Vodni resursi. Ukupnom duljinom od 215 km (od čega je 22 km u Republici Hrvatskoj) i površinom sliva od 5.745.km², Neretva je najveći vodotok na području HNŽ/K-a i predstavlja najznačajniji vodni resurs u HNŽ/K-u (obuhvaća 4 općine HNŽ/K-a).

Vodni režim dominantno ovisi o oborinama koje manje padaju tijekom vegetacije, a više u jesensko-zimskome razdoblju. Te oborine, zbog nereguliranih krških vodotoka, vodom više opskrbljuju more nego krška polja, pa su tako malo korisne za poljoprivredu. Ipak, njihovo obilje formiralo je bogatu mrežu vodotoka te stacionarnih voda i njihovih akumulacija. Sa HNŽ/K-om BiH ima svoj jedini izlaz na more, što, uz turističku, ima i visoku akvakulturnu vrijednost.

Slika 3. Morfologija sliva rijeke Neretve, Izvor: Vranješ, M., Prskalo M., Džeba, T. Hidrologija i hidrogeologija sliva Neretve i Trebišnjice, osvrt na izgradnju dijela HE sustava – Gornji Horizonti, Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru, broj 5., lipanj 2013.

Glavni kopneni vodeni potencijal čini rijeka Neretva koju svojim dotocima nadopunjuju brojne pritoke poput Neretvice, Rame, Grabovice, Drežnice, Bune, Radobolje, Trebižata, Krupe, Bregave i dr. One tvore bogato raspleteni sustav ukupnoga života područja, a glavne među njima, s mogućnostima natapanja, osiguravaju temelje za proizvodnju hrane. Među stacionarnim vodama prednjači atraktivni rezervat Hutovo Blato te za turizam pogodni Blidinjsko, Boračko i Blatačko jezero.

Pored primarne poljoprivredne proizvodnje, značajni izvori onečišćenja voda su energetske sektor i industrija, dok su ostali značajniji izvori uzgoj i eksploatacija šuma te ruralna naselja bez kanalizacijskih sustava. U HNŽ/K-u postoje poljoprivredni proizvođači koji su prihvatili i primjenjuju standarde tipa Global GAP, HACCP, ISO 9001. i sl. Međutim, cilj je obuhvatiti praktično sve proizvođače ili barem komercijalne proizvođače poljoprivrednih proizvoda. Za ostvarenje ovoga cilja potrebno je institucionalno i kadrovski ojačati stručnu savjetodavnu službu u poljoprivredi kako bi poljoprivrednici

unosili optimalne količine gnojiva za proizvodnju usjeva, čime bi se smanjilo izravno otjecanje nitrata i nitrita u podzemne vode (EU Nitratna direktiva 91/676/ECC, Direktiva Vijeća 91/676/EEC3)

Također, utvrđen je prekomjeran i nepotreban unos mineralnih gnojiva u proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima (staklenici i plastenicima), koja onečišćuju tlo, a time i vode. U narednim godinama nužno je uvođenje nitratne direktive naročito na većim stočarskim farmama (odlaganje stajnjaka u nepropusne betonske bazene). U industrijskim pogonima, također, treba obratiti pozornost na odlaganje tekućega i krutoga otpada, kao i na zaštitu zraka od ispuštanja industrijskih plinova. Isto tako, potrebno je obratiti pozornost i na mnoge druge čimbenike koji utječu na kvalitetu voda, kao što su, primjerice, promet, upravljanje šumama ili nedostatak planiranja i provođenja mjera za smanjenje onečišćenja voda.

Uporaba, zaštita i upravljanje zemljištem

Zbog prirodnih odlika, ali i neadekvatnoga korištenja i upravljanja zemljištem, HNŽ/K je suočena s fizičkim gubicima poljoprivrednoga zemljišta od oko 9.268 ha (2,10% od ukupne površine) te uništavanjem strukture zemljišta i smanjenjem mogućnosti korištenja zemljišta za razvojne potrebe gospodarstva ili za unaprjeđenje kvalitete života stanovništva. Najveće degradacije terena i okoline su nastale eksploatacijom kamena, deponijima smeća, ali i gradnjom hidroakumulacija.

Tablica 33. Indeksi gubitka obradivoga poljoprivrednoga zemljišta

Godine	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Ukupno obradivo zemljište HNŽ/K-a	27.187	22.020	17.919	17.919	17.919	18.570
Indeks (2010.=100)	1,00	0,81	0,66	0,66	0,66	0,68

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka (publikacije 2009. - 2015.)

Prema podacima prikupljenim iz publikacija Federalnoga zavoda za programiranje razvitka razvidno je da se stupanj gubitka zemljišta kreće u rasponu od 19% (2011.) do 34% (2014.). U spomenutom razdoblju izgubljeno je 9.268 ha, što čini smanjenje od 34,09% (2014.) ili nešto manje 31,70% u 2015. godini. U zadnjih šest godina, postupcima privođenja pašnjaka drugoj kulturi, osposobilo se poljoprivredno zemljište za proizvodnju smilja (*Helycrhrisum italicum ssp. italicum*).

Najveće smanjenje obradivoga poljoprivrednog zemljišta zabilježeno je 2014./2015. u gradu Mostaru, nadalje u općini Prozor-Rama (225 ha), Čitluku (94 ha) i Jablanici (74 ha). Također, povećanja su zabilježena u općini Ravno od 1.392 ha (melioracije i komasacija), Čitluku (120 ha – smilje), Neumu (440 ha – smilje, masline i dr.) i Stocu (39 ha- smilje). Ipak, povećanje obradivih površina iznosi 651 ha u zadnje dvije godine.

Tablica 34. Obradivo poljoprivredno zemljište HNŽ/K-a

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	Razlika 2014/2015
Čapljina	3.808	3.909	3.909	3.909	3.815	-94
Čitluk	2.788	2.788	2.788	2.788	2.908	120
Jablanica	423	423	423	423	349	-74
Konjic	5.158	5.158	5.158	5.158	5.159	1

³ Prema Nitratnoj direktivi, ograničenje unosa dušika je **210 kg/ha** u prvom četverogodišnjem razdoblju nakon ulaska u EU i **170 kg/ha** dušika nakon prvoga četverogodišnjeg razdoblja. To znači da je najveće dopušteno opterećenje gnojivima od **2 - 2,4 uvjetna grla stoke** po hektaru (2 - 2,4 UG/ha), ovisno o vrsti stoke. Dakle, poljoprivredno gospodarstvo za potrebe zbrinjavanja gnoja koji nastaje na farmi mora imati najmanje **0,42 ha** poljoprivrednog zemljišta po uvjetnom grlu.

Mostar	2.725	2.945	2.945	2.945	1.997	-948
Neum	628	372	372	372	812	440
Prozor-Rama	3.818	710	710	710	485	-225
Ravno	1.200	154	154	154	1.546	1.392
Stolac	1.472	1.460	1.460	1.460	1.499	39
TOTAL	22.020	17.919	17.919	17.919	18.570	651

Izvor: Federalni zavod za statistiku FBiH

Glede „prenamjene poljoprivrednoga u građevinsko zemljište“, potrebno je prikupljena sredstva vratiti ponovo u poljoprivredu. Institucionalno upravljanje poljoprivrednim zemljištem smješteno je u Zavodu za zemljište pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ/K-a. Po Zakonu o ministarstvima i drugim tijelima županijske/kantonalne uprave, utvrđen je djelokrug poslova Zavoda, u koji spada i praćenje provođenja poslova zaštite i načina korištenja poljoprivrednoga zemljišta. Formiranje povjerenstva za upravljanje poljoprivrednim zemljištem nema ZAKONSKOG TEMELJA. Također, treba praviti razliku između poljoprivrednoga zemljišta u državnome vlasništvu i privatnoga poljoprivrednog zemljišta po pitanju upravljanja istima.

Međutim, nužno je osnažiti Zavod putem uspostave informacijskoga sustava. Praćenje provedbe spomenutih poslova trebalo bi raditi povjerenstvo za upravljanje poljoprivrednim zemljištem koje bi formiralo MPVŠ HNŽ/K-a.

Kao najveći uzročnici onečišćenja poljoprivrednoga zemljišta identificirani su neadekvatno odloženi otpad iz industrije i kućanstava, otpadne vode septičkih jama, preljeva i direktnih izlivanja u tlo, postojanje minskih polja te neadekvatno i nekontrolirano korištenje pesticida i mineralnih gnojiva u poljoprivredi. Trebalo bi razmotriti mogućnost pobližeg detektiranja onečišćenih od manje onečišćenih područja. Podatke o onečišćenju, odnosno kvalitetu zemljišta, nadležno županijsko/kantonalno Ministarstvo svake godine dostavlja Federalnom ministarstvu poljoprivrede koje raspolaže preciznim podacima.

Turizam i ugostiteljstvo

Pregled ostvarenoga broja dolazaka i noćenja turista

Prema službenim podacima Federalnoga zavoda za statistiku⁴ (FZS) u 2019. godini u HNŽ/K-u ukupno je registrirano **317,3 tisuće dolazaka i 607,5 tisuća noćenja turista**. Istodobno je na području Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) registrirano 1,2 milijuna dolazaka i 2,4 milijuna noćenja turista, što znači da je HNŽ/K sudjelovala s oko **25% (ili jednom četvrtinom) u ukupnome turističkom prometu koji je registriran u FBiH-u u 2019.**, odnosno da je HNŽ/K, odmah iza Sarajevske županije, turistički najaktivnija županija u FBiH-u (Tablica 35., Grafikon 2.).

Međutim, kako je HNŽ/K 2015. godine sudjelovala s oko 28% u ukupno registriranom broju turističkih dolazaka te s oko 32% u ukupno registriranom broju noćenja, može se zaključiti da **udjel HNŽ/K-a u ukupnome turističkom prometu u FBiH-u opada**, ili da se druge županije turistički brže razvijaju i rastu u odnosu na HNŽ/K.

⁴ Federalni zavod za statistiku, (2020.), Hercegovačko-neretvanska županija/kanton u brojkama, Sarajevo

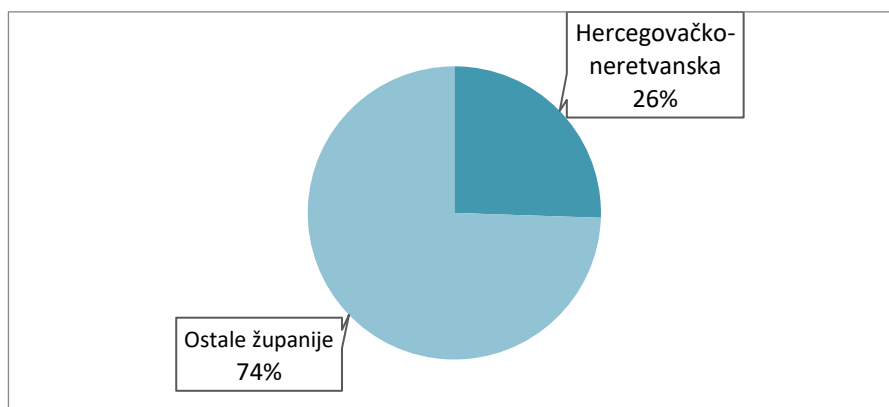
Tablica 35. Turistički promet u FBiH u 2019. po županijama

Županija	Broj dolazaka	Broj noćenja	Broj dolazaka (%)	Broj noćenja (%)
Sarajevska	667.756	1.309.113	54,41	55,01
Hercegovačko-neretvanska	317.311	607.508	25,86	25,53
Zeničko-dobojska	38.852	125.317	3,17	5,27
Unsko-sanska	64.416	101.210	5,25	4,25
Tuzlanska	48.883	91.923	3,98	3,86
Središnja Bosna	54.028	90.381	4,40	3,80
Hercegbosanska	12.949	19.693	1,06	0,83
Posavska	10.975	15.310	0,89	0,64
Zapadnohercegovačka	9.740	14.513	0,79	0,61
Bosansko-podrinjska	2.335	4.733	0,19	0,20
Ukupno	1.227.245	2.379.701	100,00	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.

Ovdje treba naglasiti i činjenicu da je stvarni turistički promet u HNŽ/K-u (kao i u cijeloj FBiH), zasigurno, višestruko veći zbog velikog udjela neprijavljenoga turističkog prometa. Prema nekim konzervativnim, ali i neslužbenim, procjenama, samo u Neumu, Međugorju i Mostaru se godišnje ostvari **oko 3,5-4 milijuna noćenja**, a ako se tome treba pridodaju i druga turistička odredišta na području HNŽ/K-a, može se zaključiti da se u HNŽ/K-u službeno registrira **samo 15-20%** stvarno ostvarenoga turističkog prometa. **U tom kontekstu, o HNŽ/K-u se može govoriti kao o turistički najaktivnijoj županiji u FBiH, ali i cijeloj Bosni i Hercegovini.**

Grafikon 2. Udio HNŽ/K-a u ukupno ostvarenome turističkom prometu u FBiH u 2019. godini

Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.

Promatrano prema zemljama podrijetla (Tablica 27.), najveći udio turističkoga prometa u 2019. godini je otpadao na domaće tržište, pa su turisti iz BiH ostvarili **16% ukupnih dolazaka i noćenja**, nakon čega slijede Poljska (10% noćenja), Italija (9% noćenja), Južna Koreja (7% noćenja) te Njemačka, Hrvatska (6% noćenja) i Kina (5% noćenja).

Tablica 36. Turistički promet u FBiH u 2019. po zemljama porijekla/emitivnim tržištima

Zemlja porijekla	Broj dolazaka	Broj noćenja	Broj dolazaka (%)	Broj noćenja (%)	Prosječna duljina boravka
Bosna i Hercegovina	50.883	96.946	16,04	15,96	1,91
Poljska	22.732	65.279	7,16	10,75	2,87
Italija	19.861	57.892	6,26	9,53	2,91

Južna Koreja	35.123	40.187	11,07	6,62	1,14
Njemačka	17.094	38.208	5,39	6,29	2,24
Hrvatska	21.329	33.678	6,72	5,54	1,58
Kina	29.179	31.178	9,20	5,13	1,07
Ostale zemlje	121.110	244.140	38,17	40,19	2,02
Ukupno	317.311	607.508	100	100	1,91

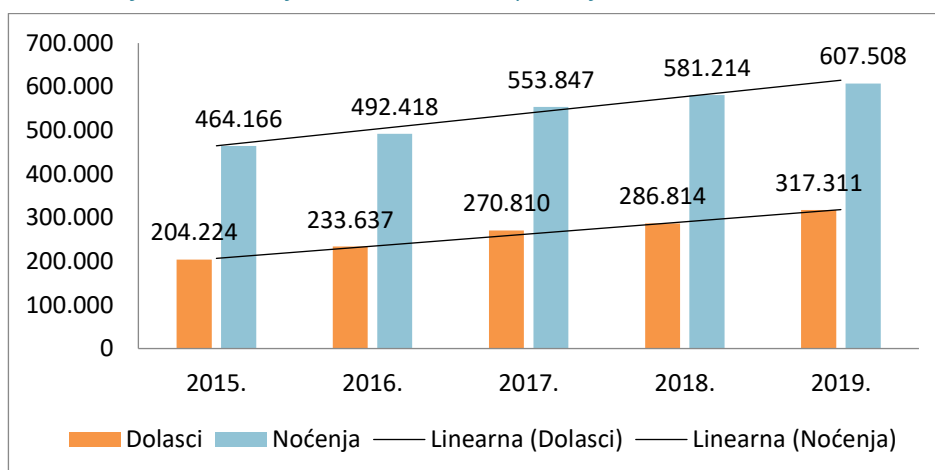
Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.

Razmjerno visok udjel noćenja koji su ostvarili turisti s „novih tržišta“ - Južne Koreje i Kine (zemlje koje ne spadaju u tradicionalna emitivna tržišta FBiH) - moguće je objasniti tzv. kružnim turama turista iz tih zemalja koje su zadnjih godina bile sve učestalije, a pokrivaju više zemalja regije (Hrvatsku, BiH, Crnu Goru, Albaniju, Grčku i sl.). Ti turisti su često ostvarivali noćenja na području HNŽ/K-a zbog izuzetno povoljnih cijena smještaja u odnosu na konkurentna odredišta u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Međutim, s pojavom krize prouzročene koronavirusom intenzitet zračnoga prometa je značajno oslabio, a osobito je smanjen s dalekih, prekomorskih tržišta, pa je pitanje hoće li se i u kojoj mjeri turistički promet s ovih tržišta ikada vratiti na razinu prije krize.

Prosječna duljina boravka turista na području HNŽ/K-a iznosi **1,9 dana**, što je znatno manje nego u susjednim županijama u Republici Hrvatskoj (4-5 dana) pri čemu, u prosjeku, najduže borave turisti iz Poljske i Italije (3 dana), a najkraće turisti iz Kine i Južne Koreje (1 dan). U odnosu na 2015. godinu, prosječna duljina boravka **se smanjila s 2,3 dana na 1,9 dana** (vjerojatno zbog razmjerno velikog udjela Kine i Južne Koreje), što ukazuje na činjenicu da HNŽ/K još uvijek dominantno funkcionira kao izletnička/jednodnevna/transitna destinacija u kojoj se turisti, zbog nedostatka kvalitetnih sadržaja turističke ponude, zadržavaju relativno kratko. **Kratka prosječna duljina boravka turista prepoznata je kao jedno od glavnih razvojnih ograničenja** i u Strategiji razvitka turizma HNŽ/K-a 2011.-2021., a koje još uvijek nije na primjeren način riješeno.

Analiza službeno registriranoga turističkog prometa u zadnjih 5 godina (2015. – 2019.) pokazuje da se broj dolazaka i noćenja na području HNŽ/K-a kontinuirano povećava (Grafikon 3).

Grafikon 3. Noćenja i dolasci turista na području HNŽ/K-a 2015. – 2019.

Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.

U razdoblju 2015. – 2019. dolasci turista porasli su za oko 50%, dok su noćenja turista porasla za oko 30%. Ovdje je također razvidan trend bržeg rasta dolazaka (oko 10% godišnje) od noćenja (oko 6% godišnje), što je posljedica skraćivanja prosječne duljine boravka turista na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015. – 2019. s 2,3 na 1,9 dana, odnosno pojave turista s novih tržišta (Kina i Južna Koreja) koji znatno

kraće borave u destinaciji. U odnosu na prethodno petogodišnje razdoblje (2010. – 2014.) **rast dolazaka i noćenja u HNŽ/K-u je znatno sporiji.**

Analiza vremenske distribucije noćenja u HNŽ/K-u u 2019. godini (Tablica 37.) pokazuje da turizam u HNŽ/K-u odlikuje **relativno visoka sezonalnost turističke potražnje.** Turistička potražnja neravnomjerno je raspoređena kroz godinu jer se oko 70% noćenja ostvaruje u ljetnom razdoblju (svibanj – rujan).

Tablica 37. Noćenja po mjesecima u HNŽ/K-u, 2019. godina

Mjesec	Broj dolazaka	Broj noćenja	Broj dolazaka (%)	Broj noćenja (%)
I.	4.506	8.133	1,42	1,34
II.	7.262	11.603	2,29	1,91
III.	11.864	17.378	3,74	2,86
IV.	30.391	50.325	9,58	8,28
V.	40.256	71.198	12,69	11,72
VI.	39.777	78.965	12,54	13,00
VII.	39.097	86.690	12,32	14,27
VIII.	44.923	103.748	14,16	17,08
IX.	42.132	82.426	13,28	13,57
X.	38.401	67.870	12,10	11,17
XI.	11.028	17.522	3,48	2,88
XII.	7.674	11.650	2,42	1,92
Ukupno	317.311	607.508	100,00	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.

Promatrano prema vrstama smještajnih kapaciteta, većina turističkoga prometa na području HNŽ/K-a u 2019. godini ostvarena je u hotelskim smještajnim objektima (Tablica 38.).

Tablica 38. Noćenja u HNŽ/K-u u 2019. prema vrstama smještaja

Vrsta SO	Broj dolazaka	Broj noćenja	Broj dolazaka (%)	Broj noćenja (%)
Hoteli i sl.	301.993	576.734	95,2	94,9
Kampovi	146	215	0,0	0,0
Odmarališta i sl.	15.172	30.559	4,8	5,0
Ukupno	317.311	607.508	100,0	100,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku (2020.), Županije u brojkama, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku

Podaci iz Tablice 38. prikazuju nerealno visoku sliku turističkoga prometa u HNŽ/K-u koji se ostvaruje **u hotelskom smještaju (94%)**, što je najvjerojatnije posljedica činjenice da smještajni objekti koji su kategorizirani kao hoteli prijavljuju većinu turističkoga prometa, dok je većina turističkoga prometa koji se ostvaruje u privatnome smještaju i drugim vrstama smještajnih objekata neprijavljena.

Analiza prostorne distribucije turističke potražnje u HNŽ/K-u (Tablica 39.) pokazuje da se većina turističkoga prometa ostvaruje u manjem broju jedinica lokalne samouprave, odnosno u Neumu (48% noćenja), Čitluku/Međugorju (23% noćenja) i Mostaru (23% noćenja).

Tablica 39. Noćenja u HNŽ/K-u u 2019. prema općinama

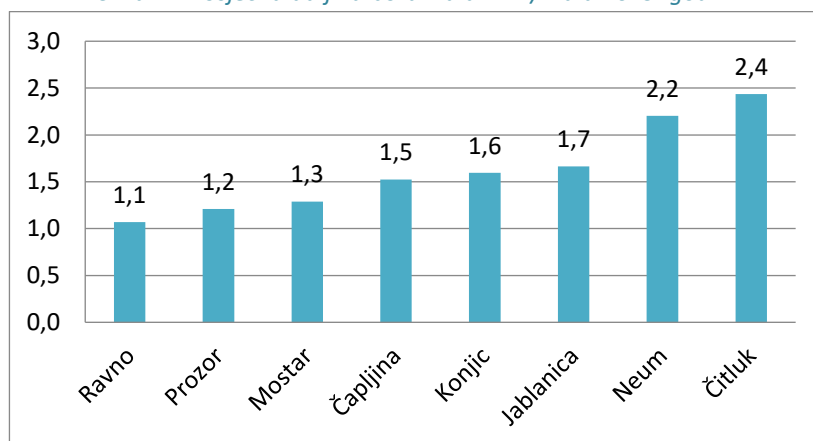
Grad/općina	Broj dolazaka	Broj noćenja	Broj dolazaka (%)	Broj noćenja (%)	Prosječna duljina boravka
Neum	132.760	292.773	41,84	48,19	2,2

Čitluk	64.024	155.908	20,18	25,66	2,4
Mostar	108.915	140.408	34,32	23,11	1,3
Konjic	6603	10535	2,08	1,73	1,6
Jablanica	3.381	5.631	1,07	0,93	1,7
Čapljina	1.078	1.643	0,34	0,27	1,5
Ravno	393	420	0,12	0,07	1,1
Prozor-Rama	157	190	0,05	0,03	1,2
Ukupno	317.311	607.508	100,00	100,00	1,9

Izvor: Federalni zavod za statistiku.

Iz ovoga je razvidno kako turizam u HNŽ/K-u karakterizira **visoka prostorna koncentracija noćenja** - u samo tri općine ostvaruje se 94% noćenja, dok ostalih pet općina na području HNŽ/K-a sudjeluje sa samo 6% u ukupnome turističkom prometu. Prema podacima FZS-a, u 2019. godini na području općine Stolac nisu zabilježena turistička noćenja. Turisti najdulje u prosjeku borave u Čitluku (2,4 dana) i u Neumu (2,2 dana) dok u svim drugim destinacijama na području HNŽ/K-a u prosjeku borave kraće od 2 dana (Slika 7.).

Slika 7. Prosječna duljina boravka u HNŽ/K-u u 2019. godini

Izvor: Federalni zavod za statistiku.

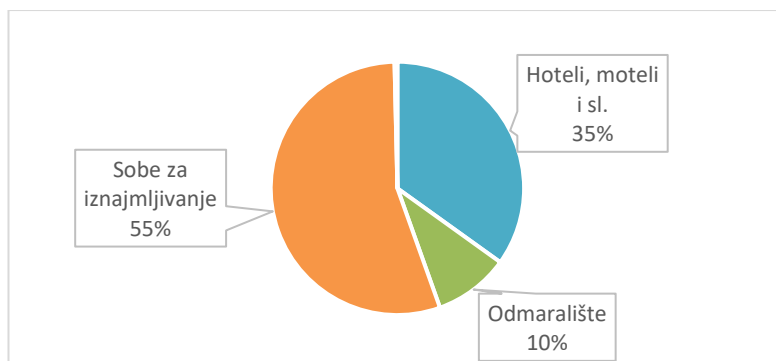
Zaključno treba naglasiti da se sve prethodne analize i ocjene temelje na službenim podacima FZS-a. Međutim, kako je sustav turističke statistike u FBiH relativno nerazvijen i značajan dio turističke potražnje uopće nije službeno registriran, može se zaključiti da je realna turistička potražnja značajno veća u odnosu na službeno registriranu. TZ HNŽ/K-a procjenjuje da je službenim statističkim podacima obuhvaćeno tek oko 15-20% od ukupno ostvarenoga broja dolazaka i noćenja turista na području HNŽ/K-a, dok se **jednodnevni turistički posjeti uopće ne evidentiraju niti postoje službene procjene njihova broja**. Ukoliko se ova procjena uzme kao vjerodostojna, može se zaključiti da se na području HNŽ/K-a godišnje ostvari između 3,5 - 4 milijuna turističkih noćenja. Na kraju je potrebno naglasiti da bi kvalitetnija analitička podloga omogućila i kvalitetniju procjenu trenutačne turističke potražnje na području HNŽ/K-a, ali i kvalitetnije upravljanje turističkim razvitkom HNŽ/K-a.

Analiza turističke ponude i poslovnih pokazatelja ugostiteljstva i turizma u HNŽ/K-u

Turistička ponuda bilo koje destinacije, pa tako i HNŽ/K-a, temelji se na analizi njezinih osnovnih dijelova/sastavnica, što uključuje: (i) smještajne kapacitete/sadržaje ugostiteljske ponude, (ii) poslovne pokazatelje sektora smještaja i ugostiteljstva - područje I KD BiH 2010 i (iii) pregled i okvirnu valorizaciju glavnih turističkih resursa i atrakcija.

Prema službenim podacima FZS-a, i temeljem podataka dostupnih u Registru o razvrstavanju i kategorizaciji objekata Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a, na području HNŽ/K-a registrirano je 549 smještajnih objekata s ukupno 13.698 soba i 25.930 postelja. Najveći broj registriranih smještajnih objekata je iz kategorije sobe za iznajmljivanje (55%), dok je najveći broj postelja u hotelima i sličnim smještajnim objektima (Slika 8.).

Slika 8. Smještajni kapaciteti u HNŽ/K-u prema vrstama

Izvor: Federalni zavod za statistiku.

Analiza prostorne distribucije smještajnih objekata pokazuje da je ponuda smještaja na području HNŽ/K-a izrazito prostorno koncentrirana – prema službenim podacima u samo tri destinacije se nalazi više od 95% od ukupnoga broja raspoloživih postelja, pri čemu prednjači općina Čitluk (Međugorje) s čak 63% ukupno registriranih postelja na području HNŽ/K-a (Tablica 40.).

Tablica 40. Prostorni raspored smještajnih kapaciteta u HNŽ/K-u u 2019. godini

Grad/općina	Broj objekata	Broj soba	Broj kreveta	Broj soba (%)	Broj kreveta (%)
Čitluk	370	9.456	16.448	69,0	63,4
Neum	50	2.362	4.986	17,2	19,2
Mostar	102	1.432	3.241	10,5	12,5
Konjic	8	145	635	1,1	2,4
Čapljina	8	147	301	1,1	1,2
Jablanica	3	87	186	0,6	0,7
Prozor-Rama	4	43	92	0,3	0,4
Ravno	2	9	27	0,1	0,1
Ukupno	547	13681	25916	100%	100%

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Registar o razvrstavanju i kategorizaciji objekata Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a

Ovdje ponovo treba naglasiti činjenicu da se radi o službenim statističkim podacima koji se, najvjerojatnije, **značajno razlikuju od stvarnoga stanja ponude smještaja u HNŽ/K-u** obzirom da ovim statističkim podacima nisu obuhvaćeni pružatelji usluga smještaja u kućanstvima - tzv. privatni smještaj - kao ni kratkoročno iznajmljivanje apartmana, primjerice preko OTA platformi (kao što su *booking.com* i *Airbnb*). Smještajni objekti su najveći u Neumu (prosječno 47 soba po smještajnom objektu) a najmanji u Mostaru, gdje dominiraju manji hoteli i sobe za iznajmljivanje (prosječno 14 soba po smještajnom objektu). Općina Čitluk je prema prosječnoj veličini smještajnih objekata (25 soba po objektu) pozicionirana između Neuma i Mostara.

Kada je riječ o kvaliteti smještajnih objekata, a prema registru koji vodi Federalno ministarstvo okoliša i turizma, HNŽ/K raspolaže i značajnim brojem objekata (63) visoke kvalitete (4* i 5*), pri čemu je

najvažnije istaknuti da su u HNŽ/K-u registrirana dva hotela s 5* (oba u Mostaru) i 39 hotela kategorije 4* (20 u Čitluk, 8 u Neumu, 8 u Mostaru, 2 u Čapljini i 1 u Jablanici).

Prema podacima dostupnim u publikaciji FZS-a „Hercegovačko-neretvanska županija/kanton u brojkama“, na području I KD BiH 2010 (djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) u 2019. godini bile su registrirane **233 pravne osobe, 339 dijelova pravnih osoba te 2.065 obrta** (porast u odnosu na 2015. godinu). U ukupnome broju poslovnih subjekata u HNŽ/K-u, poslovni subjekti iz KD područja I sudjeluju s **oko 15%**. Prosječan broj zaposlenih u KD području I u 2019. godini bio je **4.335 osoba**, dok je prosječna neto plaća iznosila **621 KM, što je znatno manje od županijskoga/kantonalnoga prosjeka (62% županijskoga/kantonalnoga prosjeka), koji iznosi 1.011 KM**. Tablica 41. daje sažeti prikaz dostupnih ekonomskih pokazatelja za djelatnost I KD BiH 2010 u HNŽ/K-u (djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane). S druge strane, prosječna neto plaća u KD I na razini FBiH iznosi 545 KM i niža je nego u HNŽ/K-u.

Tablica 40. Ekonomski pokazatelji za djelatnost I KD BiH 2010 u HNŽ/K-u

Pokazatelj	Djelatnost I KD BiH 2010.	Sve djelatnosti	Udio djelatnosti I u ukupnom (%)
Broj poslovnih subjekata	2.377	18.133	14,58
- Pravne osobe	233	7.267	2,85
- Dijelovi pravnih osoba	339	3.393	8,75
- Obrt	2.065	6.933	27,58
Broj zaposlenih	4.335	55.213	7,09
Prosječna neto plaća (KM)	621 KM	1.011 KM	67,90

Izvor: Federalni zavod za statistiku.

Usporedbom s prosječnim neto plaćama iz drugih djelatnosti dolazi se do zaključka da su radnici u turizmu i ugostiteljstvu među najslabije plaćenim radnicima u HNŽ/K-u. Međutim, takva situacija nije samo obilježje HNŽ/K-a nego turističkoga sektora na globalnoj razini jer se zna da je turizam radno intenzivna djelatnost kod koje je omjer uloženoga rada i zarađenog novca izuzetno nepovoljan.

Analiza turističke resursne osnove

Kada je riječ o turističkim potencijalima HNŽ/K-a, oni se procjenjuju na temelju turističkih resursa i atrakcija koji su dostupni na području HNŽ/K-a. Potrebno je naglasiti da HNŽ/K raspolaže iznimno bogatom, kvalitetnom i diverzificiranom turističkom resursnom osnovom, o čemu najbolje govori činjenica da HNŽ/K ima najveći broj dobara u BiH koja su upisana na stalnu ili potencijalnu listu materijalnih dobara koja su pod zaštitom UNESCO-a. Zaštita od strane UNESCO-a se uzima kao jedan od glavnih kriterija za vrednovanje pojedinačnih turističkih atrakcija ili turističkih destinacija u kojima se one nalaze. Kao neke od najvažnijih elemenata turističke ponude u HNŽ/K-u, ali i cijeloj BiH, mogu se izdvojiti sljedeće turističke atrakcije:

- Područje Starog Mosta i stare gradske jezgre grada Mostara koje se nalazi na UNESCO-ovoj listi zaštićene kulturne baštine i koje predstavlja najvažniji pojedinačni turistički resurs na području HNŽ/K-a
- Prirodne, povijesne i urbane cjeline Blidinje, Počitelj, Stolac i Blagaj (Tentativna lista UNESCO-ove svjetske baštine)
- Nekropole stećaka Radimlja i Boljuni (Stolac), Biskup (Konjic), Dugo Polje (Jablanica) – također uvrštene na Tentativnu listu UNESCO-ove svjetske baštine
- Spomenik prirode pećina Vjetrenica s arhitektonskom cjelinom sela Zavala (Tentativna lista UNESCO-ove svjetske baštine)

- Međugorje kao jedno od najpoznatijih svjetskih marijanskih svetišta
- Jadranska obala i Jadransko more na području općine Neum
- Rijeka Neretva i njezine pritoke (Radobolja, Trebižat, Bregava itd.)
- Čist i očuvan prirodni okoliš, a osobito zaštićena prirodna područja PP Hutovo Blato i PP Blidinje
- Raznovrsnost klimatskih uvjeta, od mediteranske klime na jugu HNŽ/K-a do kontinentalne i planinske klime na sjeveru, unutrašnjosti i planinama
- Vrijedne geološke formacije, npr. špilja Vjetrenica (također na UNESCO-voj tentativnoj listi).

Analiza obilježja turističke potražnje i potrošnje turista u HNŽ/K-u

Za objektivnu ocjenu obilježja turističke potrošnje nužno je imati kvalitetnu analitičku podlogu i odgovarajuće podatke koji se prikupljaju kroz aktivnosti istraživanja tržišta. Zadnje takvo istraživanje, koje je obuhvatilo područje HNŽ/K-a, provedeno je 2010. godine i od tada su se obilježja turističkoga tržišta, zasigurno, u određenoj mjeri promijenila. Zbog nedostatka novijih podataka, za analizu se koriste podaci iz 2010. Za dodatnu analizu trendova koriste se (tamo gdje je to opravdano i moguće) podaci iz sličnog istraživanja koje je 2017. i 2019. provedeno u primorskim županijama u Hrvatskoj (TOMAS ljeto istraživanje) obzirom da su obilježja turističke potražnje u HNŽ/K-u slična obilježjima turističke potražnje u susjednim županijama u Republici Hrvatskoj – Splitsko-dalmatinskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji.

Temeljem rezultata istraživanja „TOMAS FBiH 2010 - Stavovi i potrošnja turista u Federaciji BiH“, koje je osim u Sarajevu provedeno i u tri najposjećenije destinacije na području HNŽ/K-a (Mostar, Međugorje, Neum), moguće je dobiti grubu sliku o glavnim obilježjima putovanja, stavovima i potrošnji turista na području HNŽ/K-a. Prema rezultatima ovoga istraživanja, glavni motivi dolaska turista na područje HNŽ/K-a su kulturne znamenitosti, kratki odmor u gradu i nova iskustva i doživljaji (Mostar), vjerski razlozi, duhovni rast i razvitak (Međugorje) te odmor i opuštanje, zabava i gastronomija (Neum) (Tablica 42.)

Tablica 41. Glavni motivi dolaska u tri najposjećenije destinacije u HNŽ/K-u

MOSTAR	(%)*	MEĐUGORJE	(%)*	NEUM	(%)*
Kulturne znamenitosti	53,4%	Vjerski motivi	83,6%	Pasivni odmor, opuštanje	69,2%
Kratki odmor u gradu	31,1%	Hodočašće	35,4%	Zabava	45,4%
Nova iskustva i doživljaji	28,2%	Duhovni razvitak	32,9%	Gastronomija	23,7%

Izvor: TOMAS FBiH 2010. – Stavovi i potrošnja turista u FBiH-u – pilot istraživanje

Za očekivati je da se ovdje nisu dogodile veće promjene u odnosu na 2010. godinu, odnosno logično je pretpostaviti da su glavni motivi dolaska u Mostar i **dalje kulturne znamenitosti i kratki odmor u gradu (tzv. „city break“), dok su glavni motivi dolaska u Međugorje vjerski motivi, a u Neum pasivni odmor i opuštanje, odnosno sunce i more.**

Glavni izvori informacija za turiste koji borave na području HNŽ/K-a su preporuke rodbine i prijatelja, prethodni posjeti, Internet te tiskani i elektronski mediji. Turisti na području HNŽ/K-a većinom su srednje životne dobi (40-45 godina), visoko su obrazovani (2/3 njih ima završenu višu ili visoku školu), većinom dolaze osobnim automobilom te su im mjesečni prihodi kućanstva veći od 2 tisuće EUR. Za razliku od Međugorja i Neuma, čiji su posjetitelji izrazito vjerni (94% turista su Međugorje i 84% turista

su Neum posjetili više puta), posjetitelji Mostara su manje vjerni destinaciji koju posjećuju (polovica anketiranih turista je bila prvi put u posjetu Mostaru).

Temeljem obilježja turističke potražnje u susjednim hrvatskim županijama, može se zaključiti da i u HNŽ/K-u **raste značaj Interneta kao izvora informacija o destinaciji**. Također, raste udjel visokoobrazovanih turista, pa posljedično turista s višom razinom prihoda, raste udjel turista mlađe životne dobi koji ne putuju s obitelji nego s partnerom i sve je veći udjel turista koji tijekom svoga putovanja posjete više turističkih destinacija.

Tablica 42. Prosječni dnevni izdaci turista u tri najposjećenije destinacije u HNŽ/K-u

Vrsta usluge	U EUR			U %		
	Mostar	Međugorje	Neum	Mostar	Međugorje	Neum
Smještaj	42,06	30,77	23,6	57,2	50,7	54,6
Ugostiteljske usluge	12,7	12,1	8,26	17,3	19,9	19,1
Kupnja	12,76	10,58	5,19	17,3	17,4	12,0
Ostalo	6,04	7,22	6,15	8,2	11,9	14,2
Ukupno	73,56	60,67	43,2	100,0	100,0	100,0

Izvor: TOMAS FBiH 2010. – Stavovi i potrošnja turista u FBiH-u – pilot istraživanje

Od elemenata turističke ponude u destinaciji, turisti na području HNŽ/K-a su najzadovoljniji ljepotom prirode i krajolika, ljubaznošću lokalnoga stanovništva, ljubaznošću osoblja u smještajnim objektima i osobnom sigurnosti. S druge strane, najmanje su zadovoljni sadržajima u destinaciji, kvalitetom javnoga prijevoza, mogućnošću za parkiranje, čistoćom i uređenosti destinacija, dok su turisti u Neumu dodatno nezadovoljni čistoćom i opremljenošću/uređenošću plaža. Prosječni dnevni izdaci turista na području HNŽ/K-a su, prema rezultatima ovog istraživanja, iznosili oko 60 EUR, pri čemu najviše otpada na izdatke za smještaj (50%-60%).

Kada je riječ o potrošnji turista, odnosno o prosječnim dnevnim izdacima, podaci iz susjednih županija u RH-u pokazuju da se ona u zadnjih 10 godina skoro udvostručila (s 58 EUR u 2010. na 98 EUR u 2019. godini). Stoga je razumno pretpostaviti da su se i prosječni dnevni izdaci na području HNŽ/K-a u zadnjih deset godina povećali za 40-50% i da trenutno iznose 80-90 EUR. Kada je riječ o strukturi prosječnih dnevnih izdataka, onda je logično pretpostaviti da opadaju izdaci za smještaj, a da rastu izdaci za ugostiteljske usluge i ostale sadržaje vanpansionske ponude. Međutim, treba naglasiti da je točan iznos i strukturu turističke potrošnje u HNŽ/K-u teško procijeniti bez provođenja istraživanja turističkoga tržišta.

Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

Zaposlenost. Prema podacima Federalnoga zavoda za programiranje razvitka, u 2019. godini radno sposobno stanovništvo u HNŽ/K-u broji 148.293 osobe. Na području HNŽ/K-a je tijekom 2019. godine evidentirano u prosjeku 55.213 zaposlenih lica, što rezultira stopom zaposlenosti od 37,2% koja je iznad prosječne stope zaposlenosti u istoj godini u Federaciji BiH (34,8%).

Međutim, kada se promatra stopa zaposlenosti po općinama HNŽ/K-a, primjećuje se neujednačena stopa zaposlenosti koja varira od 47,61% (Mostar) i 46,51% (Čitluk) do 7,53% (Ravno) i 13,45% (Stolac).

Tablica 44. Stopa zaposlenosti stanovništva po općinama HNŽ/K-a u 2019. godini

Općine/Gradovi u HNŽ/K-u	Broj zaposlenih	Radno sposobno stanovništvo	Stopa zaposlenosti
Čapljina	3.596	16.879	21,30%

Čitluk	5.685	12.223	46,51%
Jablanica	2.039	6.830	29,85%
Konjic	5.920	16.407	36,08%
Mostar	33.929	71.257	47,61%
Neum	1.119	3.019	37,07%
Prozor-Rama	1.431	9.640	14,84%
Stolac	1.335	9.926	13,45%
Ravno	159	2.112	7,53%
Ukupno	55.213	148.293	37,23%

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka.

U prethodnome petogodišnjem razdoblju zabilježen je kontinuiran trend rasta broja zaposlenih na području HNŽ/K-a, pa je tako u 2019. godini zabilježeno 11,86%, odnosno 6.533 osobe više nego u 2015. godini. Najveći porast broja zaposlenih je zabilježen u općini Ravno (52,83%), općini Stolac (24,64%) i Općini Konjic (20,37%), dok je u općini Čitluk zabilježeno smanjenje broja zaposlenih za oko 5% u odnosu na 2015. godinu.

Tablica 43. Kretanje broja zaposlenih osoba po općinama/gradovima HNŽ/K-a u razdoblju 2015.- 2019. godina

Općine/Gradovi u HNŽ/K-u	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Čapljina	3.341	3.325	3.202	3.503	3.596
Čitluk	5.971	6.113	5.715	5.471	5.685
Jablanica	1.847	1.873	1.911	2.022	2.039
Konjic	4.714	4.948	5.240	5.783	5.920
Mostar	29.489	28.354	29.001	33.475	33.929
Neum	1.051	1.074	1.038	1.057	1.119
Prozor-Rama	1.166	1.184	1.173	1.414	1.431
Stolac	1.006	1.116	1.102	1.271	1.335
Ravno	75	81	76	131	159
Ukupno	48.660	48.068	48.458	54.133	55.213

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka.

Nezaposleni. HNŽ/K bilježi kontinuiran pad broja nezaposlenih u razdoblju 2015.-2019., pa je u 2019. godini registrirano 29.221 nezaposlenih lica, što je 9,3% ukupnoga broja nezaposlenih u FBiH koji je iznosio 313.570 lica za 2019. godinu. U prethodnome razdoblju došlo je do pada broja nezaposlenih od 17,9%, odnosno 5.231 osoba je pronašla zaposlenje. Pad broja nezaposlenih prati rast broja zaposlenih osoba, čime se zaključuje da se tržište rada kreće u pravcu razvitka.

Unutar HNŽ/K-a u 2019. godini najveći broj nezaposlenih lica registriran je u gradu Mostaru (48,89% od ukupnoga broja nezaposlenih u HNŽ/K-u) i Konjicu (12,73%), dok je najmanji broj nezaposlenih osoba registriran u općinama Ravno i Neum, ali tomu je razlog veličina lokalnih zajednica.

Tablica 44. Kretanje broja nezaposlenih osoba po općinama/gradovima HNŽ/K-a u razdoblju 2015.- 2019. godina

Općine/Gradovi u HNŽ/K-u	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
--------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

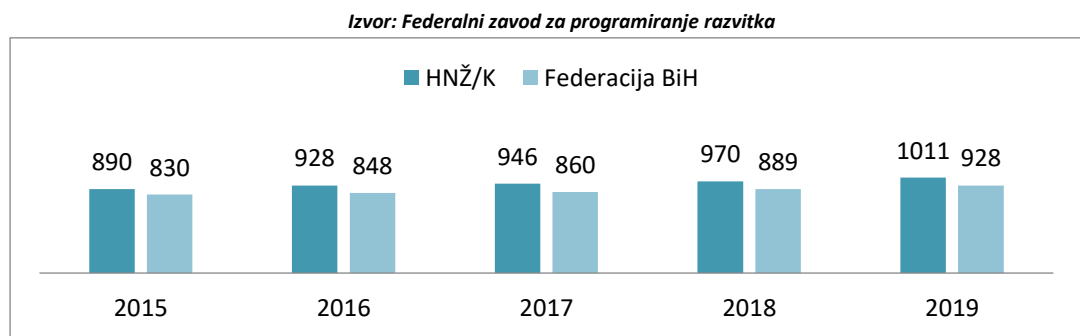
Čapljina	3.487	3.376	3.255	3.011	2.856
Čitluk	2.682	2.700	2.536	2.538	2.437
Jablanica	2.367	2.293	2.214	2.110	1.988
Konjic	4.088	4.128	4.047	3.879	3.719
Mostar	17.232	16.325	15.835	14.996	14.286
Neum	429	403	355	331	298
Prozor-Rama	1.981	1.980	1.964	1.863	1.783
Stolac	2.150	2.084	2.038	1.884	1.819
Ravno	37	38	38	38	36
Ukupno	34.453	33.327	32.282	30.650	29.222

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvitka.

Promatrajući nezaposlene osobe kroz obrazovnu strukturu kako na području HNŽ/K-a tako i FBiH, uočava se da je njihova raspodjela ujednačena kroz promatrano šestogodišnje razdoblje. U 2019. godini najveći udjel nezaposlenih na području HNŽ/K-a odnosio se na KV radnike (32,95%), dok 31,35% nezaposlenih ima SSS, a 20,53% osobe su nekvalificirane. U ukupnome broju nezaposlenih, visokoobrazovana lica sudjeluju s 13,71% (VŠS i VSS). S druge strane, vrlo slična obrazovna struktura nezaposlenih je na području FBiH: KV radnika je 31,5%, 29,8% su NK radnici, dok 27,4% nezaposlenih ima SSS. U ukupnome broju nezaposlenih u Federaciji BiH u 2019. godini, visokoobrazovana lica sudjeluju s 9,2% (VŠS i VSS).

Plaće. Prosječna mjesečna isplaćena neto plaća na području HNŽ/K-a za 2019. godinu iznosi 1.011 KM, što je više za 4,1% u odnosu na 2018. godinu i što je 8,9% više u odnosu na prosjek FBiH, koji je u 2019. godini iznosio 928 KM (Grafikon 5.).

Grafikon 4. Kretanje prosječne mjesečne neto plaće u HNŽ/K-u i Federaciji BiH u razdoblju 2015.-2019. godine

Uz prateći trend rasta iznosa mjesečne neto plaće u Federaciji BiH, tijekom prethodnoga petogodišnjeg razdoblja, mjesečna neto plaća i u HNŽ/K-u se povećala za 11,96% (s 890 KM u 2015. godini na 1.011 KM u 2019. godini), a najznačajniji rast je primijećen u djelatnostima administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (66,83%), umjetnost, zabava i rekreacija (34,41%) i zdravstvo i socijalni rad (24,75%). Nasuprot ovim industrijama, do značajnoga smanjenja prosječne isplaćene neto plaće došlo je u djelatnosti stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (32,60%) i u djelatnosti poslovanja s nekretninama (11,91%).

Umirovljenici. Ukupan broj umirovljenika u Federaciji BiH u prosincu 2019. godine iznosi 424.009, što je za 1,7% više nego u prethodnoj godini. U HNŽ/K-u broj umirovljenika u prosincu 2019. godine iznosi 38.605, što je za 0,9 % više u odnosu na prethodnu godinu i što je 9,1% od ukupnoga broja umirovljenika u Federaciji BiH. Broj umirovljenika se povećao u svim općinama HNŽ/K-a, a najviše u Neumu - za 2,4% i Jablanici - za 1,3% u odnosu na prethodnu godinu. Prosječna isplaćena mirovina u

FBiH u prosincu 2019. godine iznosila je 416 KM, što je više za 4,4 %, dok u HNŽ/K-u prosječna isplaćena mirovina iznosi 465 KM, što je više za 5,3% u odnosu na prethodnu godinu. Povećanje prosječne isplaćene mirovine zabilježeno je u svim općinama HNŽ/K-a, a najviše u Prozor-Rami - za 6,3%, Čapljini i Neumu - za 6,2%.

Tablica 45. Broj umirovljenika i mirovina po općinama/gradovima HNŽ/K-a u 2019. godini

Općine/Gradovi	Broj umirovljenika	Ukupan iznos isplaćenih mirovina	Prosječna mirovina u KM
Čapljina	4.104	1.836.655	448
Čitluk	2.471	1.089.720	441
Jablanica	1.963	889.067	453
Konjic	4.619	1.983.257	429
Mostar	21.460	10.528.277	491
Neum	472	224.590	476
Prozor-Rama	1.335	512.429	384
Ravno	52	21.359	411
Stolac	2.129	853.962	401
Hercegovačko-neretvanska Federacija BiH	38.605	17.939.317	465
UKUPNO MIO FBiH	424.009	176.577.500	416

Izvor podataka: (Federalni zavod za statistiku, 2020.)

Obrada: Federalni zavod za programiranje razvitka

Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenoga razvitka

Obrazovanje

Sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, oblast obrazovanja, odnosno donošenja i provođenja obrazovne politike, je u isključivoj nadležnosti županije. Obrazovanje u HNŽ/K-u je organizirano na četiri razine: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Na području HNŽ/K-a djelatnost obavlja ukupno 190 obrazovnih ustanova: 25 predškolskih ustanova, 49 javnih i dvije privatne osnovne škole, 33 srednje škole, 5 visokoškolskih ustanova i 1 centar za obrazovanje odraslih (Tablica 48.). Kolektivni ugovori u oblasti obrazovanja su definirani na razini HNŽ/K-a. Od samog početka pandemije uzrokovane koronavirusom, škole su započele s organizacijom i izvedbom online nastave, a usporedno s time organizirana je distribucija donirane računalne opreme koja je prosljeđena školama i djeci slabijeg imovinskoga stanja. Heterogenost trenutne situacije očituje se u praksi kao značajni digitalni jaz u kojemu sve škole nemaju jednake prilike i uvjete.

Ministarstvo je odgovorno za redovito i detaljno praćenje njihova rada i funkcioniranja.

Tablica 48. Broj odgojno-obrazovnih ustanova u školskoj 2019./2020. godini

Status odgojno obrazovne-ustanove	Broj
Javna predškolska ustanova	8
Privatna predškolska ustanova	17
Ukupno predškolskih ustanova	25
Javna redovna osnovna škola	48
Javna glazbena škola	1
Privatna redovna škola	1
Privatna glazbena škola	1

Ukupno osnovnih škola	51
Javna redovna srednja škola	26
Privatna redovna srednja škola koju financira HNŽ/K	1
Privatna redovna srednja škola	2
Privatna srednja škola za obrazovanje odraslih	4
Ukupno srednjih škola	33
UKUPNO	109

Tablica 46. Broj obrazovnih ustanova i učenika prema razini obrazovanja 2018./19.

Razina obrazovanja		Broj ustanova	Broj djece/učenika
1.	Predškolski odgoj i obrazovanje	25	2.519
2.	Osnovni odgoj i obrazovanje	51	25.540
3.	Srednje obrazovanje i odgoj	33	7.614
4.	Visokoškolske ustanove	5	13.452
5.	Obrazovanje odraslih	1	26
UKUPNO		109	49.151

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

Predškolski odgoj i obrazovanje

Oblast predškolskog odgoja i obrazovanja na području HNŽ/K-a regulirana je Zakonom o predškolskom odgoju („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj: 5/2000.). Prema navedenom zakonu, u godini prije polaska u osnovnu školu, predškolski odgoj (program 'predškole') obavezan je za svu djecu predškolskog uzrasta, a provode ga nastavnici predškolskog odgoja ili posebno educirani nastavnici razredne nastave ukoliko se isti realizira pri osnovnoj školi.

Na području HNŽ/K-a postoji ukupno 26 ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje, od čega je 11 javnih i 15 privatnih ustanova. U prethodnoj pedagoškoj godini, poludnevni ili puni boravak u vrtićima kroz primarne programe koristilo je 2.207 djece. Taj broj u ovoj pedagoškoj godini je veći i uključuje 2.320 djece.

Tablica 50. Broj upisane djece u predškolske ustanove od 2018.-2020.

Vrsta programa	Pedagoška 2018./2019.	Pedagoška 2019./2020.
	Broj djece	Broj djece
1.1. Primarni program jaslčki	167	175
1.2. Primarni vrtićki program	2.040	2.145
Ukupno primarni program	2.207	2.320
2. 1. Specijalizirani program za djecu s poteškoćama u psiho-fizičkom razvitku	21	28
2.2. Program za nadarenu djecu	-	8
2.3. Program ranoga učenja stranih jezika i umjetnički programi	135	170
2.4. Program predškole, uključujući kraće predškolske programe	320	380
3. Drugi programi (Eko programi, škola plesa Civitas)	106	125
Ukupno ostali programi	582	711

Izvor podataka: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa HNŽ/K-a

Broj djece obuhvaćene predškolskim odgojem i obrazovanjem u 2019. godini iznosio je 2.789,

što je za 22% više u odnosu na broj upisane djece u 2015. godini (Tablica 51). Razvidan je veći broj muške djece tijekom praćenoga razdoblja, uz iznimku 2017./2018. kada je upisano oko 4% više ženske djece.

Tablica 51. Broj upisane djece u predškolske ustanove od 2015.-2019.

HNŽ/K	Ukupno	Muški	Ženski
2015./2016.	1.975	999	976
2016./2017.	2.100	1.071	1.029
2017./2018.	2.317	1.137	1.180
2018./2019.	2.519	1.270	1.249

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

Osnovno obrazovanje

Oblast osnovnoškolskog obrazovanja regulirana je Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj: 5/2000; 4/2004; 5/2004.). Osnovno školovanje obvezno je, u pravilu, za svu djecu od šest do petnaest godina života. Obvezno osnovno obrazovanje i odgoj je besplatno za svu djecu, što podrazumijeva postupno osiguravanje uvjeta za slobodan pristup i sudjelovanje učenika u odgoju i obrazovanju te postupno osiguranje pristupa učenika besplatnim udžbenicima, priručnicima i drugom didaktičkom materijalu kojim škola raspolaže.

U školskoj 2018./2019. godini, nastavu u redovnim osnovnim školama pohađao je 17.401 učenik razvrstan u 1.030 razrednih odjela. U tekućoj školskoj godini broj učenika je smanjen na 16.886 učenika, dok je broj odjela povećan na 1.033 (Tablica 52.).

Tablica 52. Broj učenika i odjela u 2018./19. i 2019./20.

Vrsta škole	Školska godina 2018./2019.		Školska godina 2019./2020.	
	Broj učenika	Broj odjela	Broj učenika	Broj odjela
Javna redovna škola	17.372	1.024	16.853	1.025
Privatna redovna škola	29	6	33	8
Ukupno redovne škole	17.401	1.030	16.886	1.033
Javna glazbena škola	788	74	867	72
Privatna glazbena škola	0	0	57	6
Ukupno glazbene škole	788	74	924	78

Izvor podataka: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa HNŽ/K-a

Na području HNŽ/K-a registrirano je 125 osnovnih škola i 2 škole za djecu s posebnim potrebama. Broj djece s posebnim potrebama uključenih u redovitu nastavu je 82, od čega je 31 žensko i 51 muško dijete u školskoj 2018./19. godini.

Tablica 53. Broj osnovnih škola 2015.-2019.

HNŽ/K	Godina	Ukupno
HNŽ/K	2015./2016.	105
	2016./2017.	116
	2017./2018.	131
	2018./2019.	127

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

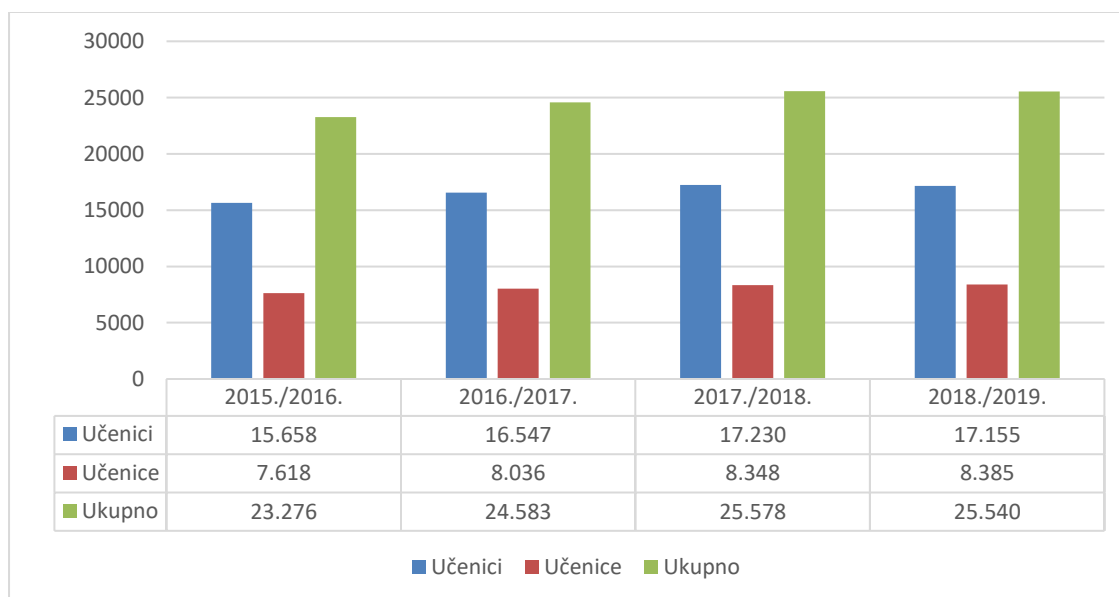
U gradu Mostaru zabilježen je najveći broj osnovnih škola, 24 i 2 škole s posebnim potrebama. U školskoj 2018./2019. godini osnovnu školu pohađa 25.540 učenika, što je za 9% više nego u 2015./2016. godini.

U osnovnim školama HNŽ/K-a radi:

- 1.543 nastavnika
- 50 ravnatelja
- 14 pomoćnika ravnatelja
- 91 stručni suradnik i
- 369 administrativno – tehničkog osoblja.

Broj nastavnika predstavlja fizički broj osoba. Veći broj ih je bez pune nastavne norme.

Grafikon 5. Broj upisanih učenika u osnovne škole od 2015.-2019.

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

Srednje obrazovanje

Srednjoškolsko obrazovanje nije obvezno, i obuhvaća populaciju učenika uzrasta od 15 godina do 19 godina. Na području HNŽ/K-a postoji 29 srednjih škola, od čega su 3 gimnazije, a zastupljene su i tehničke i stručne škole.

U školskoj 2018./2019. godini, u sustav javnoga srednjeg obrazovanja bilo je uključeno 7.693 učenika, razvrstanih u 455 razrednih odjela. U ovaj broj uključeno je 109 učenika glazbenih škola koji status redovitog učenika uglavnom imaju u školi koju usporedo pohađaju. Redovne javne

privatne škole pohađa 227 učenika, IPG s 24 učenika raspoređena u 5 razrednih odjela i 203 učenika UWC koledža raspoređenih na 6 izabranih skupina.

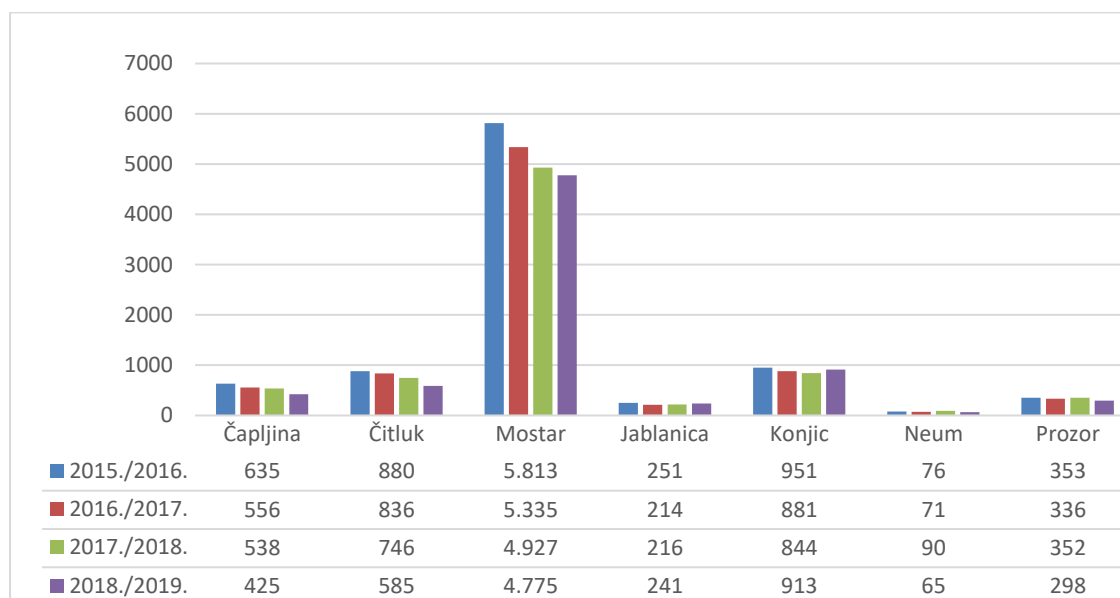
U tekućoj školskoj godini smanjen je broj srednjoškolaca za 241 učenika.

Tablica 54. Broj učenika i odjela u 2018./19. i 2019./20.

Vrsta srednje škole	Školska godina 2018./2019.		Školska godina 2019./2020.	
	Broj učenika	Broj odjela	Broj učenika	Broj odjela
Javna škola	7.355	433	7.128	432
Javna glazbena škola	109	11	108	13
IPG s pravom javnosti	26	5	15	4
UWC s pravom javnosti	203	6	200	6
Ukupno	7.693	455	7.452	455

Izvor podataka: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa HNŽ-a

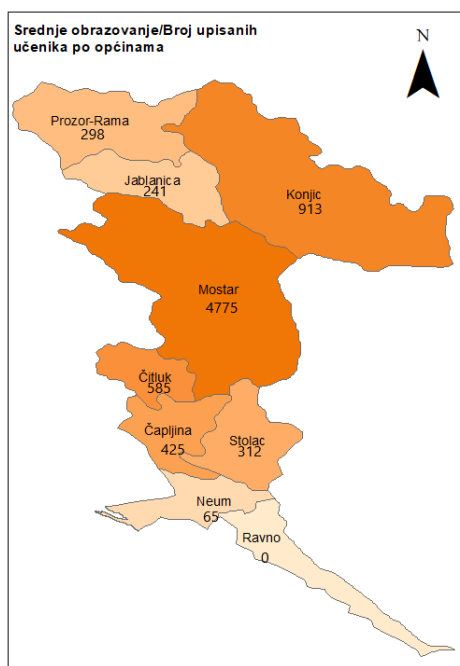
Grad Mostar ima 19 srednjih redovnih škola.

Slika 6. Broj upisanih učenika u srednje škole

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

U školskoj 2018./19. godini u srednje škole upisana su 7.302 učenika, što je za 12% manje u odnosu na 2015./16. kada je srednju školu pohađalo 8.959 učenika. Najviše učenika upisano je u gradu Mostaru, gdje postoji najveći izbor i najviše škola, u Konjicu, Čitluku i Čapljini, dok je najmanji broj srednjoškolaca zabilježen u Neumu.

Slika 8. Broj upisanih učenika po općinama 2018./19.

Stanje infrastrukture i opremljenosti objekata osnovnog i srednjeg obrazovanja na području HNŽ/K-a je na zadovoljavajućoj razini, s potrebom za unaprjeđenjem u pojedinim segmentima (nepostojanje športskih dvorana u školskim objektima, nemogućnost pravilnoga pristupa djeci s posebnim potrebama i sl.).

Visoko obrazovanje

Nositelji visokog obrazovanja u HNŽ/K-u su Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Sveučilište u Mostaru. Osim dva državna sveučilišta, na području HNŽ/K-a posluju i 3 privatna visoka učilišta i to: Sveučilište/Univerzitet „Hercegovina“, Visoka škola „Logos centar“ i Univerzitet modernih znanosti „CKM“ Mostar. Kretanje broja studenata uglavnom prati trend kretanja učenika u srednjem obrazovanju, uz pozitivne ili negativne fluktuacije od najviše 5% koje čine studenti iz drugih županija ili država. Ukupan broj studenata u akademskoj 2018./2019. godini iznosio je 13.452. Broj uposlenih nastavnika i suradnika iznosi 1.844, od čega je 256 na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 1.373 na Sveučilištu u Mostaru i 215 na privatnim visokoškolskim ustanovama.

Tablica 47. Visokoškolsko obrazovanje u akademskoj 2018./19.

	Ukupno	Redoviti	Izvanredni	Učenje na daljinu
Univerzitet "Džemal Bijedić"	3.030	2.097	256	677
Sveučilište u Mostaru	9.418	7.811	1.603	4
Privatne visokoškolske ustanove	978	287	687	4
Centar za cjeloživotno obrazovanje	26	-	-	-
Ukupno	13.452	10.195	2.546	685

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku

Obrazovanje odraslih

Na području HNŽ/K-a djeluje Centar za obuku i prekvalifikaciju odraslih osoba u Čapljini. Centar obavlja programe obuke u okviru cjeloživotnog obrazovanja za odrasle i na taj način doprinosi smanjenju nezaposlenosti, razvitku ljudskih resursa i poboljšanju tržišta rada na području grada Čapljine i regije Hercegovine. U 2018. godini izdano je 26 diploma za program prekvalifikacije.

Usklađenost obrazovanja i tržišta rada

U HNŽ/K-u, pri kreiranju Plana upisa u srednje škole, obrazovni sektor se konzultira s predstavnicima lokalnoga tržišta rada, ali nisu svi uključeni u te konzultacije. Pri izradi Plana upisa, koriste se podaci Službe za zapošljavanje HNŽ/K-a (Službe) i na taj način se vodi računa o evidenciji Službe o broju nezaposlenih. Što se tiče mjera koje se poduzimaju radi uvezivanja obrazovanja i potreba lokalnoga tržišta rada, tu nema planskih zacrtanih mjera. Aktivnosti koje se poduzimaju radi boljeg usklađivanja srednjega stručnog obrazovanja s tržištem rada uglavnom se svode na povremene susrete s predstavnicima lokalnoga tržišta rada. Međusektorska suradnja, odnosno socijalni dijalog, ključ je rješenja kad je ova problematika u pitanju.

U tu je svrhu u prosincu 2019. i siječnju 2020. godine, u suradnji s Federalnim zavodom za zapošljavanje, provedeno anketiranje pod nazivom „Ispitivanje tržišta rada” s ciljem analize potreba tržišta rada u FBiH u 2019. godini. Cilj istraživanja je da se izravno od poslodavaca prikupe informacije o procjeni poslovanja, promjenama u zaposlenosti tijekom 2019. godine i iskazanim potrebama za zapošljavanjem novih ili otpuštanjem postojećih radnika u 2020. godini, kao i njihovoj strukturi po kvalifikacijama, stručnoj spremi i vještinama, ali i da se prikupe drugi relevantni podaci potrebni za sagledavanje kretanja na tržištu rada. Pored toga, nastoji se steći uvid u način traženja novih radnika i rješavanja viška radnika, mogućnostima organiziranja obuke nezaposlenih osoba i učeničke (studentske) prakse u okviru poslovnih subjekata, kao i kvalitetu usluga javnih službi za zapošljavanje u Federaciji BiH.

Anketiranje je provedeno kratko prije proglašenja pandemije izazvane koronavirusom. U cilju sprječavanja širenja virusa i ozbiljnih zdravstvenih posljedica po stanovništvo, Vlada Federacije BiH je donijela Odluku o proglašenju stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije BiH (V broj: 408/2020 od 18. 3. 2020. godine), a Federalni stožer civilne zaštite izdao je niz naredbi, među kojima je i mjera kojom je, između ostalog, ograničeno kretanje ljudi, a određenim djelatnostima naložena obustava rada. Ukupni događaji doveli su do velikih posljedica i na tržištu rada. U prvoj polovici ožujka 2020. godine, prema informacijama Svjetskoga vijeća za putovanja i turizam, širom svijeta zatvoreno je oko milijun radnih mjesta samo u ovoj oblasti. U brojnim državama povećava se broj prijavljenih osoba na evidencije službi za zapošljavanje i istodobno se usvajaju interventne mjere za očuvanje radnih mjesta. Pojava virusa i proglašenje pandemije u Federaciji BiH je na početku osobito negativno utjecalo na sektor djelatnosti ugostiteljstva i hotelijerstva, a vrlo brzo i na ostale djelatnosti, a naredno će razdoblje obilježiti snažna borba za očuvanje radnih mjesta korištenjem svih raspoloživih resursa i mjera. Trajanje pandemije je još uvijek neizvjesno, pa se i konačne posljedice u trenutku izrade te informacije teško mogu procijeniti. S tim u vezi, važno je istaći da su rezultati prezentirani u toj informaciji prikupljeni prije izvanrednoga stanja, pa se trebaju i promatrati u tom kontekstu.

Za ispitivanja tržišta rada 2019./2020. god. unaprijeđena je metodologija provođenja te aktivnosti, pa je Federalni zavod za zapošljavanje na temelju master uzorka od oko 10.000 poslodavaca, dobivenoga iz Porezne uprave Federacije BiH, metodom stratificiranoga slučajnog uzorka izdvojio uzorak od 1.290 poslodavaca registriranih u Federaciji BiH koji imaju pet (5) i više zaposlenih, sortiranih u male, srednje i velike poslodavce po djelatnostima i koji redovito izmiruju uplatu obveznih poreza i doprinosa. Ta veličina uzorka, za stupanj pouzdanosti od 95,00%, daje rezultate u okviru margine greške od 2,54%.

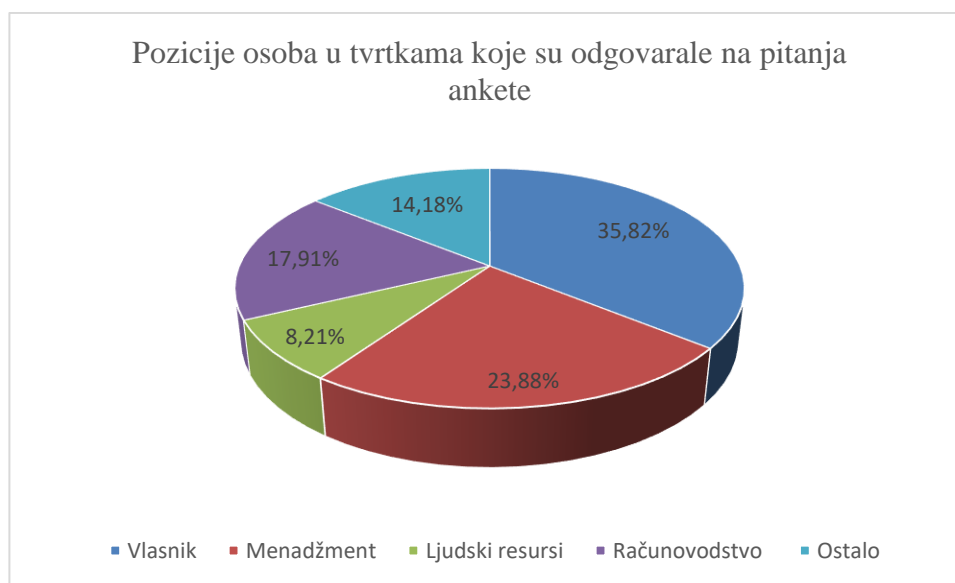
Sukladno praksi međunarodnih organizacija (ETF, CEDEFOP), uzorkom nisu obuhvaćeni poslodavci iz sljedećih djelatnosti: poljoprivreda, šumarstvo i ribolov, javna uprava i obrana, obrazovanje, zdravstvena i socijalna skrb.

Uzorak za našu županiju/kanton bile su 143 tvrtke. Voditelji općinskih podružnica su na vrijeme, i sukladno planu, proveli anketiranje poslodavaca, potreba i mogućnosti planiranja aktivnosti sukladno nalazima.

Na ispunjavanje upitnika pristala su 134 poslodavca (93,71%), a 61,90% njih je iskazalo potrebu za novim radnicima.

Na grafikonu u nastavku prikazane su pozicije osoba u tvrtkama koje su odgovarale na pitanja.

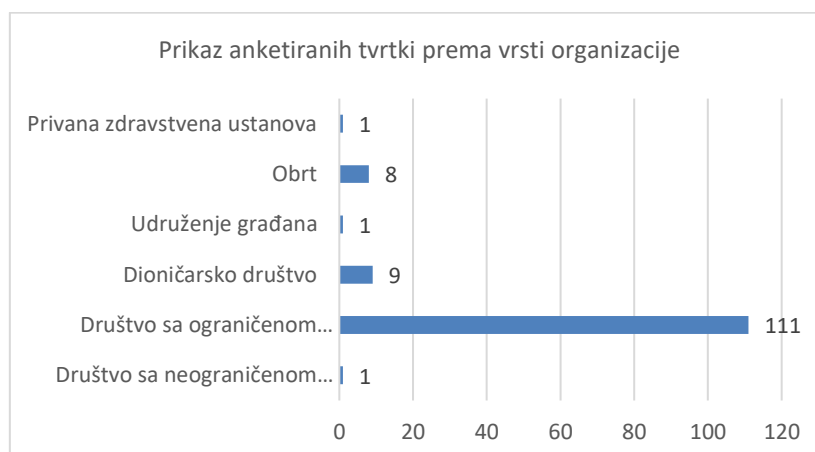
Grafikon 6 . Funkcije anketiranih osoba

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Najveći broj anketiranih subjekata čine društva s ograničenom odgovornošću (84,70%).

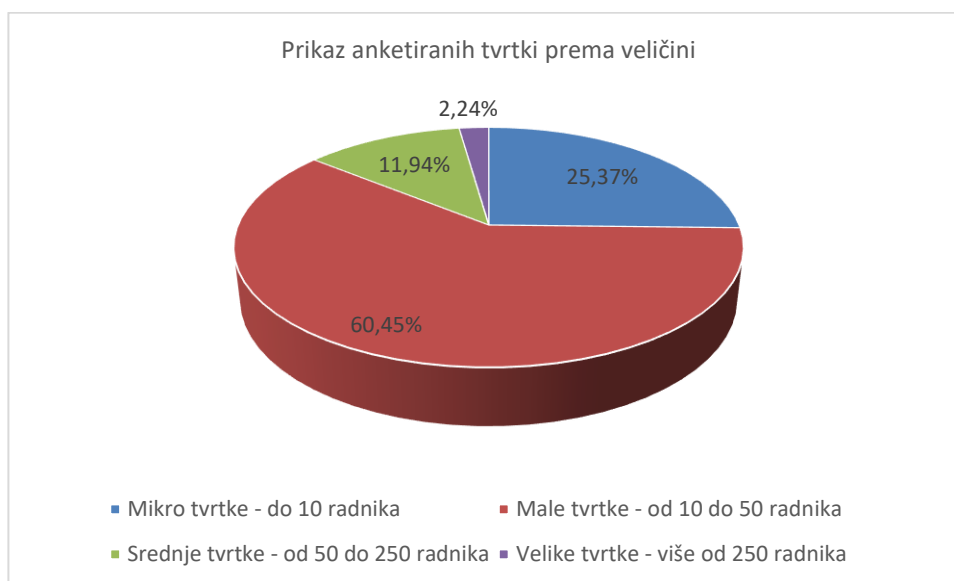
Grafikon 7 . Anketirani subjekti

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Najzastupljenije su male tvrtke koje zapošljavaju 10 do 50 radnika, s udjelom od 60,45%.

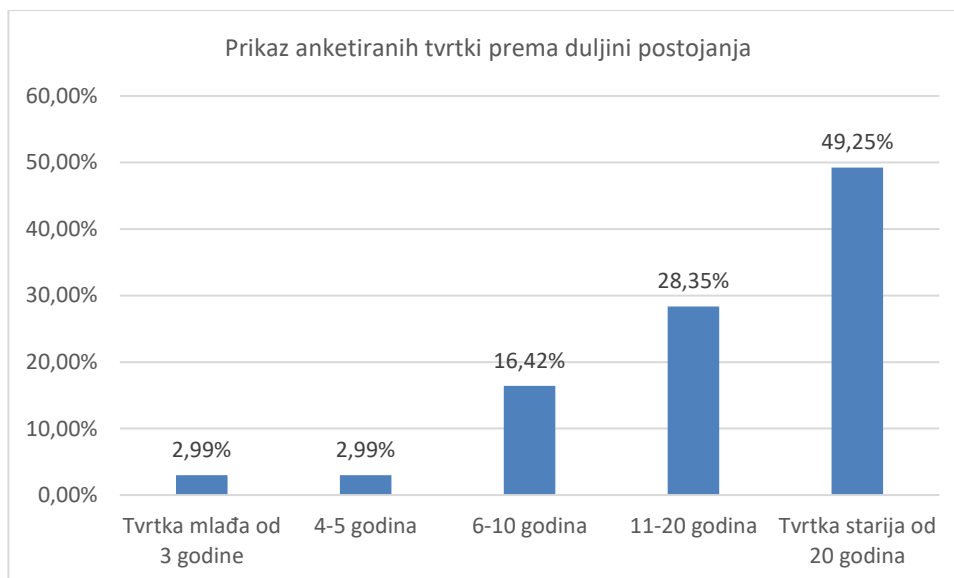
Grafikon 8. Anketirani subjekti prema veličini

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Analizirajući anketirane poslodavce prema trajanju njihova postojanja, najviše je anketirano tvrtki koje djeluju preko 20 godina, i to 49,25%. Na razini Federacije taj udjel iznosi 38,53%.

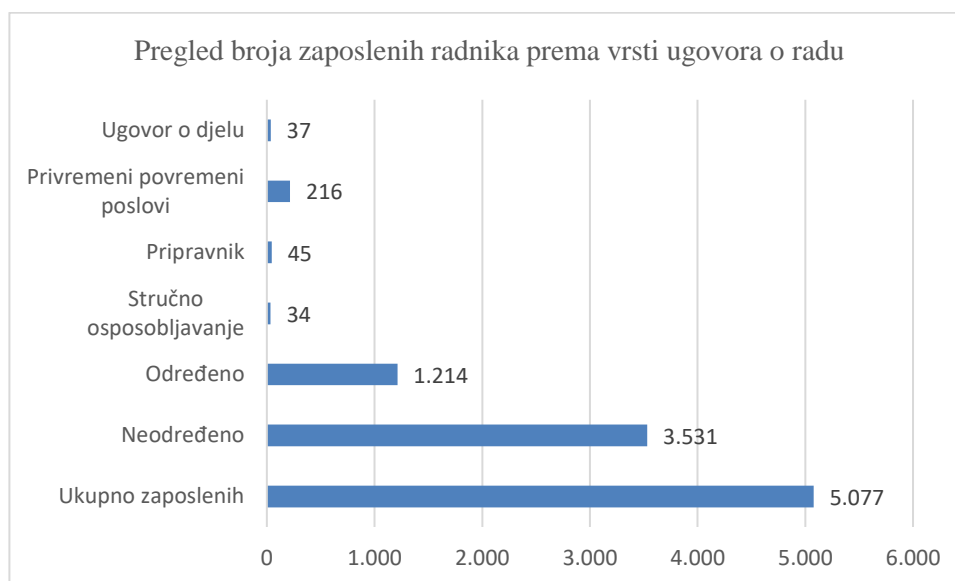
Grafikon 9 . Anketirani subjekti prema duljini postojanja

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Anketirana poduzeća ukupno zapošljavaju 5.077 radnika, a u sljedećem grafikonu su isti prikazani po vrsti ugovora o radu.

Grafikon 10. Broj radnika prema vrsti ugovora

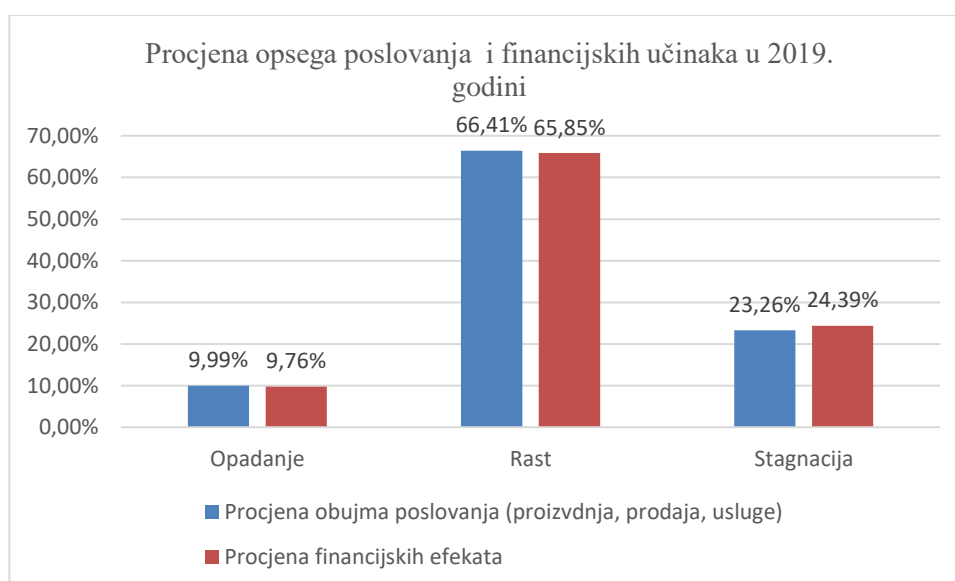

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Podatak da je u anketiranim poduzećima 69,50% radnika zaposleno po ugovoru o radu na neodređeno vrijeme je u koliziji s podacima o vrstama zapošljavanja osoba iz evidencije nezaposlenih osoba. Poslodavcima nije ponuđeno pitanje o preferencijama izbora ugovora o radu kod novih zapošljavanja, pa se ne može ni točno objasniti taj nesklad. Jedno od mogućih i vjerojatnih objašnjenja je to da se pri novom zapošljavanju sklapaju ugovori o radu na određeno vrijeme u svrhu probnoga rada pa se s radnicima koji zadovolje sklapaju novi ugovori na neodređeno vrijeme, a bez prekidanja radnog odnosa.

Anketirani poslodavci su većinom stabilna poduzeća u terminima financijskih efekata i rasta proizvodnje i prodaje usluga.

Grafikon 11. Procjena opsega poslovanja i financijskih učinaka u 2019.

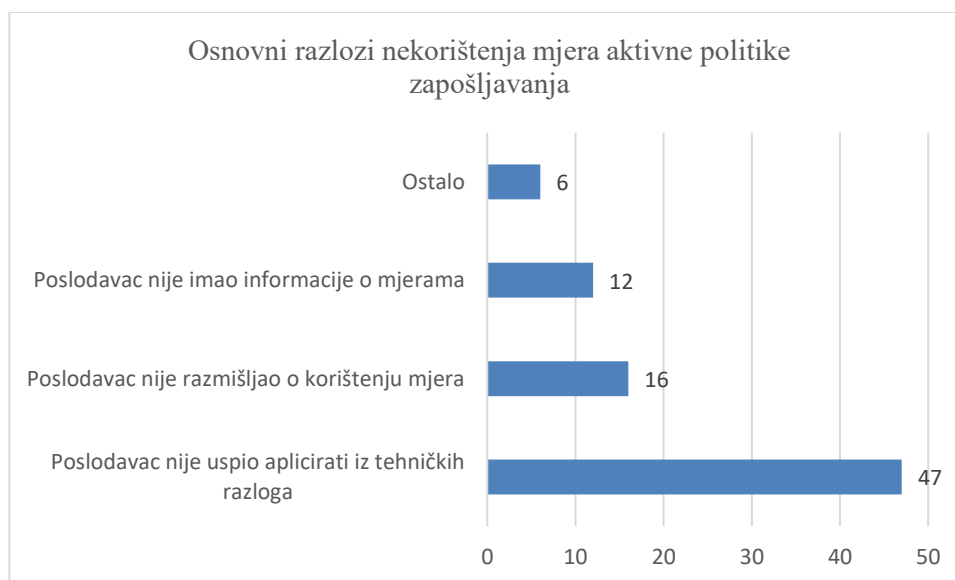

Izvor podataka: Zavod za zapošljavanje HNŽ/K-a

Gledajući fluktuaciju broja radnika, uočava se pozitivan trend. U uzorku je ukupno 1.043 novozaposlenih (u razdoblju od godinu dana prije anketiranja), otpuštenih 544, umirovljenih 65 i ostalih 54. Od 134 anketirana poslodavca, njih 125 je odgovorilo na pitanje o povećanju plaća u 2019. i 2020. godini. Njih 46,40% izjavilo je da su povećavali plaće u 2019. godini i da isto planiraju uraditi u 2020. godini.

Svega 30 poslodavaca je izjavilo da je koristilo neke od mjera poticanja zapošljavanja u 2019. godini. Oni koji iste nisu koristili su naveli sljedeće razloge za to:

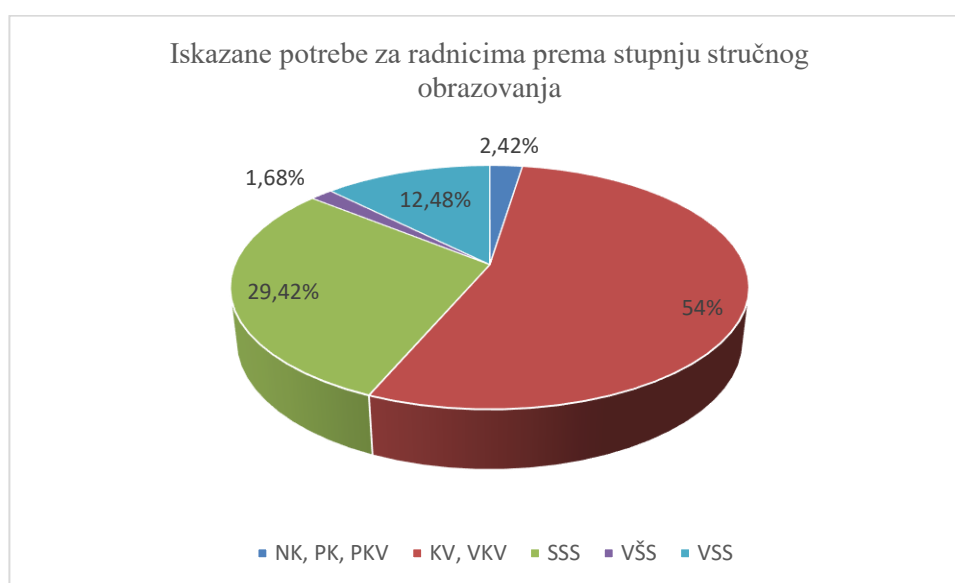
Grafikon 12. Razlozi nekorištenja mjera aktivne politike

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Potrebno je naglasiti kako je 61,90% poslodavaca iskazalo potrebe za zapošljavanjem u sljedećem razdoblju. Sukladno podacima da su u uzorku najviše zastupljena poduzeća koja se bave proizvodnjom, najveća potreba je iskazana za kvalificiranim i visokokvalificiranim radnicima. Ukupna je potreba za 537 radnika, od čega se čak 54% odnosi na kvalificirane radnike:

Grafikon 13 . Potrebe za radnom snagom prema obrazovanju

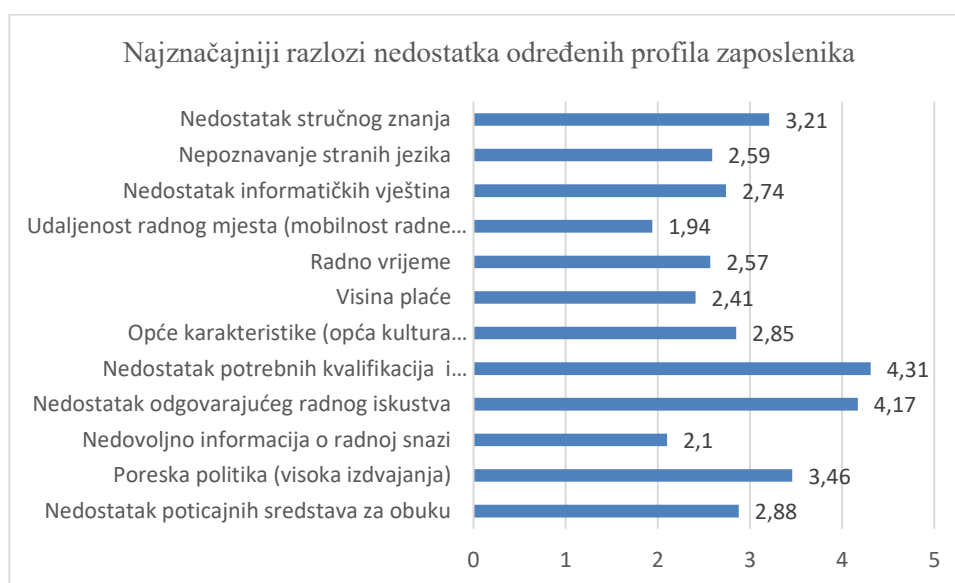

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Vezano za spremnost poslodavaca da uposle nezaposlenu osobu iz neke od teže zapošljivih ili specifičnih kategorija, uz mogućnost višestrukog izbora odgovora, najveći broj je iskazao spremnost za zapošljavanje mladih bez radnog iskustva (25,70%), zatim žena (20,30%), starijih od 40 godina (16,30%), razvojačenih branitelja (10,90%) i osoba s invaliditetom (10,10%).

Pored velikoga broja evidentiranih nezaposlenih osoba različitih kvalifikacija, poslodavci još uvijek ističu određene probleme prilikom pronalaska novih radnika. Na sljedećoj su slici prikazani odgovori (prosječna ocjena na ljestvici od jedan do pet), a isti se odnose na razloge koji otežavaju poslodavcima pronalazak odgovarajućih radnika.

Grafikon 14. Razlozi deficitarnosti radne snage

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Razvidno je da su poslodavci najviše isticali nedostatak potrebnih kvalifikacija i odgovarajućega radnog iskustva.

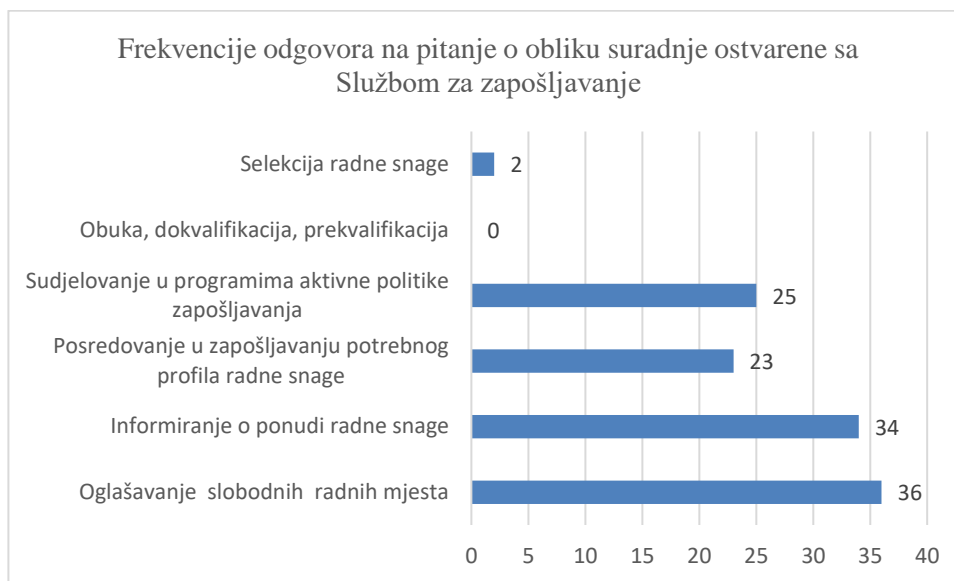
Pored potrebe zapošljavanja novih radnika, 84 anketirana poslodavaca su iskazali potrebe i za dodatnim usavršavanjem postojećih zaposlenika. Prednjači usvajanje novih stručnih znanja i vještina u verificiranoj ustanovi (47,60%), a na listi potreba slijede obuke za konkretne poslove (36,9%) i dokvalifikacija i prekvalifikacija (13,10%).

Svega 30 poslodavaca je izjavilo da ima mogućnosti (mentor, oprema, prostor i materijali) i da je spremno primiti učenike i studente na praktičnu nastavu, najvećim dijelom za sljedeća zanimanja: *konobar, kuhar, prodavač, bravar, strojarski tehničar, keramičar i mehaničar*. U tu je svrhu 33% spremno ponuditi naknadu do 100 KM za polaznike prakse, a 20% naknadu veću od 300 KM. Također, u kontekstu obuke odraslih, 22 poslodavaca su izjavila da imaju mogućnosti i da su spremni organizirati obuke, stručno osposobljavanje i usavršavanje nezaposlenih osoba.

Uobičajen je način traženja novih radnika preko osobnih kontakata (47,70% poslodavaca), a potom slijedi posredovanje Službe za zapošljavanje s 27,70%. Na trećem mjestu je oglašavanje u medijima i putem mrežne stranice tvrtke s po 10%, a najmanje zastupljeni načini su putem privatnih agencija za zapošljavanje i ustanova za obrazovanje, s udjelom od 2%.

Anketirani subjekti su u 120 slučajeva koristili usluge Službe za zapošljavanje HNŽ/K-a, a po vrsti ostvarene suradnje prednjači oglašavanje slobodnih radnih mjesta.

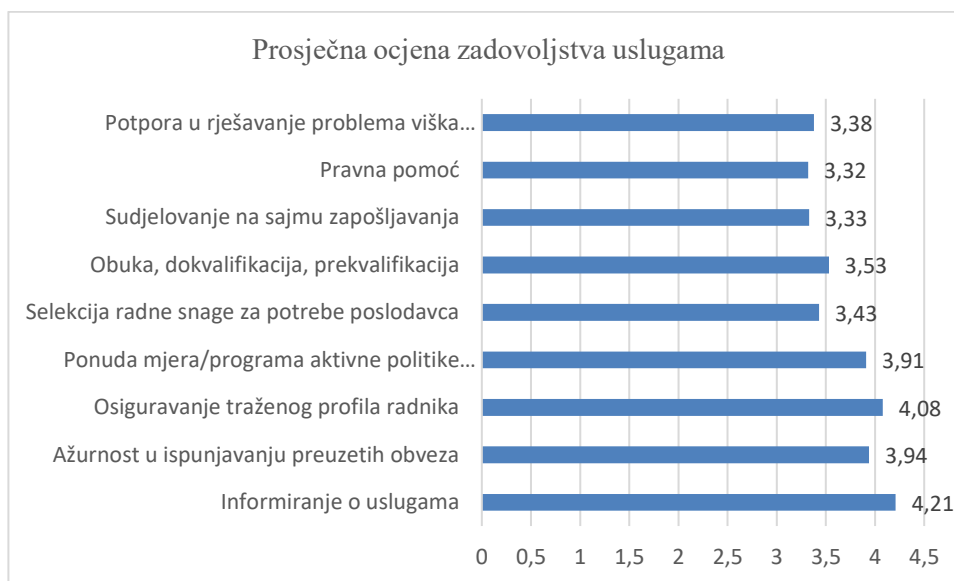
Grafikon 15 . Način suradnje sa Službom za zapošljavanje HNŽ/K-a

Izvor podataka: Službe za zapošljavanje HNŽ/K-a

U okviru predočavanja ostvarene suradnje sa Službom za zapošljavanje HNŽ/K-a i zadovoljstva uslugama koje ona pruža, na ljestvici od jedan do pet, u sljedećoj tabeli je dan prikaz prosječnih ocjena za svaku od usluga.

Grafikon 16. Ocjena zadovoljstva uslugama

Izvor podataka: Služba za zapošljavanje HNŽ/K-a

Kultura i umjetnost

Sektor kulture u HNŽ/K-u nalazi se u okviru Ministarstva obrazovanja, znanosti, kulture i športa. U HNŽ/K-u postoji županijski Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine. Zavod zasniva i sprovodi svoju aktivnost preko upravnog odjeljenja i stručnih referata. Postoje sljedeći referati: referat za arhitektonsko-konzervatorske poslove, referat za likovno-konzervatorske poslove, referat za zaštitu

spomenika NOB-a i etnografskih spomenika i referat za arheologiju. U Zavodu je uposleno deset službenika.

Od objekata kulture u HNŽ/K-u najviše ih je u gradu Mostaru, 12 ustanova kulture: Narodno pozorište Mostar, Hrvatsko narodno kazalište u Mostaru, Pozorište lutaka Mostar, Lutkarsko kazalište Mostar, Hrvatski dom herceg Stjepan Kosača, Centar za kulturu Mostar, Muzej Hercegovine, Narodna biblioteka Mostar, Narodna knjižnica HNŽ/K-a Mostar, Simfonijski orkestar Mostar, Muzički centar Pavarotti i Omladinski kulturni centar Abrašević.

U Čapljini radi Gradska knjižnica Čapljina, u Čitluku su Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo „Brotnjo“, Matica hrvatska – ogranak Čitluk i Kulturno informativni centar (KIC) Čitluk. Jablanica ima 5 kulturnih ustanova: JU Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“, Omladinski klub „Pod istim suncem“ – KINO, BZK „Preporod“, Međunarodni centar za djecu i omladinu „Fortis“, Omladinski kulturni centar „Urban Art“. U Konjicu se u sklopu JU Narodni univerzitet nalazi zatvorena kino dvorana i ljetno kino, prostorije za kulturno umjetnička društva, zatim Gradska biblioteka, dio Centra za kulturu Narodnog univerziteta, Zavičajni muzej, Rodna kuća Zuke Džumhura i Muzej drvorezbarstva „Mulićev rekord“. U Neumu rade Muzej i Galerija Neum, dok je u Prozor-Rami otvorena JU Narodna knjižnica Rama i JU Kulturno-športski centar Prozor-Rama. U Stocu radi samo JU Radimlja Stolac.

HNŽ/K je bogata kulturnim događanjima. Svake godine održava se 36⁵ tradicionalnih manifestacija u 9 gradova i općina.

Šport

Na području HNŽ/K-a registrirano je 134⁶ udruga koje u svojoj registraciji imaju neku vrstu športske djelatnosti, u širokom rasponu od profesionaliziranih športskih udruženja do amaterskih udruženja i skupina navijača. Najzastupljeniji športovi su nogomet, košarka, rukomet, odbojka, plivanje, borilački športovi, planinarenje, boćanje, lov, ribolovni šport.

Stanje športske infrastrukture na području HNŽ/K-a, u svim oblastima športa, u većini slučajeva ne zadovoljava međunarodne i europske standarde. Najznačajniji problemi u oblasti športa su: neodgovarajuća zakonodavna regulativa u domenu športa (športski klubovi kao udruge građana), nedefiniranost državnoga i privatnog udjela u osnivačkim pravima, nedovoljno kvalitetan športski menadžment na razini športskih klubova, nedostatna financijska sredstva za razvitak športa, nepostojanje planskoga pristupa razvitku masovnoga športa u osnovnim i srednjim školama.

Zdravstvo

Zdravstvene usluge na području HNŽ/K-a obuhvaćaju cjelovitu primarnu i sekundarnu (bolničku) zdravstvenu zaštitu, a jednim dijelom i tercijarnu zdravstvenu zaštitu.

Zdravstvena zaštita obavlja se u 12 domova zdravlja, 62 ambulante obiteljske medicine i tri bolnice (dvije u Mostaru i jedna u Konjicu), od kojih je jedna bolnica sveučilišna klinička bolnica⁷. Urgentna

⁵ Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa HNŽ/K-a

⁶ Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa HNŽ/K-a

⁷ Primarna zdravstvena zaštita organizirana je na razini domova zdravlja: Mostar, Stari grad Mostar, Konjic, Jablanica, Prozor-Rama, Prozor-Šćipe, Čitluk, Čapljina, Stolac, Stolac - Uzinovići, Ravno i Neum. Sekundarna zdravstvena zaštita pruža se u bolničkim ustanovama: Kantonalna bolnica „dr. Safet Mujić“ Mostar i Opća bolnica

zdravstvena zaštita osigurava se i posredstvom 12 službi hitne pomoći. Prisutan je i manji broj privatnih zdravstvenih ordinacija i ustanova, s tim da je još uvijek dominantna zdravstvena zaštita u društvenome vlasništvu. U okviru zdravstvenih institucija primarne i bolničke zdravstvene zaštite, osiguranici mogu dobiti zdravstvene usluge dijagnostike, liječenja, konzultativno-specijalističke zdravstvene usluge, zdravstvene usluge bolničkoga liječenja i ostale zdravstvene usluge primarne i sekundarne razine, a dijelom i usluge tercijarne razine u okviru Sveučilišne kliničke bolnice. Broj kreveta u bolničkim kapacitetima je 1.048. Iako zdravstvene ustanove raspolažu određenim brojem kvalitetne i suvremene medicinske opreme, prisutan je problem dotrajale i zastarjele opreme. Financijske poteškoće uzrokom su nedovoljne materijalno-tehničke opremljenosti većine zdravstvenih ustanova i nedovoljnoga broja educiranih zdravstvenih radnika i sve češće fluktuacije zdravstvenih radnika.

Rješenje pitanja educiranosti i osiguranja zdravstvenih radnika vidi se u postojanju Medicinskoga fakulteta i Fakulteta visokih zdravstvenih studija te dviju srednjih medicinskih škola u Mostaru i jedne u Konjicu. Također, županijski Zavod zdravstvenog osiguranja (ZZO) provodi politiku razvitka i unaprjeđenja zdravstvene zaštite.

Ukoliko se promatra farmaceutska djelatnost zasebno, u okviru HNŽ/K-a postoje tri javne ljekarne i znatno veći broj privatnih ljekarni (16 različitih vlasnika većeg broj privatnih ljekarni).

Više od 85% stanovništva u HNŽ/K-u obuhvaćeno je zdravstvenom zaštitom. U HNŽ/K-u postoji pet privatnih medicinskih i dvije stomatološke poliklinike, dva biokemijska laboratorija, veći broj ordinacija privatne prakse, ali su još uvijek dominantne javne zdravstvene institucije primarne i bolničke zdravstvene zaštite.

Socijalna skrb i zaštita

Socijalna zaštita provodi se putem centara za socijalni rad čiji su osnivači općine, odnosno Grad Mostar, koje financiraju njihov rad. Uz centre za socijalni rad registrirane su i 122 udruge koje u svojoj djelatnosti imaju socijalni rad s pojedinim kategorijama socijalno ugroženih osoba. Broj stručnog osoblja u centrima za socijalni rad nije sukladan odgovarajućim normativima u oblasti socijalne skrbi. Stoga bi u narednom razdoblju, pored ostalog, bilo nužno poduzeti aktivnosti na poboljšanju kadrovske osposobljenosti centara za socijalni rad sa stručnim kadrovima. Najveći broj korisnika socijalne pomoći pripada kategorijama koje primaju dječji dodatak, stalnu novčanu pomoć i jednokratnu novčanu pomoć. Jedan od bitnih nedostataka sustava socijalne zaštite je činjenica da ne postoji sustav praćenja kvalitete sustava socijalne zaštite.

Organizacije civilnoga društva

Na području HNŽ/K-a registrirano je ukupno 2.568 udruga, od čega je 1827 aktivnih udruga, 741 neaktivnih - brisane udruge. Što se tiče sjedišta registriranih udruga, najviše ih je registrirano u Mostaru i to 1475 (aktivnih 1027), zatim u Čapljini 230 (aktivnih 171), Konjicu 189 (aktivnih 141), Stocu 172 (aktivnih 114), Čitluku 168 (aktivnih 129), Prozoru-Rami 138 (aktivnih 97), Jablanici 115 (aktivnih 97) Neumu 54 (aktivnih 31) i Ravnom 27 (aktivnih 20).

Konjic. Sveučilišna klinička bolnica Mostar je visoko diferencirana zdravstvena ustanova organizirana da provodi sekundarnu i tercijarnu zdravstvenu zaštitu.

Najviše udruga kao svoju registriranu djelatnost imaju šport i rekreaciju (700), zatim kulturu i umjetnost (269), zaštitu okoliša i prirode (262), zastupanje strukovnih interesa (188), građanske inicijative (78) i ostale djelatnosti.

Udruge koja zastupaju obitelji poginulih i nestalih, ratnih vojnih invalida, nositelja ratnih odličja i dobitnika najvećih priznanja, logoraša, branitelja, invalida i slično, u našem Registru ima 128 aktivnih.

Civilno društvo u HNŽ/K-u još uvijek ne predstavlja u dovoljnoj mjeri relevantan korektivni čimbenik u djelovanju vladajućih struktura, a ni relevantan korektiv u artikulaciji budućih pravaca razvitka i djelovanja i lokalne zajednice i HNŽ/K.

Udruge i zadruge branitelja

Braniteljske udruge na području HNŽ/K-a okupljaju i zastupaju obitelji poginulih i nestalih, ratne vojne invalide, nositelje ratnih odličja i dobitnike najvećih priznanja, maloljetne branitelje, veterane i dragovoljce, umirovljene i razvojačene branitelje, pripadnike specijalne policije, logoraše, organizatore i pokretače otpora, branitelje i invalide liječene od PTSP-a i dr.

Cilj postojanja i djelovanja udruga je pravna i socijalna zaštita, kao i psihosocijalno jačanje populacije koju zastupaju. Raznim aktivnostima i projektima nastoje podići kvalitetu življenja, očuvanje vrijednosti proisteklih iz Domovinskoga rata i podizati razinu znanja i informiranosti članova udruga o njihovim zakonskim pravima.

Ministarstvo za pitanja branitelja HNŽ/K-a, uvažavajući složenost svih procesa koji identificiraju i zahvaćaju institucionalne mehanizme i relevantno društveno okruženje koje definira tržišno gospodarstvo, poduzima mjere i aktivnosti na izgradnji sveobuhvatnoga sustava potpore braniteljima, kao segmentu socijalne politike, čime stavlja naglasak na sazrijevanje svijesti o potrebi pristupa braniteljima kroz definirane projekte i usklađene programe potpore resocijalizaciji branitelja, upošljavanju i poduzetništvu.

Temeljem Zakona o organizaciji uprave u HNŽ/K-u („Narodne novine HNŽ/K“, broj: 9/09), a sukladno Pravilniku o unutarnjem ustroju, načinu rada i sistematizaciji poslova Ministarstva za pitanja branitelja, poslovi se obavljaju u okviru:

1. Kabineta Ministarstva;
2. Sektora za pravne, opće i administrativne poslove A BiH, MUP;
3. Sektora za pravne, opće i administrativne poslove HVO, MUP.

Ministarstvo za pitanja branitelja je razvilo odgovarajuće programe uz suglasnost Vlade HNŽ/K-a s naglaskom na sljedeće mjere:

- Mjera poticanja osnivanja, rada i razvitka braniteljskih zadruga
- Mjera poticanja samoupošljavanja branitelja i članova njihovih obitelji kroz potporu obavljanju obrtničke djelatnosti
- Mjera poticanja samoupošljavanja branitelja i članova njihovih obitelji kroz potporu razvitku i održivosti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i braniteljima-poljoprivrednicima

Tablica 48. Broj udruga i financijska potpora od 2009. do 2020.

GODINA	BROJ UDRUGA	IZNOS U PRORAČUNU U KM
2009.	20	394.690,00
2010.	23	385.885,00

2011.	23	224.139,00
2012.	22	300.890,00
2013.	21	266.176,00
2014.	20	253.427,00
2015.	20	245.415,00
2016.	21	308.760,00
2017.	21	426.216,00
2018.	22	460.411,00
2019.	22	406.739,00
2020.	22	479.180,00

Izvor podataka: Evidencija Ministarstva za pitanja branitelja HNŽ/K-a

Za razdoblje od 2016.-2020. godine utvrđeni su izdaci za branitelje po osnovu Zakona o dopunskim pravima branitelja. Do 30.9.2020. godine realizirano je 724.083,65 KM.

Tablica 59. Izdaci za branitelje 2016.-2020.

Naziv pozicije Proračuna	REALIZIRANO 2016.	REALIZIRANO 2017.	REALIZIRANO 2018.	REALIZIRANO 2019.	REALIZIRANO do 30.09.2020.
2	3	4	5	6	6
IZDACI PO OSNOVU ZAKONA O DOP. PRAV. BRANITELJA	1.180.785,00 KM	1.717.168,00 KM	2.172.082,00 KM	2.526.824,00 KM	724.083,65 KM
Zdravstvena zaštita i osiguranje sanitetskoga mat.i lijekova	278.461,00 KM	273.509,00 KM	270.947,00 KM	273.182,00 KM	213.223,65 KM
Banjsko i klimatsko liječenje	59.100,00 KM	98.426,00 KM	118.712,00 KM	187.797,00 KM	10.000,00 KM
Ortopedska i druga pomagala	84.208,00 KM	132.237,00 KM	36.104,00 KM	68.200,00 KM	60.200,00 KM
Pomoć za otvaranje radnih mjesta	50.000,00 KM	68.700,00 KM	302.420,00 KM	309.539,00 KM	0,00 KM
Stambeno zbrinjavanje	270.000,00 KM	400.000,00 KM	588.000,00 KM	560.950,00 KM	0,00 KM
Jednokratne novčane pomoći	263.250,00 KM	305.000,00 KM	329.000,00 KM	360.020,00 KM	219.750,00 KM
Naknade za podizanje spomen obilježja	25.810,00 KM	30.000,00 KM	128.410,00 KM	145.920,00 KM	18.550,00 KM
Naknade troškova pokopa	79.956,00 KM	99.296,00 KM	80.410,00 KM	104.780,00 KM	60.660,00 KM
Pomoć po osnovu ratnoga priznanja ili odličja	20.000,00 KM	20.000,00 KM	20.000,00 KM	20.000,00 KM	5.000,00 KM
Obilježavanje značajnih datuma	50.000,00 KM	90.000,00 KM	150.500,00 KM	182.000,00 KM	36.700,00 KM
Subvencioniranje zapošlj. djece pog. branitelja i djece RVI		200.000,00 KM	147.552,00 KM	200.000,00 KM	100.000,00 KM
				88.750,00 KM	

Subv. doškol. stručno osposoblj. i prekv.				25.686,00 KM	
---	--	--	--	--------------	--

Izvor podataka: Evidencija Ministarstva za pitanja branitelja HNŽ/K-a

Program kroz sufinansiranje podrazumijeva zapošljavanje djece poginulih, umrlih i nestalih branitelja te djece ratnih vojnih invalida prijavljenih na evidenciji Službe za zapošljavanje, uz zasnivanje radnog odnosa na razdoblje od 12 mjeseci. Ovom mjerom Služba poslodavcu mjesečno refundira iznos neto plaće za radno mjesto koje odgovara stupnju stručnog obrazovanja, i to 800,00 KM za osobe sa završenim diplomskim i dodiplomskim studijem i 600,00 KM za osobe s ostalim stupnjem obrazovanja, dok je poslodavac dužan na istu obračunati i platiti obvezne doprinose i poreze. Realizacija programa za 2020. je u tijeku.

Tablica 60. Broj uposlenih osoba prema Programu upošljavanja u 2017., 2018. i 2019. godini

Godina	Djeca poginulih branitelja	Djeca ratnih vojnih invalida	Ukupan broj	Utrošeni novčani iznos
2017.	36		36	278.400,00 KM
2018.	26	16	42	338.400,00 KM
2019.	19	20	39	304.800,00 KM
UKUPNO	81	36	117	921.600,00 KM

Izvor podataka: Evidencija Ministarstva za pitanja branitelja HNŽ/K-a

Izdaci za osobne i obiteljske invalidnine ovise o ukupnom broju korisnika. U 2019. godini evidentirano je 10.149 korisnika, a izdvojeno je 36.903.629,41 KM.

Tablica 61. Broj korisnika i izdvajanja za invalidnine 2016.-2020.

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020. (I.-IX.)
Ukupan iznos invalidnine u KM	34.675.356,27	32.599.642,97	34.094.805,42	36.903.629,41	24.664.381,22
Ukupan broj korisnika	10.427	10.211	10.216	10.149	10.075
Ukupan broj korisnika - osobna invalidnost	7.272	7.167	7.152	7.093	6.973
Ukupan broj korisnika - obiteljska invalidnost	3.155	3.044	3.064	3.056	3.102

Izvor podataka: Evidencija Ministarstva za pitanja branitelja HNŽ/K-a

U evidenciji Službe za zapošljavanje HNŽ/K-a (podatak iz Programa stručnog osposobljavanja, veljača 2019. godine) nalazi se 4.207 razvojačenih branitelja od ukupno 30.451 nezaposlenih osoba.

Broj stambeno zbrinutih osoba braniteljskoga statusa: 77 korisnika u 77 stambenih jedinica na području grada Mostara.

Nužno je uspostaviti mehanizme učinkovite komunikacije javne uprave s građanima i stvoriti partnerstvo sa sektorom civilnoga društva u provedbi razvojnih politika.

Sigurnost građana

Sigurnost građana je važna pretpostavka održivom razvitku društva na svim razinama. Poslove i zadatke javne sigurnosti u HNŽ/K-u obavlja Ministarstvo unutarnjih poslova. Zakonom o unutarnjim poslovima HNŽ/K-a („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj: 2/98, 4/01, 3/02, 1/03, 2/06, 5/08 i 6/08) utvrđeni su unutarnji poslovi iz nadležnosti HNŽ/K-a koje Ministarstvo unutarnjih poslova HNŽ/K-a obavlja preko svojih 67 organizacijskih jedinica. Sukladno navedenom zakonu, Ministarstvo, kao jedan od čimbenika javne sigurnosti, usmjereno je na poslove i zadatke neposrednoga provođenja zakona, zaštite života i osobne sigurnosti ljudi, zaštite imovine, održavanje javnoga reda i mira, sprječavanje i otkrivanje kaznenih djela, pronalaženje i uhićenje počinitelja kaznenih djela i njihovo

privođenje mjerodavnim tijelima, kada to nije u mjerodavnosti sudske policije, obavljanje kriminalističko-tehničkih poslova, poslova kontrole i reguliranja prometa na cestama, poslova i zadataka javne sigurnosti u cestovnome i željezničkom prometu.

Segment javne sigurnosti građana na području HNŽ/K-a predstavljen je kroz analizu kriminaliteta, javnoga reda i mira i analizu sigurnosti cestovnoga prometa za razdoblje 2015. do 2019. godina kako slijedi:

Stanje kriminaliteta tijekom razdoblja 2015.-2019. godina karakterizira trend smanjenja broja kaznenih djela i prijavljenih osoba. U 2019. godini zabilježeno je 929 kaznenih djela, što je smanjenje ukupnoga broja kaznenih djela za 473 (ili 33,7%) u odnosu na 2015. godinu. U strukturi navedenoga višegodišnjeg prosjeka dominiraju kaznena djela protiv imovine - oko 60% (najčešće krađe i teške krađe). Pored imovinskih delikata, značajan udio imaju kaznena djela protiv sigurnosti javnoga prometa - oko 8% (među kojima je najviše teških kaznenih djela protiv sigurnosti javnoga prometa), kaznena djela protiv zdravlja ljudi – oko 5% (posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga i neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga), kaznena djela protiv života i tijela - oko 5% (među kojima je najviše teških tjelesnih ozljeda i lakih tjelesnih ozljeda) itd. Broj osoba protiv kojih je mjerodavnome tužiteljstvu podneseno izvješće o počinjenome kaznenom djelu smanjen je sa 795 (2015. godina) na 507 (2019. godina), dok je broj maloljetnih počinitelja u porastu, pa je s 13 počinitelja (2015. godina), 10 počinitelja (2016. godina), 4 počinitelja (2017. godina), 5 počinitelja (2018. godina) došlo do 15 počinitelja u 2019. godini. Promatrano po policijskim upravama, najveći broj kaznenih djela se dogodio na području PU Mostar - 44% kaznenih djela, zatim slijedi Policijska uprava Konjic – s 29% kaznenih djela i Policijska uprava Čapljina – s 19% kaznenih djela, a 8% kaznenih djela je, prema liniji rada, bilo u nadležnosti Sektora kriminalističke policije.

Tablica 62. Broj kaznenih djela i prijavljenih osoba od 2015. – 2019. godine

Razdoblje	Broj kaznenih djela	Broj prijavljenih osoba
2015.	1402	795
2016.	1275	755
2017.	1161	695
2018.	1020	536
2019.	929	507

Izvor podataka: Ministarstvo unutarnjih poslova HNŽ/K-a

U oblasti narušavanja javnoga reda i mira u razdoblju 2015.-2019. godina registrirano je smanjenje broja evidentiranih prekršaja i broja počinitelja prekršaja. U 2019. godini počinjeno je 705 prekršaja sa 795 počinitelja, što je smanjenje ukupnoga broja prekršaja za 320 (ili 31,2%) i broja počinitelja prekršaja za 475 (ili 37,4%) u odnosu na 2015. godinu. Prema strukturi navedenoga višegodišnjeg prosjeka, najviše prekršaja je počinjeno tučom (oko 28%), zatim svađom, vikom i nepristojnim ponašanjem (oko 18%), odbijanjem naređenja i omalovažavanjem policijskih službenika (oko 13%) i naročito drskim ponašanjem (oko 11%) itd. Prema mjestu počinjenja prekršaja, najveći broj narušavanja javnoga reda i mira se dogodio na ulicama i drugim otvorenim prostorima (70%) i u ugostiteljskim objektima (16%), a manje u školama i školskim dvorištima, u trgovačkim i zanatskim radnjama, vozilima javnoga prometa i na sportskim stadionima i dvoranama i ostalim mjestima. Promatrano po policijskim upravama, najveći broj prekršaja se dogodio na području Policijske uprave Mostar - 65% od ukupnoga broja registriranih prekršaja, zatim slijedi Policijska uprava Konjic – s 21% prekršaja te Policijska uprava Čapljina – s 14% prekršaja od ukupnoga broja registriranih prekršaja. Ovdje je važno naglasiti da su aktivnosti uposlenika Ministarstva, a posebice policijskih službenika, od početka pandemije uzrokovane koronavirusom usmjerene na provođenje mjera koje donosi Stožer

civilne zaštite HNŽ/K-a. Između ostaloga, policijski službenici provjeravaju poštuju li se mjere samoizolacije i druge donesene mjere.

Tablica 63. Kretanje broja prekršaja i počinitelja prekršaja iz oblasti javnoga reda i mira na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019.

Razdoblje	Broj prekršaja	Broj počinitelja prekršaja
2015.	1025	1270
2016.	867	976
2017.	799	941
2018.	715	825
2019.	705	795

Izvor podataka: Ministarstvo unutarnjih poslova HNŽ/K-a

Stanje sigurnosti cestovnoga prometa, po ukupnome broju prometnih nesreća, ostalo je na približno istoj razini kao i prethodnih godina. Broj prometnih nesreća je u 2018. godini povećan za 2,1% u odnosu na 2017. godinu, a 2016. godine za 9,3% u odnosu na 2015. godinu, dok je u 2019. godini došlo do smanjenja broja prometnih nesreća za 1,5% u odnosu na 2018. godinu i 4,6% u odnosu na 2015. godinu. Kada je riječ o posljedicama prometnih nesreća, iz usporednih pokazatelja koji su dani u sljedećoj tablici, razvidno je kako je rad policije na preventivno-represivnim mjerama kroz segment sigurnosti prometa rezultirao na način da je u 2019. godini došlo do smanjenja broja poginulih osoba za 17 (ili 48,6%), broja teže povrijeđenih za 29 (ili 22,3%) i broja lakše povrijeđenih za 77 (ili 9,9%) u odnosu na 2015. godinu. Prema kategoriji ceste, prometne se nesreće najčešće događaju na ulicama u naselju (42%), zatim na magistralnim cestama (41%), lokalnim cestama (8%), regionalnim cestama (7%) i „ostalim mjestima“ (2%). Najčešći uzroci prometnih nesreća u posljednjih pet godina su neprilagođena brzina vožnje, zatim klizav put, alkoholiziranost vozača i ostalo. Promatrano po policijskim upravama, najveći broj prometnih nesreća se dogodio na području Policijske uprave Mostar - 65% od ukupnoga broja prometnih nesreća, zatim slijedi Policijska uprava Konjic - 20% prometnih nesreća, te Čapljina - 15% od ukupnoga broja prometnih nesreća. Kada govorimo o ovome segmentu sigurnosti, u cilju smanjenja broja nesreća i posljedica, nužno je nastaviti modernizaciju prometnica na području HNŽ/K-a, podići razinu tehničke ispravnosti prometnih sredstava, uz njihovu propisnu primjenu u prometu, i redovito održavati prometnice i prometne znakove.

Tablica 64. Usporedni pokazatelji iz segmenta sigurnosti cestovnoga prometa na području HNŽ/K-a u razdoblju 2015.-2019.

Razdoblje	Broj prometnih nesreća			Posljedice prometnih nesreća		
	Prometnih nesreća	Prometnih nesreća s poginulim osobama	Prometnih nesreća s povrijeđenim osobama	Poginulo osoba	Teže povrijeđeno osoba	Lakše povrijeđeno osoba
2015.	2127	29	584	35	130	777
2016.	2325	20	661	22	135	893
2017.	2016	35	517	38	131	683
2018.	2059	29	545	31	112	734
2019.	2029	17	523	18	101	700

Izvor podataka: Ministarstvo unutarnjih poslova HNŽ/K-a

U svezi sigurnosnih pitanja, bitno je istaći da se utjecaj migrantske krize u Bosni i Hercegovini osjeća i na području HNŽ/K-a, koja je jedna od tranzitnih ruta migranata na putu prema zemljama Europske unije. Na području grada Mostara postoji izbjegličko-prihvatni centar „Salakovac“ u kojem pravo na

smještaj ostvaruju i migranti. Dolaskom migranata na područje HNŽ/K-a zabilježen je porast različitih oblika protupravnoga ponašanja počinjenih od strane istih, pa je ovom pitanju u narednome razdoblju potrebno posvetiti osobitu pozornost.

Sagledavajući sveukupne elemente petogodišnje analize sigurnosnih pokazatelja u oblasti kriminaliteta, javnoga reda i mira i sigurnosti cestovnoga prometa, mogu se uočiti pozitivni trendovi glede ukupnoga stanja sigurnosti na području HNŽ/K-a, ali i to da se navedeni rezultati mogu poboljšati u svim segmentima.

Podizanje učinkovitosti rada policije, jačanjem njezinih kadrovskih i organizacijskih kapaciteta, jedan je od ključnih mehanizama za postizanje optimalnih ciljeva u oblasti sigurnosti građana. U cilju jačanja učinkovitosti rada policije, potrebno je unaprijediti i normativni okvir za rad policije. Glede smještajnih kapaciteta, Ministarstvo i dalje ne raspolaže odgovarajućim smještajnim kapacitetima za sve organizacijske jedinice (lokacije za izdavanje osobnih dokumenata, objekti policijskih postaja itd.), i riječ je o problemu koji bi u narednome razdoblju trebalo i dalje kontinuirano rješavati na strateškim osnovama. Materijalno-tehnička opremljenost je na razmjerno zadovoljavajućoj razini, uz nužnu kontinuiranu nabavku novih i poboljšanje i modernizaciju postojećih kapaciteta (motorna vozila, sustav veze, uniforme, oprema za vršenje uviđaja, video nadzor, mobilni i stacionarni radarski uređaji, zaštitna sredstva, vatreno oružje, informacijsko-komunikacijski sustav, kriminalističko-tehnička oprema i drugo). Osobitu pozornost nužno je posvetiti tehničko-tehnološkim inovacijama u opremanju, kao što je nabava i ugradnja opreme za GPS pozicioniranje vozila i radio uređaja, DMS (Document Management System), dovršetak digitalizacije sustava policijske veze na području cijele HNŽ/K-a, uspostavljanje informacijsko-komunikacijskoga sustava u svim organizacijskim jedinicama za online sastanke i online obuke i drugo.

Civilna zaštita

Civilna zaštita i vatrogastvo u HNŽ/K-u organizirana je kroz Upravu za civilnu zaštitu i vatrogastvo u okviru koje funkcionira operativni centar civilne zaštite HNŽ/K-a. Od prirodnih i drugih nesreća na području HNŽ/K-a, najveće moguće opasnosti prijete od⁸:

- Potresa i, eventualno s tim povezanih, pucanja brana, što bi dovelo do nesagledivih ljudskih žrtava i materijalnih šteta,
- Poplave prouzročene prelijevanjem brana na akumulacijama «Plavni val»,
- Olujnih vjetrova od 8 i više bofora i odrona zemljišta,
- Velikih ljetnih požara i suša.

Obzirom da se kroz područje HNŽ/K-a proteže tektonski aktivan neretvanski rasjed, ova zona se smatra područjem s visokim seizmičkim rizikom (7, 8 i 9 stupanj seizmičkog intenziteta MCS ljestvice). U sektoru Civilne zaštite evidentirana je zastarjelost seizmoloških mjernih instrumenata, nedostatan broj seizmoloških postaja i nedovoljan angažman stručnoga kadra. Poplave rezultiraju velikim materijalnim štetama: poplavljena naselja, ceste, uništeni mostovi i visoki rizici po ljudske živote.

Najvažniji hidrološki ciklus prati rijeka Neretva, čija se dolina proteže od Konjica do ušća u Jadransko more. Nizvodno od Konjica do brane HE Jablanica, na duljini od približno 27 km, prostire se Jablaničko jezero. Dalje nizvodno su gradovi Jablanica, Mostar, Čapljina, s nizom manjih naseljenih mjesta. Od Konjica do Mostara, izuzev Jablanice, nema industrijskih objekata. Koncentracija industrije je na području Mostara i nizvodno.

⁸ Izvor: Procjena ugroženosti područja HNŽ/K-a od prirodnih i drugih nesreća, 2016.

Izgradnjom akumulacija na Neretvi, reducirani su valovi velikih voda, a regulacijskim radovima zaštićena su sva naselja nizvodno. U sustavu akumulacija i duž vodotoka nalaze se zaštitni vodoprivredni objekti u slivu Jadranskoga mora:

- crpna postaja „Sjekose“ Svitava s čuvarskom kućom (ukupni kapacitet 4 x 1 m³/s),
- obrambeni nasipi uz rijeku Naretvu, duljine 14.692 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Bregavu, duljine 3.091 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Krupu, duljine 12.212 m,
- obodni kanal Dračevo-Svitava i nasip uz obodni kanal, duljine 4.080 m,
- centar obrane od poplava u sklopu Upravne zgrade u Čapljini,
- obrambeni nasipi uz rijeku Tihaljina – Mlade – Trebižat, duljine 19.822 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Vriošticu, duljine 7.441 m,
- obodni kanal Probojska jaruga i nasip uz obodni kanal, duljine 1300 m,
- kanal Parilo – Brza voda, duljine 4.090 m,
- kula zatvaračnica u Kruševu (Mostarsko blato) s pripadajućim objektima, čuvarska kuća i skladište,
- glavni odvodni kanal u Mostarskom blatu, dionica kanala OK 1-1', duljine 1.108 m.

Pojava suše najčešća je u središnjemu i južnom dijelu HNŽ/K-a u ljetnim mjesecima. Vruća ljeta (iznad 40° C) i dugotrajne suše su redovita pojava, a preduvjet su za nastanak požara manjeg i većeg intenziteta. U posljednjem desetljeću su svake godine zabilježeni požari manjih razmjera.

Grmljavinske nepogode bučno praćene jakim olujnim vjetrom odnosno jakim padalinama, tučom (tj. gradom), na području HNŽ/K-a povremenoga su karaktera. Najveća nepogoda u zadnjem desetljeću dogodila se 2003. godine na području Čapljine, Neuma, Ravnog, Stoca i Mostara. Uslijed inverzije zraka, došlo je do ekstremno niskih temperatura, i do –7 °C, koje su pričinile štetu na voćnjacima, vinogradima, ratarskim kulturama i dijelom u staklenicima.

Zaštita okoliša i životne sredine, uključujući smanjenje rizika od katastrofa

Okolišnu legislativu na županijskoj/kantonalnoj razini čini set zakonskih i podzakonskih akata o okolišu: Zakon o zaštiti okoliša HNŽ/K-a („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 6/2012), Zakon o zaštiti prirode („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 12/2017), Zakon o zaštiti zraka („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 7/2014), Zakon o upravljanju otpadom HNŽ/K-a („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 6/2006), Zakon o zaštiti od buke („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 6/2018), Zakon o Fondu za zaštitu okoliša HNŽ/K-a („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 6/2012), Zakon o vodama HNŽ/K-a („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 6/2013), Pravilnik o djelatnostima, pogonima i postrojenjima koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo ako imaju okolišnu dozvolu („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 10/2012), Pravilnik o uvjetima za podnošenje zahtjeva za izdavanje okolišne dozvole za pogone i postrojenja koja imaju izdane dozvole prije stupanja na snagu Zakona o zaštiti okoliša („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 10/2012), Pravilnik o uvjetima za izdavanje suglasnosti za obavljanje stručnih poslova zaštite okoliša („Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 7/2014)⁹.

U proteklom sedmogodišnjem razdoblju (od 2013. do 2019.) izdana je ukupno 381 okolišna dozvola za pogone i postrojenja na području HNŽ/K-a, od čega je 63% izdanih dozvola iz mjerodavnosti Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a i 37% dozvola iz mjerodavnosti Federalnoga ministarstva okoliša i turizma.

⁹Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša (www.mtto-hnz-k.ba)

Tablica 65. Broj izdanih okolišnih dozvola na području HNŽ/K-a za razdoblje 2013.-2019.

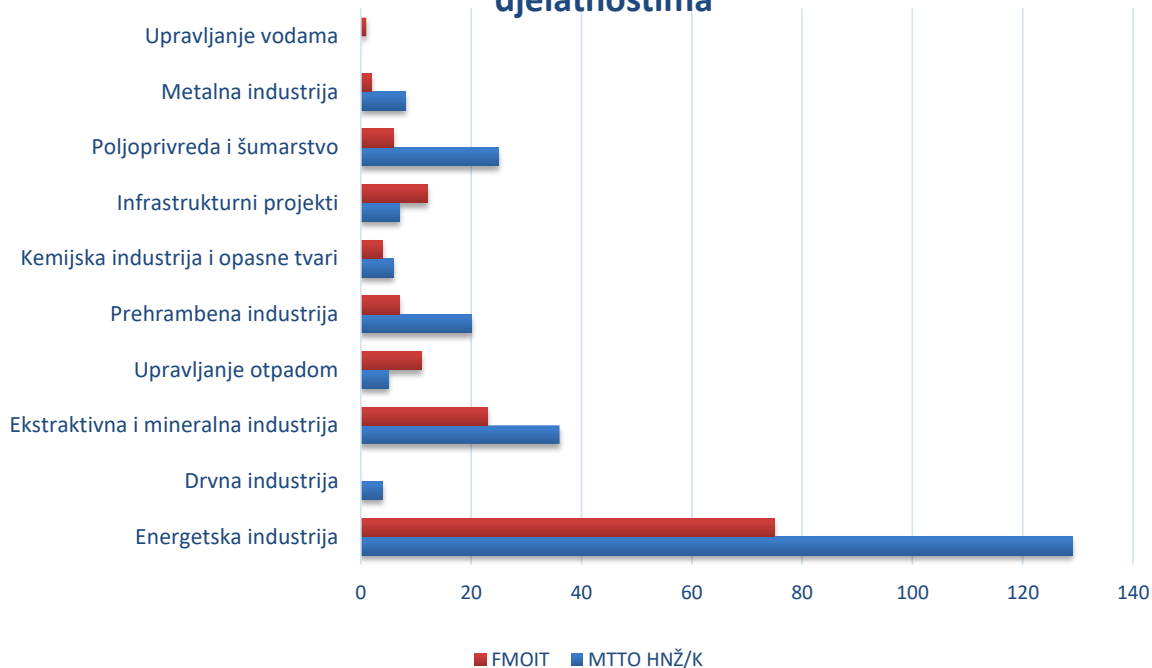
OKOLIŠNE DOZVOLE	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
MTZO HNŽ/K-a	45	43	27	28	21	35	41
FMOIT	43	14	12	14	21	17	20
UKUPNO	88	57	39	42	42	52	61

Izvor podataka: Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a (mtto-hnz-k.ba) i Federalno ministarstvo okoliša i turizma (fmoit.gov.ba)

Prema djelatnostima, najveći je broj izdanih okolišnih dozvola u županijskoj nadležnosti iz sljedećih sektora: energetske industrije (129), ekstraktivne i mineralne industrije (36) i poljoprivrede i šumarstva (25). Slično je i s okolišnim dozvolama u nadležnosti Federacije, gdje, uz energetske industriju (75) i ekstraktivnu i mineralnu industriju, dominiraju i okolišne dozvole koje obuhvaćaju infrastrukturne projekte (12). Obzirom na predstojeće procese transponiranja okolišne legislative EU-a (osobito Direktive 2010/75 EU-a o industrijskim emisijama) u nacionalno okolišno zakonodavstvo (u procesu usvajanja novi zakon o zaštiti okoliša F BiH), u narednome razdoblju očekuju se značajnije promjene u broju izdanih okolišnih dozvola, osobito iz sektora energetike i upravljanja vodama

Grafikon 17. Okolišne dozvole u HNŽ/K-u prema djelatnostima za razdoblje 2013.-2019.

Broj izdanih okolišnih dozvola u HNŽ/K prema djelatnostima

Izvor podataka: Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a (mtto-hnz-k.ba) i Federalno ministarstvo okoliša i turizma (fmoit.gov.ba)

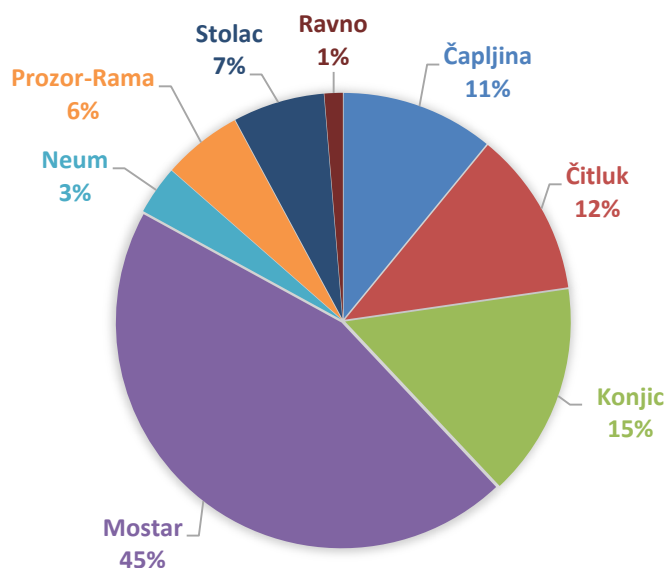
Iz mjerodavnosti Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a, u razdoblju od 2013. do 2019. godine, izdane su ukupno 182 dozvole za obnovljene pogone i postrojenja, 36 dozvola za nove pogone i postrojenja i 22 dozvole za postojeće pogone i postrojenja. Najveći broj izdanih okolišnih dozvola zabilježen je u Mostaru (45%).

Tablica 66. Okolišne dozvole iz mjerodavnosti MTTO HNŽ/K-a prema vrstama djelatnosti za razdoblje 2013.-2019.

Vrste okolišnih dozvola	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Novi pogoni i postrojenja	10	4	6	8	4	2	2
Postojeći pogoni i postrojenja	9	9	1	2	1		
Obnovljeni pogoni i postrojenja	26	30	20	18	16	33	39
Ukupno	45	43	27	28	21	35	41

Izvor podataka: Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a (mtto-hnz-k.ba)

Grafikon 18. Okolišne dozvole iz mjerodavnosti MTTO HNŽ/K-a prema gradovima/općinama za razdoblje 2013.-2019.

Izvor podataka: Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a (mtto-hnz-k.ba)

Reljefne i klimatske značajke

Reljefne značajke HNŽ/K-a obuhvaćaju dva pojasa: brdsko-planinski pojas (od 700 do 1.200 mnv i više) i mediteranski pojas (do 700 mnv). Od ukupne površine teritorija HNŽ/K-a, 66,58% predstavlja planinski pojas, a 33,42% mediteranski pojas¹⁰.

Zbog svoga specifičnoga položaja, HNŽ/K ima jedinstvenu krajobraznu raznolikost koja obuhvaća kontinentalne i primorske i nizinske i planinske krajolike. Na sjeveru prevladavaju visoke hercegovačke planine, koje se postupno spuštaju do Jadranskoga mora, dok u središnjem dijelu HNŽ/K-a dominira

¹⁰Prostorna osnova HNŽ/K-a

rijeka Neretva. Prema konfiguraciji terena mogu se izdvojiti četiri nadmorska horizonta ili klimatske cjeline:

- < 100 mnv – nizinska: gradovi Mostar i Čapljina te općine Stolac, Čapljina i Neum;
- 100 – 300 mnv – središnja: općine Čitluk, Ravno i Jablanica;
- 300 – 700 mnv – viša: općina Konjic;
- > 700 mnv – visoka: općina Prozor-Rama.

Zbog svoga položaja i velike heterogenosti prostora, područje HNŽ/K-a obuhvaća tri klimatska pojasa: mediteranske, kontinentalne i planinske klime. Godišnje vrijednosti važnijih meteoroloških pojava prikazane su u Tablici 67.

Tablica 67. Vrijednosti važnijih meteoroloških pojava u HNŽ/K-u (2015.- 2019. godina)

METEOROLOŠKE POJAVE	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Srednje godišnje vrijednosti					
Tlak zraka (mb)	1.005,5	1004,6	1005,0	1003,2	1003,4
Temperatura zraka (°C)	16,2	15,8	16,0	16,6	16,4
Relativna vlažnost zraka (%)	65	67	65	69	67
Oblačnost (osmina)	3,2	3,8	3,2	3,7	3,4
Godišnje vrijednosti					
Apsolutna max. temperatura zraka (°c)	41,9	38,2	41,9	38,2	40,6
Apsolutna min. temperatura zraka (°c)	-3,4	-3,8	-9,3	-4,9	-3,8
Količina padalina (l/m2)	1.326,4	1394,1	1272,4	1475,4	1557,0
Broj dana s padalinama (≥ 0,1 mm)	97	136	98	142	140
Broj dana sa snježnim pokrivačem (> 1 cm)	0	0	0	1	3
Maksimalna visina snježnog pokrivača (cm)	0	0	0	3	11
Trajanje sisanja sunca (sati)	2.608,7	2.370,3	2.626,9	2.322,5	2.402,2

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku, 2020.

Za sjeverne dijelove HNŽ/K-a (općine Prozor-Rama, Konjic i Jablanica) značajna je prijelazna mediteransko–kontinentalna klima, dok viši dijelovi imaju planinsku klimu, s umjereno toplim ljetima (18°C do 20°C) i hladnim zimama (-2°C do -4°C). Padaline su ravnomjerno raspoređene, u vidu kiše i snijega, a snježni pokrivač traje u prosjeku jedan do dva mjeseca. Srednja godišnja oblačnost je između 52% i 69%. Insolacija je najizraženija u srpnju i kolovozu, dok svoj minimum doseže u prosincu. Područje kontinentalne klime u HNŽ/K-u se odlikuje toplim ljetima (20°C do 24°C) i manje blagim zimama (0°C do 5°C). Najtopliji mjeseci su srpanj i kolovoz, a najhladniji siječanj i prosinac. Padaline su raspoređene tijekom cijele godine, s manje izraženim maksimumima u proljeće i jesen. Oblačnost je umjerena, a insolacija iznosi više od 2.000 sati godišnje. Središnji dio HNŽ/K-a (područje Mostara i južni dio koji obuhvaća područja Čapljine, Čitluka, Stoca, Ravnog i Neuma) ima značajke mediteranske klime.

Zbog razmjerne blizine Jadranskoga mora, srednje siječanjske temperature su razmjerno visoke, 3°C - 5°C, dok su ljeta suha i vruća, s vrijednostima apsolutnih maksimalnih temperatura od 40°C - 45°C¹¹.

Kvaliteta zraka

Zahvaljujući povoljnim klimatološkim uvjetima, a poglavito prirodnoj prozračnosti ovoga područja, procjenjuje se da je kvaliteta zraka na području HNŽ/K-a općenito zadovoljavajuća obzirom na **nedostatne podatke i nepostojanje sustavnih višegodišnjih mjerenja pokazatelje kvalitete zraka**. Mjerne postaje za kvalitetu zraka nalaze se samo na području grada Mostara, gdje postoje raniji podaci s dvije postaje kojima upravljaju Zavod za javno zdravstvo HNŽ/K-a i FPMOZ Sveučilišta u Mostaru. Za obje mjerne postaje nisu dostupni noviji podaci obzirom da mjerne postaje ili nisu u funkciji ili mjere samo pojedine pokazatelje kvalitete zraka. Noviji podaci (2020. godina) postoje za područje u južnome dijelu širega područja Mostara, gdje su obavljena mjerenja koncentracija onečišćujućih tvari u ambijentalnom zraku¹².

Tablica 68. Rezultati mjerenja kvalitete zraka na dva lokaliteta (MM1 i MM2) poddionice Koridora Vc, Mostar jug – tunel Kvanj.

ONEČIŠĆUJUĆA TVAR	IZMJERENA VRIJEDNOST ZA MM1	IZMJERENA VRIJEDNOST ZA MM2	GRANIČNE VRIJEDNOSTI*
CO (mg/m ³)	0,26	0,17	-
SO ₂ (µg/m ³)	8,27	5,38	LV=350
O ₃ (µg/m ³)	79,02	51,36	TV=120
NO (µg/m ³)	10,93	7,10	-
NO ₂ (µg/m ³)	24,15	15,70	LV=200
NO _x (µg/m ³)	35,08	22,80	-
PM ₁₀ (µg/m ³)	37,42	18,21	-

* *Pravilnik o načinu vršenja praćenja kvalitete zraka i definiranju vrsta onečišćujućih tvari, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvalitete zraka, „Službene novine F BiH”, broj 1/12 i 59/19 (LV – granična vrijednost; TL – granica dopuštenog odstupanja; TV – ciljna vrijednost)*

Prema dostupnim podacima, periodična onečišćenja koja ne prelaze granične vrijednosti odnose se uglavnom na nešto više koncentracije lebdećih čestica i dušikovih oksida i troposferskog ozona (tijekom sunčanoga vremena), koja se najčešće javljaju iz stacionarnih izvora (ložišta u kućanstvima tijekom zimskih mjeseci) i mobilnih izvora (prometa), kao i tijekom periodičnih požara.

Uvidom u evidencije Registra o postrojenjima i onečišćivačima Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba) za razdoblje od 2015. do 2017. godine, utvrđeno je da se onečišćenja zraka na području HNŽ/K-a u najvećem opsegu, što je i očekivano, odnose na emisije oksida ugljika (CO₂ i CO) i dušika (NO_x/NO₂) i lebdećih čestica (PM₁₀). Najčešći izvori onečišćenja zraka, prema navedenom registru, pripadaju sektorima ekstraktivne i mineralne industrije, metalne i prehrambene industrije, energetike, graditeljstva i upravljanja otpadom.

Tablica 69. Emisije u zrak na području HNŽ/K-a u razdoblju od 2015. do 2017. godine

ONEČIŠĆUJUĆA TVAR	UKUPNO (KG/GOD)
-------------------	-----------------

¹¹Prostorna osnova HNŽ/K-a

¹²Izvešće o mjerenjima kvalitete zraka na lokalitetu poddionice Koridora Vc, Mostar jug – tunel Kvanj

	2015.	2016.	2017.
CINK I SPOJEVI (KAO ZN)	5,5 x 10 ⁴	105,59	2 x 10 ⁻⁵
NIKAL I SPOJEVI (KAO NI)	11,4	24,1	-
BAKAR I SPOJEVI (KAO CU)	11,4	22,6	-
KROM I SPOJEVI (KAO CR)	11,4	22,9	-
KLOR I ANORGANSKI SPOJEVI (KAO HCL)	1.120,8	1.359,5	-
KADMIJ I SPOJEVI (KAO CD)	-	-	6 x 10 ⁻⁸
OLOVO I SPOJEVI (KAO PB)	-	-	6 x 10 ⁻⁶
OKSIDI SUMPORA (SO _x /SO ₂)	1,1 x 10 ⁴	2,6 x 10 ⁵	824,08
UGLIČNI DIOKSID (CO ₂)	2,9 x 10 ⁷	2,0 x 10 ⁸	8,5 x 10 ⁷
UGLIČNI MONOKSID (CO)	4,2 x 10 ⁴	1,0 x 10 ⁶	4,4 x 10 ⁵
OKSIDI DUŠIKA (NO _x /NO ₂)	3,7 x 10 ⁵	3,1 x 10 ⁶	1,3 x 10 ⁶
ČESTICE (PM ₁₀)	5.373,4	1,8 x 10 ⁵	7,5 x 10 ⁴
POLICIKLIČKI AROMATSKI UGLJIKOVODICI (PAH)	3,1 x 10 ⁴	2,5 x 10 ⁵	0,607
NEMETANSKI HLAPLJIVI ORGANSKI SPOJEVI (NMVOC)	5,3 x 10 ⁴	4,4 x 10 ⁵	1,8 x 10 ⁵
UKUPNO:	29.434.082,85	204.810.987,12	87.439.126,87

Izvor podataka: Registar o postrojenjima i onečišćenjima Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba).

Zemljište

Na prostoru HNŽ/K-a zastupljeni su vrlo raznoliki tipovi tala, među kojima su najrasprostranjenija sljedeća tla: crnica na vapnencu i dolomitu – kalkomelanosol (126.301 ha ili 28,9%), smeđe tlo na vapnencu i dolomitu – kalkambisol (107.123 ha ili 24,5%) i rendzine (46.116 ha ili 10,6%)¹³.

Od ukupne površine HNŽ/K-a (440.100 ha), najveće površine obuhvaćene su poljoprivrednim (185.906 ha ili 42,24%) i šumskim zemljištem (187.505 ha ili 42,61%)¹⁴. Zemljišta su od II. do VIII. bonitetne kategorije, a najzastupljenija je VII. kategorija¹⁵.

Tablica 70. Poljoprivredna površina po kategorijama korištenja u HNŽ/K-u

POLJOPRIVREDNA POVRŠINA (HA)	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Obradiva površina (oranice, vrtovi, voćnjaci, vinogradi, livade)	59.296	59.296	50.681	50.681	83.273
Pašnjaci	107.427	107.427	107.427	107.427	102.633
Ribnjaci	3	3	3	3	0
Trstici i bare	10	10	10	10	1
UKUPNO	166.736	166.736	158.121	158.121	185.906

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka, 2016.-2020.

U proteklom se petogodišnjem razdoblju na području HNŽ/K-a bilježi i povećanje ukupne površine obradivoga poljoprivrednog zemljišta koje se odnosi na oranice i vrtove za 7.623 ha. Najveća povećanja zabilježena su u općini Prozor-Rama (3.315 ha), gradu Mostaru (2.571 ha) i općini Stolac (2.138 ha),

¹³Pedološka karta HNŽ/K-a (1:25 000)

¹⁴ Federalni zavod za programiranje razvitka, 2020.

¹⁵Studija - Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, 2009.

dok je najveće smanjenje ukupne površine obradivoga zemljišta u proteklom razdoblju u općini Konjic (1.016 ha).

Tablica 49. Ukupno obradivo zemljište (oranice, vrtovi, bašte) u HNŽ/K-u

UKUPNO OBRADIVO ZEMLJIŠTE	2015.		2016.		2017.		2018.		2019.	
	P (ha)	% neobr. zemlj.	P (ha)	% neobr. zemlj.	P (ha)	% neobr. zemlj.	P (ha)	% neobr. zemlj.	P (ha)	% neobr. zemlj.
Čapljina	3.815	70,6	3.815	70,6	3.815	70,5	4.244	63,6	4.224	64,0
Čitluk	2.908	69,3	2.908	69,3	2.908	69,3	2.810	69,0	2.808	69,1
Jablanica	349	5,7	349	5,7	349	5,7	391	13,6	391	13,6
Konjic	5.159	56,7	5.159	56,7	5.159	56,7	4.156	48,0	4.143	48,2
Mostar	2.952	22,7	2.952	22,7	2.952	22,7	5.493	55,1	5.523	54,8
Neum	812	0,0	812	0,0	812	0,0	339	0,0	865	61,6
Prozor-Rama	485	16,5	485	16,5	485	16,5	3.800	92,6	3.800	91,8
Ravno	1.546	0,0	1.546	0,0	1.546	84,9	1.757	87,6	1.757	89,6
Stolac	1.499	56,4	1.499	56,4	1.499	56,4	3.638	86,2	3.637	84,2
Ukupno:	19.525	56,5	19.525	56,5	19.525	56,5	26.628	67,2	27.148	67,7

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka, 2016.-2020.

Najveće površine šumskoga zemljišta su na područjima koja administrativno pripadaju Općini Konjic, Gradu Mostaru i Općini Prozor-Rama. Ukupna zaliha drvene mase procjenjuje se na 14.014.000 m³ ili 458 ha/m³, a nešto više od polovice drvene mase (50,12%) nalazi se području općine Konjic. U HNŽ/K-u, ukupna proizvodnja šumskih drvnih sortimenata je u 2019. godini iznosila 62 tisuće m³, a manja je za 7,5% u odnosu na 2018. godinu. Proizvodnja trupaca bjelogorice iznosila je 35,5%, dok je proizvodnja ogrjevnoga drveta činila 62,9% od ukupne proizvodnje u 2019. godini¹⁶. Šumski sektor u HNŽ/K-u susreće se s brojnim problemima koji su poglavito posljedica nedostatka legislative i planskih dokumenata iz oblasti šumarstva (zakona o šumama i šumskogospodarske osnove HNŽ/K-a). Osim navedenoga, značajan problem u gospodarenju šumama na području HNŽ/K-a predstavljaju zaostala minska polja, neeksplozirana minska sredstva i učestali požari.

Tablica 72. Površine šumskoga zemljišta i drvena masa u 2019. godini

Šumsko zemljište	Površina u ha	Površina u ha (%)	Drvena masa u 000 m ³	Drvena masa u 000 m ³ (%)	Drvena masa po ha/m ³	Drvena masa po ha/m ³ (%)
Čapljina	7.600	4,05	99	0,71	13	2,84
Čitluk	8.994	4,80	297	2,12	33	7,21
Jablanica	13.995	7,46	1.413	10,08	101	22,05
Konjic	50.901	27,15	7.024	50,12	138	30,13
Mostar	42.048	22,43	3.196	22,81	76	16,59
Neum	7.106	3,79	14	0,10	2	0,44
Prozor-Rama	23.091	12,31	1.478	10,55	64	13,97
Ravno	10.770	5,74	194	1,38	18	3,93
Stolac	23.000	12,27	299	2,13	13	2,84
Ukupno:	187.505	100	14.014	100	458	100

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka, 2016.-2020.

¹⁶ Federalni zavod za programiranje razvitka, 2020.

Neracionalno korištenje zemljišta i neplansko gospodarenje smatraju se glavnim uzročnicima gubitka tla, a osobito kvalitetnih tala, koja ionako predstavljaju ograničen resurs u HNŽ/K-u. Najznačajnijim uzrocima oštećenja zemljišta u HNŽ/K-u smatraju se procesi onečišćenja, degradacije i destrukcije tla¹⁷. Postojeći podaci o ispuštanjima onečišćujućih tvari u tlo na području HNŽ/K-a¹⁸ su nepotpuni i nedostatni za kvalitetnu procjenu stanja ovoga resursa koja se temelji na pojedinačnim i sporadičnim istraživanjima.

Onečišćenja tla teškim metalima, prema dostupnim podacima, nisu prisutna u značajnijem broju, a zabilježen je manji broj uzoraka tla s višim sadržajem bakra, kadmija i olova¹⁹. Stanje kvalitete tla dobro je glede prisutnosti ostataka pesticida, odnosno aktivnih tvari u tlu poljoprivrednih površina²⁰. Među aktivnim tvarima u tlu pod kulturama na području HNŽ/K-a najčešće su uočeni ostaci boskalida, fluopirama i tebukonazola. Vrijednosti ostataka pesticida u analiziranim uzorcima tla na području HNŽ/K-a bile su niže u odnosu na dostupne podatke za tla u Europi.

U HNŽ/K-u najčešća je degradacija tla erozijom uslijed nepravilnoga načina njegove obrade ili intenzivne sječe šuma. Teži oblik oštećenja tla je njegova destrukcija kada tlo u potpunosti gubi svoju proizvodnu zadaću. Destrukcija tla može biti privremena ili trajna, a na području HNŽ/K-a najčešći uzroci destrukcije su površinski kopovi, šljunokopi, odlagališta industrijskoga i komunalnog otpada, posljedice ratnih aktivnosti, izgradnja naselja i industrije i prometnice²¹.

Vodni resursi i kvaliteta voda

Područje HNŽ/K-a obiluje vodnim resursima, pod kojim je ukupno 5.997,09 ha ili 1,37% ukupne površine²². Na području HNŽ/K-a dobro je razvijena nadzemna i podzemna hidrološka mreža, čiju okosnicu čini rijeka Neretva sa svojim pritokama. Svojim najvećim dijelom Neretva teče područjem Federacije BiH, odnosno HNŽ/K-a, a veličina hidrografske slivne površine u FBiH iznosi 5.745 km²²³. U svom gornjem toku, Neretva teče kanjonom i prima desne pritoke: Jasenicu, Rakitnicu, Trešanicu, Kraljušnicu, Neretvicu i Ramu, dok su njezine lijeve pritoke: Šištica i Baštica. Gornji tok Neretve, sa širim okruženjem, predstavlja područje velikih prirodnih vrijednosti koje su sačuvane u njihovom prirodnome, izvornom stanju, a osim brojnih kanjona, klisura i vrela, tu su i jezera poput Boračkog i Blatačkog. U srednjem toku, nizvodno od grada Jablanice, Neretva prima desne pritoke: Doljanku i Drežanku. Ovaj dio toka Neretve i njezinih pritoka je značajno izmijenjen izgradnjom hidroelektrana: HE Jablanica, HE Rama, HE Grabovica, HE Salakovac i HE Mostar. U donjem toku, nizvodno od Mostara, Neretva formira dolinu, a značajka ovoga dijela toka Neretve je i dotok voda iz krških polja podzemnim tečenjem i pritokama rijeka Radobolje, Jasenice, Trebižata, Bune, Bregave i Krupe.

Analize kvalitete površinskih voda, koju provodi Agencija za vodno područje Jadranskog mora Mostar (razdoblje 2016.-2019.)²⁴, pokazuju **visoko ili dobro ekološko stanje prirodnih tekućica, odnosno maksimalan ekološki potencijal za izmijenjena vodna tijela na području HNŽ/K-a**, što je sukladno važećoj zakonskoj regulativi (Odluka o karakterizaciji površinskih i podzemnih voda, referentnim

¹⁷ Studija - Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, 2009.

¹⁸ Registar ispuštanja onečišćivača u zemljište, Federalno ministarstvo okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba)

¹⁹ Studija - Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, 2009.

²⁰ *Pesticide Control and Reduction, Interreg IPA Hrvatska-Bosna i Hercegovina-Crna Gora*, 2017HR-BA-ME277 (2017.-2019.).

²¹ Studija - Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, 2009.

²² Studija - Karta uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ/K-a, 2009.

²³ Prostorna osnova HNŽ/K-a

²⁴ Agencija za vodno područje Jadranskog mora, 2016.-2019.

uvjetima i parametrima za ocjenu stanja voda i monitoring voda („Službene novine Federacije BiH“, broj 1/14); Okvirna direktiva o vodama (2000/60/EZ)).

Tablica 73. Rezultati praćenja voda tekućica u četverogodišnjem razdoblju (2016.-2019.) na području HNŽ/K-a (SI – indeks saprobnosti; ekološko stanje: VES – visoko ekološko stanje, DES – dobro ekološko stanje; ekološki potencijal: MEP – maksimalan ekološki potencijal)

Postaje (tipologija)	2016.			2017.			2018.			2019.		
	SI/kvaliteta vode		Ek. stanje/ potencijal	SI/kvaliteta vode		Ek. stanje/ potencijal	SI/kvaliteta vode		Ek. stanje/ potencijal	SI/kvaliteta vode		Ek. stanje/ potencijal
	UK	K	ukupno	UK	K	ukupno	UK	K	ukupno	UK	K	ukupno
Bijela Salakovac (12a)							1,72	I-II	VES			
Blurčića potok (10a)							1,66	I-II	DES			
Bregava-uzv. od Stoca (12a)	1,57	I-II	VES	1,56	I-II	VES						
Bregava ušće (12a)										1,72	I-II	DES
Buna - ušće (10a)	1,63	I-II	DES	1,69	I-II	DES						
Bunica-izvor (12a)	1,51	I-II	VES	1,44	I	VES						
Diva Grabovica (12a)										1,77	I-II	VES
Drežanka (12a)	1,6	I-II	VES									
Drežanka-ušće (12a)										1,68	I-II	VES
Dušica (10a)				1,74	I-II	DES						
Jasenica (10a)				1,8	I-II	DES						
Kraljušćica (10b)							1,72	I-II	DES			
Krupa (JIVT)				1,86	II	MEP						
Lištica - Polog (JIVT)				1,59	I-II	MEP						
Ljubunačka rijeka (15a)							1,75	I-II	DES			
Ljuta (10a)	1,65	I-II	DES									
Moščenuša (15a)				1,48	I	VES						
Neretva-uzv. od Glavatičeva (10a)	1,45	I	VES	1,44	I	VES				1,42	I-II	VES
Neretva-uzv. od Konjica (14a)							1,69	I-II	DES			
Neretva-Raštani (JIVT)			MEP	1,6	I-II	MEP						
Neretva-Bačevići (JIVT)			MEP	1,75	I-II	MEP						

Neretva-Žitomislići (JIVT)	1,64	I-II	MEP	1,76	I-II	MEP	1,79	I-II	MEP	1,72	I-II	MEP
Neretva ADA (JIVT)							1,67	I-II	MEP			
Neretva-Višići (JIVT)	1,85	II	MEP	1,64	I-II	MEP						
Neretva Dračevo (JIVT)										1,88	II	MEP
Neretvica-ušće (10b)	1,64	I-II	DES									
Nevizdračica (10b)							1,61	I-II	DES			
Ostrožac (16)							1,68	I-II	DES			
Radobolja (12a)				2,1	II	DES						
Rakitnica (8b)							1,69	I-II	DES			
Ravančica (12a)										1,73	I-II	VES
Slatinica (10a)										1,62	I-II	DES
Suvava (10a)										1,7	I-II	DES
Šanica (12a)							1,63	I-II	VES			
Trebižat - ušće (12a)			DES	1,76	I-II	DES	1,75	I-II	DES			
Trešanica (JIVT)										1,59	I-II	MEP
Ugošćica (10b)										1,58	I-II	DES
Zagradačka rijeka (15b)										1,68	I-II	DES

Rezultati provedenih praćenja stajaćica također ukazuju na **dobro do visoko ekološko stanje prirodnih, donosno dobar do maksimalan ekološki potencijal umjetnih stajaćica**. Što se tiče morskih ekosustava, za postaju na moru u Neumu zabilježeno je **dobro do visoko ekološko stanje i oligotrofan status** u proteklom četverogodišnjem razdoblju.

Tablica 74. Rezultati praćenja voda stajaćica u četverogodišnjem razdoblju (2016.-2019.) na području HNŽ/K-a (SI – indeks saprobnosti; ekološko stanje: VES – visoko ekološko stanje, DES – dobro ekološko stanje; ekološki potencijal: MEP – maksimalan ekološki potencijal)

Postaje (tipologija)	2016.			2017.			2018.			2019.					
	SI/kvaliteta vode		Ek. potencijal	SI/kvaliteta vode		Ek. potencijal	Trofija	SI/kvaliteta vode		Ek. potencijal	Trofija				
	UK	K	ukupno	UK	K	ukupno		UK	K	ukupno					
Akumulacija Jablanica (JVIT)								1,75	I-II	DEP	oligo/mezo	1,6	I-II	DEP	mezo

Akumulacija Grabovica (JIVT)	1,56	I-II	DEP					1,78	I-II						
Akumulacija Salakovac (JIVT)	1,53	I-II	DEP	1,52	I-II	DEP	mezo					1,55	I-II	DEP	oligo
Akumulacija Mostar (JVIT)												1,62	I-II	MEP	oligo
Akumulacija Rama (JIVT)	1,58	I-II	DEP	1,68	I-II	DEP	mezo	1,74	I-II	DEP	oligo/mezo	1,75	I-II	DEP	mezo
Blidinjsko jezero (JII)								1,54	I-II	DES	mezo				
Boračko jezero (JIII)				1,53	I-II	DES	mezo					1,45	I	VES	oligo
Deransko jezero (JIVT)	1,56	I-II	DEP	1,72	I-II	DEP	oligo					1,77	I-II	DEP	mezo
GKB (Trebišnjica)-JIVT				1,59	I-II	DEP	mezo/eu	1,59	I-II	MEP	mezo	1,64	I-II	MEP	oligo

Tablica 75. Rezultati praćenja mora u četverogodišnjem razdoblju (2016.-2019.) (ekološko stanje: VES – visoko ekološko stanje, DES – dobro ekološko stanje; trofija: oligo – oligotrofno).

Postaja	2016.		2017.		2018.		2019.	
	Ek. Stanje	Trofija	Ek. Stanje	Trofija	Ek. Stanje	Trofija	Ek. Stanje	Trofija
More Num (PM_1)	DES	oligo	DES	oligo	VES	oligo	DES	oligo

Prostor HNŽ/K-a obiluje atraktivnim prirodnim ljepotama uz vodotoke rijeka pogodnim za turizam i rekreaciju. Za rekreacijske aktivnosti potrebno je osigurati najmanje dobro stanje voda (I. i II. kategorije kvalitete), a u svrhu očuvanja vrijednih vodnih resursa HNŽ/K-a nužno je njihovo održivo korištenje. Većina voda koje se koriste za kupanje na prostoru HNŽ/K-a ima dobro mikrobiološko stanje, osim dvije plaže na Neretvi (Carinski most i Stari most) čije je stanje ocijenjeno lošim zbog povećanoga sadržaja koliformnih bakterija.

Tablica 76. Rezultati praćenja mikrobiološkoga stanja voda za kupanje (2016.-2018.)

Postaja	Mikrobiološko stanje		
	2016.	2017.	2018.
Boračko jezero	dobro	dobro	dobro
Bunica, ušće			dobro
Drežanka, ušće			dobro
Gračac, HE Jablanica	dobro	dobro	dobro
Neretva, HE Mostar			dobro
Neretva, Jaz Čapljina			dobro
Neretva, plaža Carinski most	loše	loše	loše
Neretva, plaža Ostrožac	dobro	dobro	dobro

Neretva, plaža Stari most			loše
Neum, plaža hotela Neum	dobro	dobro	dobro
Neum, plaža hotela Sunce	dobro	dobro	dobro
Neum, plaža hotela Zenit	dobro	dobro	dobro
Rama, Ramsko jezero		dobro	dobro

Vode u krškim područjima vrlo su osjetljive na negativne vanjske utjecaje. Zbog specifične povezanosti podzemnih i nadzemnih tokova, vrlo brzog procjeđivanja kroz vapnenačku podlogu i slabije mogućnosti samopročišćavanja (autopurifikacije), dospjelo onečišćenje se vrlo brzo širi i izbija u otvorene vodotoke. Kako su krška područja bogata podzemnim vodama visoke kakvoće, iznimno značajnim u vodoopskrbi, svako onečišćenje površinske vode dopijeva u podzemlje, gdje može onečistiti izvore i vrela. Stoga njihova zaštita dobiva osobito na značaju, obzirom na specifičnost i osjetljivost krškoga terena, i mnogostruko je složenija u odnosu na područja drukčijih litoloških i hidrogeoloških obilježja. Jedan od čestih izvora onečišćenja su otpadne vode iz industrije koje se ispuštaju u površinske ili podzemne recipijente. Osim toga, pojava antropogene **eutrofikacije**, uslijed neplanske urbanizacije i neodržive poljoprivredne prakse, također može biti uzrokom poremećaja vodnih ekosustava. Eutrofikacija je prirodna pojava koja uslijed različitih čimbenika, povećanja koncentracije hranjivih tvari, poglavito dušika i fosfora ili biološkog onečišćenja, odnosno unosa alohtonih/invazivnih vrsta, može biti izrazito ubrzana, što dovodi do smanjenja uporabne vrijednosti vode. Rizik od ubrzanih eutrofikacijskih promjena naročito je izražen u ekosustavima stajaćica iako pod rizikom mogu biti i tekućice. Prema procjeni rizika zaštićeno je 10 vodnih tijela²⁵, koja se nalaze ili zahvaćaju dio teritorija HNŽ/K-a, kao područja podložna eutrofikaciji i osjetljiva na nitrata.

U cilju zaštite površinskih i podzemnih voda, i općenito okoliša, potrebno je što prije donijeti mjere koje se poglavito odnose na povećanje stupnja obuhvaćenosti kanalizacijskih sustava uređajima za pročišćavanje otpadnih voda odgovarajućeg kapaciteta i stupnja pročišćavanja. Također je potrebno izraditi planove za zaštitu kvalitete vode na županijskim i lokalnim razinama te uspostaviti učinkovit sustav nadzora kvalitete površinskih i podzemnih voda, sukladno važećoj legislativi (Zakon o vodama, „Službene novine Federacije BiH“, broj 70/06; Okvirna direktiva o vodama, 2000/60/EZ).

Tablica 77. Zaštićena područja podložna eutrofikaciji u HNŽ/K-u

ZAŠTIĆENA VODNA PODRUČJA	POVRŠINA POD ZAŠTITOM (HA)
OSJETLJIVA PODRUČJA	
JABLANIČKO JEZERO (BA_NTRB_NER_8 I BA_NTRB_NER_7)	5.065,93
RAMSKO JEZERO (BA_NTRB_RAMJ_1)	3.972,27
TREBIŠNJICA GKB (BA_NTRB_TREBIS_1)	4.334,17
MANJE OSJETLJIVA PODRUČJA	
LUKOČ (BA_NTRB_LUKO_2)	1.973,90
BORAČKO JEZERO (BA_NTRB_BORJ)	267,44
SVITAVSKO JEZERO (BA_NTRB_MATS_1)	2.734,24
DERANSKO JEZERO (BA_NTRB_DER)	947,63
AKUMULACIJA HE SALAKOVAC (BA_NTRB_NER_4)	794,59
AKUMULACIJA HE GRABOVICA (BA_NTRB_NER_5)	352,86
BLIDINJSKO JEZERO (BA_NTRB_BLIDJ)	3.234,50

²⁵Rješenje o proglašenju zaštićenih područja podložnih eutrofikaciji i osjetljivim na nitrata u Federaciji BiH, Federalno ministarstvo okoliša i turizma (br. 04-23-367/18)

Biološka raznolikost i zaštićena područja

Velika heterogenost prostora, očuvanost i raznovrsnost kopnenih i vodenih staništa, specifična geološka prošlost i raznovrsnost reljefnih oblika i klimatskih čimbenika uvjetovali su visok stupanj biološke raznolikosti na području HNŽ/K-a. **Specifičnost florističkih elemenata** ovoga područja uvjetovana je prijelazom iz mediteranske regije u brdsko-planinsko područje, što rezultira velikom raznolikošću biljaka na razmjerno malom prostoru. Visoke planine poput Prenja, Čvrsnice i Veleža, kao i krške livade, močvarna i vlažna staništa i kanjoni rijeka u HNŽ/K-u, staništa su brojnim endemičnim, ugroženim, rijetkim i reliktnim vrstama i predstavljaju veliko prirodno bogatstvo ovoga područja. Posebna osobitost HNŽ/K-a su i stenoendemične vrste koje nastanjuju isključivo dolomitni kompleks Vrtaljica: terciarni reliktni melendorfova žumenica (*Alyssum moellendorffianum* Asch. Ex Beck) i konjički vrljičak (*Clinopodium alpinum* subsp. *orontium* (K. Malý) Govaerts), kao i endemične vrste poput hercegovačkog zvončića (*Campanula hercegovina* Degen i Fiala), Handel-Macetićeve mišjakinjice (*Minuartia handelii* Mattfeld), hercegovačke lazarkinje (*Asperula hercegovina* Degen) i brojnih drugih. Specifični mediteranski floristički elementi uvjetovali su uspostavu posebnoga botaničkog rezervata Mediteraneum sedamdesetih godina prošloga stoljeća, koji prolazi postupak revizije i zaštite.

Za područje HNŽ/K-a značajna je vrlo raznovrsna **šumska vegetacija** koja je u najnižim području, uz riječne tokove, predstavljena aluvijalnim šumama crne joha (sveza *Alnion glutinosae*). U nižim kontinentalnim područjima zastupljene su hrastove šume (sveza *Ostryo-Carpinion orientalis*), dok se u višim područjima javljaju sastojine bukve (sveza *Aremonio-Fagion*). Na područjima sa submediteranskim utjecajima, najvećim dijelom su zastupljeni različiti degradacijski stadiji niskih šuma. Šumsku vegetaciju ovoga područja čine hrastove šume s degradiranim šumskim zajednicama *Quercus-Carpinetum orientalis* i *Ostryo-Quercetum pubescentis*, dok zonu bukovih šuma čine zajednice *Seslerio-Fagetum*. Na višim nadmorskim visinama javljaju se šume crnoga bora (zajednica *Ostryo-Pinetum nigrae*), a posebnu specifičnost ovom području daju reliktna mediteransko-montane šume munike (*Pinus heldreichii* Christ). Osobitu prirodnu vrijednost imaju šume na području općine Konjic. Zbog velike biološke raznolikosti, kao i brojnih endemskih i reliktnih vrsta, dolomitni kompleks Vrtaljica je bio zaštićen u svojstvu posebnoga botaničkog rezervata.

Obzirom na **faunističke elemente**, područje HNŽ/K-a vrlo je specifično i vrijedno. Osobit značaj ovom području daju brojne endemične i rijetke vrste koje su na Crvenoj listi divljih vrsta i podvrsta biljaka, gljiva i životinja u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14) ili vrste od međunarodnoga značaja obuhvaćene Crvenom listom IUCN-a i dodacima direktiva o staništima i pticama (92/43/EEZ; 79/409/EEZ i 2009/147/EZ). Među njima posebno treba izdvojiti podzemnu faunu vjetrenice, u kojoj je i 41 tipska vrsta (*Locus typicus*), kao i specifičnu endemičnu ili ugroženu faunu vodenih beskralješnjaka (primjerice, *Glossosoma neretvae* Marinković, 1988; *Glossosoma bunae* Marinković, 1988; *Hydropsyche smiljae* Marinković, 1979; *Austropotamobius pallipes* Lereboullet, 1858 i dr). Područje HNŽ/K-a vrlo je zanimljivo s ihtiološkoga stajališta, poglavito zbog brojnih endemičnih vrsta koje nastanjuju ovo područje poput mekousne pastrve (*Salmo obtusirostris* Heckel, 1851), neretvanskog vijuna (*Cobitis narentana* Karaman, 1928), peškelja (*Scardinius plotizza* Heckel i Kner, 1858), podustve (*Chondrostoma knerii* Heckel, 1843), vrgoračke gobice (*Knipowitschia croatica* Mrakovčić et al., 1994), zubatka (*Salmo marmoratus* f. *dentex* Heckel 1852) i dr. Ribe su vrlo osjetljive na promjene okolišnih čimbenika, pa su onečišćenje, regulacija vodotoka i degradacija staništa česti uzročnici smanjenja njihovih populacija. Najveći utjecaj na riblje zajednice ovoga područja ima unos stranih (alohtonih) vrsta u vodotoke koje mogu biti invazivne i postupno potiskivati primarne autohtone vrste. Rezultati praćenja ihtiofaune u HNŽ/K-u, u razdoblju od 2015. do 2019. godine, ukazuju na relativno stabilne populacije riba u tekućicama i stajaćicama ovoga područja koje, prema

sastavu zajednica, pripadaju pastrvskim (salmonidnim) i šaranskim (ciprinidnim) vodama. Međutim, u pojedinim vodnim tijelima utvrđene su i **alohtone vrste, među kojima su i invazivne**, čije povećanje brojnosti može potencijalno negativno utjecati na autohtonu faunu. Također, u donjem dijelu toka Neretve zabilježena je pojava morskih vrsta riba, što ukazuje na utjecaj morske vode tijekom ljetnoga razdoblja. Istraživanja provedena tijekom 2017. i 2018. godine pokazala su izvrsno stanje morskih ribljih zajednica u Neumskom zaljevu.

Biološka raznolikost HNŽ/K-a iznimno je bogata i glede ornitofaune i sisavaca. Ornitofauna je naročito raznolika na području Hutovog blata, a nju, prema dostupnim podacima, čine 163 vrste ptica te je ramsarsko područje (površina 7.400 ha) zaštićeno u kategoriji parka prirode, a obuhvaćeno je i IBA programom (područja važna za ptice). Osim Hutovog blata, IBA područje u HNŽ/K-u je i Boračko jezero. Na području HNŽ/K-a, prema dostupnim podacima, zastupljene su stabilne populacije smeđeg medvjeda (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758), vuka (*Canis lupus* Linnaeus, 1758), divokoze (*Rupicapra rupicapra* Linnaeus, 1758), obične srne (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758) – vrste koje su klasificirane kao osjetljive ili ugrožene na Crvenoj listi Federacije BiH, a također su i vrste navedene u dodatku II. Direktive o staništima.

Visok stupanj biološke i krajobrazne raznolikosti na području HNŽ/K-a uvjetovao je proglašenje niza zaštićenih prirodnih cjelina: parkova prirode (Hutovo blato i Blidinje), specijalnih rezervata (geološki - špilja Vjetrenica, botanički – Vrtaljica, Mediteraneum, ornitološki – Hutovo blato), spomenika prirode (Boračko jezero, vrelo Bunice, Bunski kanali, Hajdučka vrata, vodopad na rijeci Bregavi, vodopad Šištica, špilje Vrpeć, Tormonjača, Ševrljica i dr.), rezervata prirodnih predjela (vrelo Bune, kanjon Rakitnice između Bjelašnice i Visočice, kanjon Neretve od Jablanice do Drežnice) te niza zaštićenih biljnih i životinjskih vrsta.

Fizička infrastruktura

Komunalna infrastruktura

Na području HNŽ/K-a ova je oblast uređena Zakonom o komunalnim djelatnostima²⁶. Komunalnim djelatnostima u smislu ovoga zakona podrazumijevaju se usluge pružanja komunalnih usluga od interesa za fizičke i pravne osobe i financiranje komunalnih djelatnosti, izgradnja, korištenje, upravljanje i održavanje objekata komunalne infrastrukture kao cjelovitog sustava na području jedinica lokalne samouprave (JLS) HNŽ/K-a i na području HNŽ/K-a. Prema spomenutom zakonu, gradovi i općine koje ulaze u sastav HNŽ/K-a osiguravaju obavljanje komunalnih djelatnosti po načelima održivoga razvitka. Na području HNŽ/K-a djeluje više komunalnih poduzeća:

- Grad Mostar - J.P. „Komunalno“ d.o.o, J.P. „Parkovi“ d.o.o., J.P. „Komos“ d.d.;
- Grad Čapljina – J.P. „Čapljina“ d.o.o.,
- Općina Čitluk – J.P. „Broćanac“ d.o.o.,
- Općina Jablanica – J.P. „Jablanica“ d.d.,
- Općina Konjic – J.P. „Standard“, d.o.o.
- Općina Neum – J.P. „Komunalno Neum“ d.o.o.,
- Općina Prozor-Rama – J.P. „Vodograd“ d.o.o.,
- Općina Ravno – J.P. „Popovo“ d.o.o.,
- Općina Stolac – J.P. „Komunalno“ d.o.o.

²⁶ „Narodne novine HNŽ/K-a“, broj 4/2016

Vodoopskrba. HNŽ/K ima značajne resurse pitke vode. Ukupna raspoloživa količina pitke vode u HNŽ/K-u procjenjuje se na 6.795 m³/s, što je oko 21,4% ukupno raspoložive vode za piće u Federaciji BiH. Prema zalihama pitke vode u HNŽ/K-u, ako bi se one ravnomjerno rasporedile na broj stanovnika u HNŽ/K-u, dnevno bi po stanovniku bilo raspoloživo oko 2.550 l, dakle oko 8,5 puta više u odnosu na minimalno potrebnih 300 l/stan/dan²⁷. Procjenjuje se da od ukupne količine isporučene vode 70% čini potrošnja vode u kućanstvima, dok se veći industrijski objekti najčešće opskrbljuju iz vlastitih izvora.²⁸ Za vodoopskrbu se koristi uglavnom voda dobre kakvoće, iz vrela i izvora te podzemne vode, osobito vode iz intergranularnih sredina za koje je značajna sposobnost autopurifikacije (samopročišćavanja), tako da se provodi samo njihova dezinfekcija. Prema rezultatima praćenja izvorišta i podzemnih voda koje se koriste u vodoopskrbi na području HNŽ/K-a, samo je za izvorište Gabela utvrđeno loše stanje zbog visokoga sadržaja klorida (uslijed zaslanjenja). Ostala izvorišta i vodocrpilišta imaju dobro kemijsko stanje.

Tablica 78. Rezultati praćenja izvorišta i podzemnih voda u razdoblju 2016.-2018

Grad	Naziv izvorišta/ vodocrpilišta	2016.	2017.	2018.
Čapljina	Bjelave	dobro	dobro	dobro
Čapljina	Gabela	loše	loše	loše
Čitluk	Biletić polje	dobro	dobro	dobro
Jablanica	Komadinovo vrelo	dobro	dobro	
Jablanica	Šanica		dobro	dobro
Konjic	Ljuta	dobro	dobro	dobro
Mostar	Arape mlin			dobro
Mostar	Bošnjaci	dobro	dobro	dobro
Mostar	Buna	dobro	dobro	dobro
Mostar	Bunica	dobro		dobro
Mostar	Jasenica			dobro
Mostar	Radobolja	dobro	dobro	dobro
Mostar	Salakovac	dobro	dobro	dobro
Mostar	Studenac	dobro	dobro	dobro
Mostar	Vrba	dobro		
Neum	Blace	dobro	dobro	dobro
Prozor-Rama	Krupić	dobro	dobro	dobro
Stolac	Bregava	dobro	dobro	dobro

No, unatoč vodnome bogatstvu, priključenost stanovništva na javnu vodoopskrbnu mrežu značajno se razlikuje među JLS-ima. Dobra pokrivenost se može konstatirati za područje općine Čitluk, grada Mostara i grada Čapljine. Priključenost na vodoopskrbnu mrežu općenito je slabija u ruralnim

²⁷Studija vrednovanja i pogodnosti prostora za prostorni razvitak HNŽ/K-a, 2011

²⁸Prostorna osnova HNŽ/K-a

područjima, gdje pojedina naselja u HNŽ/K-u nisu obuhvaćena postojećim vodoopskrbnim sustavima, pa je vodoopskrba ograničena na čatrnje i cisterne za vodu. Problemi po pitanju vodoopskrbe u HNŽ/K-u su i veliki gubitci vode (49,71% prosječna vrijednost u HNŽ/K-u), koji iznose i do 70%²⁹. Stoga je na postojećim vodoopskrbnim sustavima potrebno obaviti nužne popravke na dotrajalim distributivnim mrežama i drugim objektima kako bi se gubici vode smanjili i osigurala kvalitetnija vodoopskrba stanovništva.

Otpadne vode. Sustav odvodnje otpadnih voda u HNŽ/K-u je uglavnom reguliran i ograničen na uža gradska središta. Priključenost stanovništva na kanalizaciju značajno se razlikuje među JSL-ima, a prosječna pokrivenost u HNŽ/K-u je 41,40%. Pročistači za tercijarni tretman otpadnih voda u djelomičnom ili punome kapacitetu u funkciji su u Čitluku (za 14.000 ES), Konjicu (za 15.000 ES) i Mostaru (za 100.000 ES). Pročistač otpadnih voda u Neumu dio je Regionalnog odvodnoga sustava Komarna-Neum-Mljetski kanal. Postrojenje za pročišćavanje je smješteno u Republici Hrvatskoj, na poluotoku Pelješcu (lokacija Vitina-Ston), i međudržavnoga je karaktera. Sustav nije razvijen u svome konačnome kapacitetu (30.000ES), a njime je obuhvaćeno oko 70% otpadnih voda grada Neuma. Deponiranje otpadnih voda, osobito u ruralnim područjima, često je riješeno **septičkim jamama**, čija neadekvatna izgrađenost ili neodržavanje može dovesti do prodora otpadnih voda u podzemlje obzirom na propusnost krške podloge.

Tablica 79. Pokazatelji korištenja voda na području HNŽ/K-a

	Priključenost na vodovod (%)	Priključenost na kanalizaciju (%)	Broj stanovnika koji se opslužuju vodovodom (st)	Broj stanovnika priključen na kanalizaciju (st)	Gubitci vode u sustavu (%)
Čapljina	95,98	32,14	23.892	6.000	68,00
Čitluk	100,00	34,24	20.444	7.000	26,67
Jablanica	69,37	57,98	6.700	5.600	33,45
Konjic	56,76	41,74	13.600	10.000	33,33
Mostar	97,57	72,67	100.700	75.000	49,80
Neum	63,25	39,53	4.800	3.000	63,05
Prozor-Rama	40,70	18,50	5.500	2.500	50,75
Ravno	-	-	-	-	-
Stolac	58,45	35,21	8.300	5.000	72,59
Ukupno:	72,76	41,50	183.936	114.100	49,71

Izvor podataka: Agencija za vodno područje Jadranskog mora, 2019. (izračun)

Prisutno je i ispuštanje otpadnih voda iz kućanstava i industrije izravno u recipijent (podzemne i nadzemne tokove), bez njihova prethodnoga pročišćavanja. Prema dostupnim evidencijama iz Registra o ispuštanjima otpadnih voda u površinske/podzemne vode Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba), za proteklo trogodišnje razdoblje (2016. do 2018.), otpadne vode koje se izravno ispuštaju u vodna tijela iz postrojenja na području HNŽ/K-a u najvećoj mjeri sadrže amonijak (NH₃). Najčešći izvori onečišćenja su u sektorima ekstraktivne i mineralne industrije i metalne i prehrambene industrije, energetike, graditeljstva i upravljanja otpadom.

Tablica 80. Ispuštanje otpadnih voda u površinske/podzemne vode iz postrojenja na području HNŽ/K-a u razdoblju od 2016. do 2018. godine

ONEČIŠĆUJUĆA TVAR	UKUPNO (KG/GOD)
-------------------	-----------------

²⁹Izvješće o razvitku s pregledom provedbe Strategije razvitka HNŽ/K-a za 2018. godinu

	2016.	2017.	2018.
CINK I SPOJEVI (KAO ZN)	26,42	136,58	19,46
NIKAL I SPOJEVI (KAO NI)	20,38		1,43
BAKAR I SPOJEVI (KAO CU)	11,71	10,37	9,63
KROM I SPOJEVI (KAO CR)	28,77	-	2,02
KLOR I ANORGANSKI SPOJEVI (KAO HCL)	206,72	-	-
AMONIJAK (NH ₃)	529,84	511,94	1,90
OKSIDI DUŠIKA (NO _x /NO ₂)	73,62	0,91	
UKUPNO:	897,45	659,80	36,48

Izvor podataka: Registar o postrojenjima i onečišćenjima Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba)

Važan segment u upravljanju vodama, pored njihova očuvanja, je i zaštita od poplava. Prema Studiji ranjivosti prostora HNŽ/K-a, područja posebno ugrožena poplavama obuhvaćaju donji tok Neretve, nizvodno od Mostara, i Mostarsko blato. Za očekivati je da će se vremenski ekstremi u narednome razdoblju pojačati i na području HNŽ/K-a kao posljedica predviđanih klimatskih promjena. Sukladno tome, u narednome razdoblju potrebno je identificirati područja u HNŽ/K-u koja su osjetljiva na klimatske primjene i utjecaje klimatskih scenarija na prirodne resurse i ljudske djelatnosti, kao i integrirati mjere ublažavanja u strateške i planske dokumente i jačati kapacitete za upravljanje prirodnim rizicima (poplave, suše, požari, potresi, klizišta).

Upravljanje otpadom

Problematika zbrinjavanja otpada u HNŽ/K-u vrlo je složena. Održivo upravljanje otpadom predstavlja jedan od ključnih okolišnih izazova na području HNŽ/K-a i u tijeku je izrada plana upravljanja otpadom. Prosječna dnevna proizvodnja komunalnog otpada po stanovniku HNŽ/K-a iznosi oko 1,0 kg, odnosno 365 kg po stanovniku godišnje.³⁰ Prema dostupnim podacima, uslugama odvoza komunalnog otpada obuhvaćeno je oko 77% kućanstava iz urbanih i jednoga dijela pristupačnih ruralnih područja³¹, od čega se razina reciklaže procjenjuje na 3%³². Otpad iz postrojenja koja se nalaze na području HNŽ/k-a, prema dostupnim podacima, imaju nešto veći stupanj reciklaže, što se poglavito odnosi na opasni otpad i otpad koji se odlaže izvan lokacije postrojenja u BiH.³³

Proizvodnja otpada se značajno razlikuje među gradovima/općinama, a u pravilu je veća u urbanim središtima. Prikupljanje, prijevoz i zbrinjavanje otpada uglavnom je neselektivnoga karaktera. Odlagališta otpada uglavnom su otvorenoga tipa, smještene u prirodnim uvalama, rasjedima i često nisu propisno sanitarno uređena (s iznimkom odlagališta Uborak). Otpad iz dijela kućanstava koja nisu pokrivena uslugama odvoza uglavnom se odlaže na neuređenim (ilegalnim, divljim) odlagalištima koja se povremeno spaljuju, što predstavlja ozbiljan okolišni i zdravstveni problem obzirom da su često u blizini naselja i vodotoka. Prema dostupnim podacima, na području HNŽ/K-a prisutan je veliki broj ilegalnih odlagališta koja su samo djelomično ili nisu uopće sanirana. Povećanje opsega organiziranog odvoza otpada u HNŽ/K-u, zasigurno, bi doprinijelo smanjenju broja divljih odlagališta otpada. Osim javnih komunalnih poduzeća na razini JLS-a, u upravljanju otpadom sudjeluju i drugi subjekti. U proteklom razdoblju (2003.-2018.) izdane su i okolišne dozvole iz mjerodavnosti MTTO HNŽ/K-a za aktivnosti malog gospodarstva u upravljanju otpadom za ukupno 10 poduzeća³⁴.

³⁰Zavod za javno zdravstvo HNŽ/K-a, 2020.

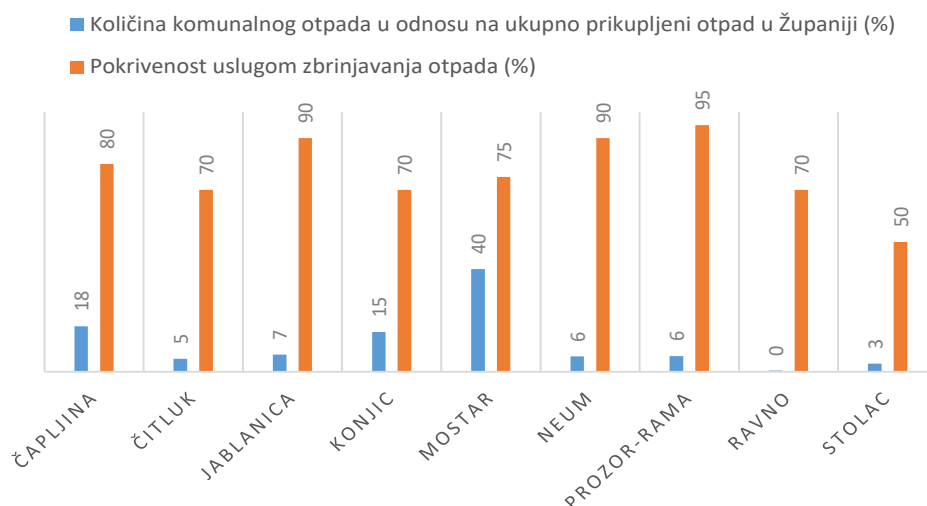
³¹Nacrt upravljanja otpadom na području HNŽ/K-a

³²Izvešće o razvitku s pregledom provedbe Strategije razvitka HNŽ/K-a za 2018. godinu

³³Registar o postrojenjima i onečišćenjima Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba)

³⁴Registar dozvola za upravljanje otpadom Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ/K-a (www.mtto-hnz-k.ba)

Grafikon 19. Proizvodnja komunalnog otpada i pokrivenost uslugom odvoza otpada

Tablica 81. Odlaganje i tretman otpada iz postrojenja u HNŽ/K-u (razdoblje 2013.-2018.)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
OPASNI OTPAD (T/GOD)	57,67	52,43	2.066,94	4.120,10	-	2.087,25
ODLOŽENI (%)	98,2	76,5	91,6	99,9	-	90,2
RECIKLIRANI (%)	1,8	23,5	8,4	0,1	-	9,8
ODLAGANJE OTPADA UNUTAR LOKACIJE POSTROJENJA (T/GOD)	53,39	18.491,10	775,61	171,16	3.372	1.934,30
ODLOŽENI (%)	90,3	3,0*	92,8	99,4	99,3	99,9
RECIKLIRANI (%)	9,7	97,0*	7,2	0,6	0,7	0,1
ODLAGANJE OTPADA VAN LOKACIJE POSTROJENJA (T/GOD)	13.963,63	9.960,32	8.675,81	13.255,42	13.548,73	13.331,84
ODLOŽENI (%)	87,4	85,8	67,7	28,8*	77,9	80,4
RECIKLIRANI (%)	12,6	14,2	32,3	71,2*	22,1	19,6

Izvor podataka: Registar o postrojenjima i onečišćenjima Federalnoga ministarstva okoliša i turizma (www.fmoit.gov.ba) (*podaci odstupaju od prosjeka)

Prometna infrastruktura

Zahvaljujući svom položaju, HNŽ/K predstavlja veoma važan prometno-strateški pravac koji povezuje kontinentalni središnji dio Bosne i Hercegovine s Jadranskim morem. HNŽ/K ima zastupljene sve vidove prometa, što je komparativna prednost i potencijal za daljnji razvitak, prije svega proizvodnog i uslužnoga sektora HNŽ/K-a.

Okosnicu međunarodnih prometnih tokova u HNŽ/K-u čini transeuropski Koridor Vc, a četiri dionice, od ukupno devet, buduće autoceste u završnome dijelu prolaze kroz HNŽ/K od Konjica do južne granice s Republikom Hrvatskom, u Bijači, povezujući kopneni dio BiH s morem i pomorskom lukom Ploče. Najjužnija poddionica Zvirovići – Bijača (dionica Počitelj-Bijača) duljine 10,25 km je u funkciji, a na području HNŽ/K-a u tijeku su radovi ili pripreme radnje na još dvije poddionice: poddionici Počitelj-Zvirovići duljine 11,07 km (dionica Počitelj-Bijača) i poddionici Buna-Počitelj, duljine 7,2 km (dionica Mostar jug-Počitelj)³⁵. Završni dio Koridora Vc, od Počitelja do Bijače, ujedno je dio planirane Jadransko-jonske autoceste (JJAC). Zračni promet u HNŽ/K-u obavlja se putem međunarodne Zračne luke Mostar, dok željeznički promet karakterizira jednokolosiječna pruga koja prati tok Neretve i povezuje željezničku mrežu Europe s lukom Ploče.

³⁵www.jpautoceste.ba

Glavni cestovni koridor u HNŽ/K-u je magistralna cesta M-17 Bradina-Konjic-Jablanica-Mostar-Čapljina-Metković, duljine 126,25 km. Tehnički elementi ove ceste su uglavnom dobri, ali su nužna daljnja poboljšanja prometne sposobnosti i sigurnosti³⁶. Ukupna duljina magistralnih i regionalnih cesta u HNŽ/K-u u 2019. godini iznosila je 752,97 km³⁷. Magistralne ceste su ključne prometnice u HNŽ/K-u, kojima su povezana gotovo sva administrativna središta, osim Ravnog. Ukupna duljina magistralnih cesta u 2019. godini iznosila je 403,97 km, s prosječnom gustoćom od 9,18 km/100 km², a duljina regionalnih cesta iznosila je 349 km, s gustoćom od 7,93 km/100 km². U odnosu na 2018. godinu, ukupna duljina magistralnih i regionalnih cesta povećana je za 43,97 km. Mreža lokalnih cesta je bolja, a njihova je najveća gustoća na području općina Prozor-Rama i Čitluk, a najmanja u općini Ravno³⁸.

Tablica 82. Cestovna infrastruktura u HNŽ/K-u u 2018. godini

Cestovna infrastruktura (km)	Željezničke pruge	Magistralni putovi	Regionalni putovi	Ukupno magistralni i regionalni putovi	Lokalni putovi
Čapljina	21	47	30	77	96
Čitluk	5	12*	50	50	88
Jablanica	17	29	30	59	50
Konjic	39	29	115	144	369
Mostar	64	90	50	140	256
Neum	0	44	12	56	89
Prozor-Rama	0	53	51	104	371
Ravno	0	0	23	23	41
Stolac	0	35	21	56	98
Ukupno:	146	339	382	709	1.458

Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvitka, 2019. (* Strategija razvitka općine Čitluk)

Cestovna mreža u HNŽ/K-u dobro je razvijena i dobrim dijelom modernizirana, no pojedini dijelovi cestovne infrastrukture, nisu primjereni prometnom opterećenju. U narednome planskom razdoblju, treba osigurati njihovo kontinuirano održavanje, a, usporedo s tim, i postupno proširenje, odnosno rekonstrukciju. Cestovni promet dominira u HNŽ/K-u, a osobito je značajan za prijevoz putnika i roba. Količina prevezene robe u 2019. godini iznosila je 160.826 tisuća tonskih kilometara i bilježi značajan rast u odnosu na 2015. godinu. Nasuprot tomu, cestovni prijevoz putnika u proteklom petogodišnjem razdoblju je u padu. Broj registriranih vozila na području HNŽ/K-a je u stalnome porastu, a osobito udio vozila starijih od 15 godina. U 2019. godini registrirano je ukupno 76.601 cestovno motorno i priključno vozilo, od čega je najveći broj registriranih putničkih vozila (86,81%). Najveći broj vozila registriran je na području grada Mostara (54,18%), a najmanje u općini Neum (1,85%)³⁹.

Tablica 83. Cestovni prijevoz robe i putnika u HNŽ/K-u

Prijevoz robe i putnika	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Cestovni prijevoz robe					
Prijeđeni km vozila (u tis.)	12.693	15.174	16.395	16.833	18.108

³⁶ Prostorno-prometna studija cestovne mreže HNŽ/K-a, 2006.

³⁷ Federalni zavod za programiranje razvitka, 2020.

³⁸ Federalni zavod za programiranje razvitka, 2019.

³⁹ Federalni zavod za statistiku, 2020.

Prevezeno tona robe (u tis.)	95	262	283	266	289
Tonski km (u tis.)	57.517	132.772	147.545	146.005	160.826
Cestovni prijevoz putnika					
Prijeđeni km vozila (u tis.)	5.993	5.925	6.260	5.541	5.287
Prevezeni putnici (u tis.)	931	958	928	726	700
Putnički km (u tis.)	277.507	273.514	189.346	158.920	149.885
Gradsko-prigradski prijevoz					
Prijeđeni km ukupno (u tis.)	1.738	1.739	1.758	1.732	1.690
Prevezeni putnici (u tis.)	1.001	920	907	850	

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku, 2020.

Ključni problemi s kojima se suočava sektor prometa uvjetovani su zastojem u ekonomskome razvitku, što se izravno odražava na priliv namjenskih sredstava za ceste, a postojeća raspodjela namjenskih sredstava za ceste dovoljna je samo za održavanje i dijelom rehabilitaciju. Također, primjetan je rastući trend prometnih nesreća sa smrtno stradalim sudionicima u prometu, što nameće potrebu upravljanja sigurnošću prometa kroz uspostavu informacijskoga sustava prometnih nesreća s ciljem prevencije. Uočeni problemi vezani su i za negativne učinke smanjenja mobilnosti stanovništva na poslovanje prijevozničkih poduzeća i nedovoljnu iskorištenost kapaciteta Zračne luke Mostar. U narednome razdoblju potrebno je razvijati prometni sustav prema načelu ekonomske održivosti, uz značajnije investicije u mrežu regionalnih cesta (putem povoljnih kreditnih sredstava, grantova, EU fondova), kao i poboljšati stupanj usklađenosti regionalnih cesta s cestama višeg ranga. Također, potrebno je poticati veće korištenje željezničkoga transporta u prijevozu robe i poticati aktivnosti na izradi studijske projektne dokumentacije za dio Jadransko-jonske autoceste kroz HNŽ/K, na dionici interregionalni čvor Počitelj spoj s cestom Stolac-Neum u duljini od oko 22 kilometra. Prometna povezanost u HNŽ/K-u ima potencijal za razvitak intermodalne prometne mreže: Zračna luka Mostar nalazi se u gravitacijskom području dva prometna koridora (Vc i JJAC), ima mogućnost izravnoga priključka na glavnu željezničku prugu, nalazi se u neposrednoj blizini čvora na autocesti (Vc) Mostar-jug i najbliža je zračna luka koja je dobro povezana s lukom Ploče. Te prednosti u razmatranome razdoblju upućuju na potrebu izrade novoga strategijskog pristupa regionalnome razvitku intermodalne prometne mreže, kako bi se definiralo novo mjesto i uloga Zračne luke Mostar, s ciljem samoodrživosti.

Elektroenergetska infrastruktura i proizvodnja/potrošnja električne energije

Na području HNŽ/K-a djeluju dva elektroprivredna poduzeća odgovorna za opskrbu kupaca električnom energijom: JP EP HZ HB d.d. Mostar i JP EPBiH d.d. Sarajevo. Prijenosnu mrežu HNŽ/K-a čine:

- nadzemni vodovi 110, 220 i 400 kV naponske razine,
- transformatorske stanice 400/x kV, 220 /x kV i 110 /x kV i
- rasklopna postrojenja.

Na čitavom području HNŽ/K-a najrazvijenija je 110 kV mreža, koja je građena od pedesetih godina prošloga stoljeća do danas⁴⁰. Opskrba električnom energijom na području HNŽ/K-a je zadovoljavajuća. Ukupna potrošnja električne energije u javnim objektima na području HNŽ/K-a je u 2015. godini iznosila 21.000 MWh, od čega je udjel obnovljivih izvora energije (OIE) 15 MWh⁴¹. U narednome razdoblju potrebno je provoditi aktivnosti na izgradnji novih i revitalizaciji postojećih dalekovoda i transformatorskih stanica, kao i povećanju udjela OIE-a u ukupnoj potrošnji.

⁴⁰Prostorna osnova HNŽ/K-a

⁴¹Izvješće o razvitku s pregledom provedbe Strategije razvitka HNŽ/K-a za 2018. godinu

Proizvodnja električne energije je, uz prerađivačku industriju, najjača grana proizvodnoga sektora. Hidroenergetski potencijal dominira u proizvodnji električne energije u HNŽ/K-u. Na teritoriju HNŽ/K-a izgrađeno je sedam hidroelektrana, od kojih je jedna na slivu rijeke Trebišnjice (CHE Čapljina), dok je preostalih šest na slivnom području rijeke Neretve. Ukupna instalirana snaga iz hidroelektrana u HNŽ/K-u iznosi 1.216 MW, a očekivana proizvodnja je 3.261 GWh. Posljednjih godina primjetan je porast izgradnje malih hidroelektrana (MHE), a naročito na području općina Konjic i Jablanica. U strukturi potrošnje električne energije dominiraju kućanstva (61,4%), industrija (13,1%), javna rasvjeta (2,5%) i ostala potrošnja (23%).⁴²

Opseg proizvodnje i opskrbe električnom energijom i plinom u HNŽ/K-u u porastu je posljednje dvije godine. Značajan rast zabilježen je u 2018. godini (43,8%), nakon dvije godine pada, i to za 62,2 postotnih bodova više u odnosu na godinu ranije. U 2019. godini, također je ostvaren rast opsega proizvodnje i opskrbe električnom energijom i plinom za 10,2%⁴³.

Tablica 84. Postojeće hidroelektrane u HNŽ/K-u

Hidroelektrana	Snaga (MW)	Očekivana godišnja proizvodnja (GWh)	Sustav
HE Jablanica	180	770	EP BiH
HE Grabovica	114	334	EP BiH
HE Salakovac	210	410	EP BiH
CHE Čapljina	420	620	EP HZ HB
HE Rama	160	650	EP HZ HB
HE Mostar	72	310	EP HZ HB
HE Mostarsko blato	60	167	EP HZ HB
Ukupno:	1.216	3.261	

Izvor podataka: EP BiH, EP HZ HB

Tablica 85. Indeks proizvodnje i opskrbe električnom energijom i plinom u HNŽ/K-u i FBiH za razdoblje od 2015. do 2019. godine

Godina/indeks	2015./2014.	2016./2015.	2017./2016.	2018./2017.	2019./2018.
HNŽ/K	101,7	92,1	81,4	143,8	110,2
FBiH	98,5	100,4	98,1	106,1	94,9

Izvor podataka: Federalni zavoda za programiranje razvitka, 2016.-2020.

Značajan projekt za sigurnost opskrbe energijom u HNŽ/K-u je planirana plinifikacija u sklopu Južne interkonekcije projekta plinovoda, s odvojkom za Mostar. Projekt Južna interkonekcija je veliki projekt izgradnje magistralnoga plinovoda koji se razvija u sklopu plana razvitka plinskoga sustava Bosne i Hercegovine na pravcu državna granica (RH - BiH) - Novi Travnik. Ovaj će se magistralni plinovod povezati s međunarodnim plinovodom Zagvozd - Imotski – Posušje i na taj način omogućiti novi izvor opskrbe prirodnim plinom područja HNŽ/K-a, Zapadnohercegovačke i Srednjobosanske županije⁴⁴.

Obnovljivi izvori energije (OIE) i energetska učinkovitost. Potrebnu pozornost u narednome razdoblju treba obratiti dobivanju električne energije iz obnovljivih izvora energije, što je usko povezano s povećanjem energetske učinkovitosti. U posljednjih nekoliko godina, na području HNŽ/K-a

⁴²Prostorna osnova HNŽ/K-a

⁴³Federalni zavod za programiranje razvitka, 2020.

⁴⁴ Studija o procjeni utjecaja na okoliš za trasu plinovoda „Južna interkonekcija“ Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska, 2021.

intenzivirana su ulaganja u energetska učinkovitost kroz programe obnove i utopljanja javnih objekata (ulaganja oko 20 mil. KM u proteklih pet godina) i ulaganja u OIE. Sektor zgradarstva, koji je u EU-u odgovoran za 40% ukupne potrošnje energije, s tendencijom rasta u budućnosti, svakako je i sektor s najvećim potencijalom uštede energije u HNŽ/K-u. Programom energetske učinkovitosti u HNŽ/K-u planirana je obnova i utopljanje više od 30 javnih objekata, poglavito obrazovnih i zdravstvenih institucija.

Tablica 86. Registar projekata OIE-a u HNŽ/K-u od 01./2013. do 12./2018. godine

OBLIK OIE-a	INSTALIRANA SNAGA (MW)	PLANIRANA PROIZVODNJA (MWH)
Izgrađena postrojenja		
HIDROELEKTRANE	12,60	53.755,00
FOTONAPONSKE ELEKTRANE	8,48	12.164,88
VJETROELEKTRANE	0,1	305,00
UKUPNO	21,18	66.224,88
postrojenja u izgradnji		
HIDROELEKTRANE	4,93	220.775,40
FOTONAPONSKE ELEKTRANE	11,41	16.511,70
VJETROELEKTRANE	0,12	366,00
UKUPNO	16,46	237.653,10

Izvor podataka: Registar projekata OIEiEK-a (www.operatoroieiek.ba)

Iako se hidroenergija smatra ekološki prihvatljivijom u odnosu na energiju iz fosilnih goriva, ipak izgradnjom brana i akumulacija velikih hidroelektrana remete se vodeni ekosustavi uslijed izmjene režima toka vode, degradacije i fragmentacije staništa, čime se pridonosi procesima eutrofikacije i erozije, a, uslijed punjenja sedimentom, akumulacije imaju ograničen vijek trajanja. Iskorištavanje energije vjetra u EU-u je najbrže rastući segment proizvodnje iz obnovljivih izvora energije. U novije vrijeme i na području HNŽ/K-a počinje iskorištavanje energetske potencijala vjetra. Prema raspoloživim podacima, na području HNŽ/K-a mogu se očekivati srednje brzine vjetra između 4,5 m/s i 6 m/s⁴⁵, pa postoji više lokacija s potencijalom proizvodnje električne energije. Posljednjih godina u HNŽ/K-u su pokrenute aktivnosti na realizaciji projekata izgradnje VE Podveležje, VE Pločno, VE Velika Vljajna/Jastrebnica, VE Pakline i VE Ljubuša. Obzirom na broj sunčanih dana u godini, HNŽ/K (osobito njezini južni dijelovi) ima značajan potencijal proizvodnje energije iz fotonaponskih solarnih ćelija i solarnih kolektora. U proteklom je razdoblju (2018.-2020.) u nadležnosti Ministarstva gospodarstva HNŽ/K-a dodijeljeno ukupno 35 koncesija za 57 objekata fotonaponskih elektrana⁴⁶ čija bi ukupna instalirana snaga trebala iznositi 1.004,53 kW. Najveća instalirana snaga objekata za koje su dodijeljene koncesije je na području općine Stolac (7.856,85 kW), slijedi općina Čitluk (1.298,68 kW), općina Ravno (600 kW), grad Mostar (150 kW) i općina Prozor-Rama (135 kW). Obzirom na prirodne potencijale HNŽ/K-a glede izvora obnovljive energije, postojeći trendovi iskorištavanja energije vjetra i sunca svakako imaju potencijal za daljnji razvitak, kako u proizvodnji električne energije tako i za uvođenje i razvitak sustava grijanja/hlađenja koji u urbanim središtima HNŽ/K-a nedostaju.

⁴⁵Global Wind Atlas

⁴⁶Ministarstvo gospodarstva HNŽ/K-a